

ČASOPIS ZA PRAVNU TEORIJU I PRAKSU

PRAVNA MISAO

1 – 2

siječanj – veljača / januar – februar
Sarajevo 2025.

Izdavač: BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO PRAVDE
ZAVOD ZA JAVNU UPRAVU

ISSN 0555-0092

ID 4200785450004

UPLATU UPUTITI NA: Federalno ministarstvo financija/finansija
Union Banka dd Sarajevo
Transakcijski račun: 102-050-00001066-98
Budžetska organizacija: 1501001
Vrsta prihoda: 722597
Općina: 077

ADRESA REDAKCIJE: Federalno ministarstvo pravde
Zavod za javnu upravu
Sarajevo, Ul. Valtera Perića 15
Tel.: +387 33 203 918, fax: 668 956
Email: Pravna.Misao@fmp.gov.ba

GODIŠNJA PRETPLATA: Za organe i organizacije na teritoriji BiH 120,00 KM
Za pojedince 100,00 KM
Za studente i neuposlone 50,00 KM
Za inostranstvo 200,00 KM

www.fmp.gov.ba

Časopis "**PRAVNA MISAO**" upisan je u evidenciju javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta, pod brojem 727 od 23.10.1997. godine.

Glavna i odgovorna urednica: prof. em. dr. Hajrija SIJERČIĆ-ČOLIĆ

Izvršna urednica: Bojana TODORVIĆ

Redakcija časopisa:

Prof. dr. Zlatko BRKIĆ, doc. dr. Enver IŠERIĆ, prof. dr. Alena JURIĆ, prof. dr. Cvija JURKOVIĆ,
prof. dr. Denis PAJIĆ, prof. dr. Meliha POVLAKIĆ, Krešimir ZUBAK

Međunarodni redakcijski odbor:

prof. dr. Tomislav BORIĆ (Pravni fakultet Univerziteta u Grazu),
prof. dr. Katja FILIPČIĆ (Pravni fakultet Univerziteta u Ljubljani),
prof. dr. Ivan KOPRIĆ (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu),
prof. dr. Jelena SIMIĆ (Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu)

Produkcija: Federalno ministarstvo pravde

Štampa: "Štamparija Fojnica" d.d.

Za štampariju: Šehzija Buljina

DTP: Federalno ministarstvo pravde

Grafičko rješenje: Ice-net d.o.o. Sarajevo

Tiraž: 50 primjeraka

Časopis izlazi dvomjesečno.

Časopis "Pravna misao" indeksira se u bazama ERICH PLUS i Legal Source (EBSCOhost),
a uvršten je i u Ulrichweb Global Serials Directory.

SADRŽAJ

Uvodna riječ glavne urednice	5
------------------------------------	---

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Alena Jurić	Razvoj prava na privatnost kroz razvoj pravne misli	8
Vedad Gurda	Retrospektiva, trenutno stanje i perspektive razvoja maloljetničkog krivičnog prava u Bosni i Hercegovini	31

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Mirza Hebib Zinka Grbo	Značaj i uloga Pravnog fakulteta u Sarajevu u procesu europeizacije prava u Bosni i Hercegovini	69
---------------------------	---	----

ZAKONODAVNE AKTIVNOSTI

Đemaludin Mutapčić	Kratak osvrt na novi Zakon o advokaturi Federacije Bosne i Hercegovine	100
--------------------	--	-----

PRIKAZ

Dino Kovačević	Međunarodna konferencija „Rizična ponašanja u online okruženju u cilju prevencije nasilja na internetu“, Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, 12. decembra 2024. godine	105
Harun Išerić	Prikaz promjene prakse Ustavnog suda BiH u predmetima ocjenjivanja rada sudija i tužitelja	109

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine (Miodrag N. Simović)	112
Evropski sud za ljudska prava (Harun Išerić)	135
Sud Evropske unije (Nasir Muftić)	145

Pregled sadržaja časopisa „Pravna misao“ u 2024. godini	151
Registar autora – suradnika časopisa „Pravna misao“ u 2024. godini	158
Upute za autore	159

CONTENTS

Foreword of the Editor-in-Chief	5
---------------------------------------	---

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Alena Jurić	The development of the right to privacy through the development of legal thought	8
Vedad Gurda	Retrospective, current state and perspectives of the development of juvenile criminal law in Bosnia and Herzegovina	31

SCIENTIFIC REVIEW

Mirza Hebib Zinka Grbo	The importance and role of the Law Faculty in Sarajevo in the process of Europeisation of law in Bosnia and Herzegovina	69
---------------------------	---	----

LEGISLATIVE ACITIVITES

Đemaludin Mutapčić	A brief overview of the new Law on the Bar Association of the Federation of Bosnia and Herzegovina	100
--------------------	--	-----

REVIEW

Dino Kovačević	International conference "Risk behaviors in the online environment to prevent violence on the Internet", University of Sarajevo - Faculty of Law, December 12, 2024	105
Harun Išerić	Changes in the practice of the Constitutional Court of BiH of performance review of judges and prosecutors ..	109

COURT PRACTICE

Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina (Miodrag N. Simović)	112
European Court of Human Rights (Harun Išerić)	135
Court of the European Union (Nasir Muftić)	145
Overview of the contents of the journal "Pravna misao" in 2024	151
Register of authors - contributors to the journal "Pravna misao" in 2024	158
Instructions for authors	159

UVODNA RIJEČ GLAVNE UREDNICE

Poštovane čitateljice i poštovani čitatelji!

Povodom pedeset i pete godišnjice *Pravne misli* Federalno ministarstvo pravde i Redakcija časopisa, a pod pokroviteljstvom ministra Vedrana Škobića, organizovali su 17. decembra 2024. godine Okrugli sto pod nazivom „Razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini – europska perspektiva“. Uz prisustvo i učešće predstavnika akademskog i javnog života razgovarano je na temu širenja naučnih, istraživačkih i praktičnih spoznaja o razvoju prava i pravne misli u Bosni i Hercegovini (BiH). Okrugli sto je bio prilika za analizu izazova koje sa sobom donosi razvoj pravne misli, identifikaciju budućih perspektiva i oblasti koje zahtijevaju reformske procese. To potvrđuju i izloženi referati objavljeni u prvom dvobroju za 2025. godinu.

Izvorni naučni rad pod naslovom „Razvoj prava na privatnost kroz razvoj pravne misli“ potvrđuje da se pravo na privatnost oblikovalo kroz duže vremensko razdoblje različitih promjena te se razvijalo zajedno s razvojem pravne misli i konačno oblikovalo u drugoj polovini prošloga vijeka. Današnje vrijeme obilježeno je brojnim izazovima brzog tehnološkog razvoja koje uključuje usklađivanje s njegovom pravnom zaštitom, kao i s razvojem svijesti ljudskog društva. U tom smislu autorica ističe: „Tehnologija je povezala ljude, ali ne na način kojim se stvara istinska ljudska povezanost koja podrazumijeva razvijenu kulturu suosjećanja i poštovanja ljudske autentičnosti.“ U radu je ukazano i na važnost preventivne zaštite prava na privatnost koja obuhvata različite oblike edukacije kao što su: edukacije o sigurnosnoj upotrebi informatičko-komunikacijske tehnologije, edukacije po pitanju medijske i informacijske pismenosti, edukacije o opasnosti koju za lične podatke može imati korištenje dronova, edukacije o primjeni umjetne inteligencije, edukacije o ulozi medija u stvaranju nove „digitalne kulture“ i zdravog društva i sl. U zaključku se ističe da „Tehnološki napredak nije kriv za nespornu dehumanizaciju suvremenog čovjeka jer čovjek, u značajnoj mjeri, može odlučiti kada, koliko i s kojim ciljem će koristiti suvremenu tehnologiju.“

U članku pod naslovom „Retrospektiva, trenutno stanje i perspektive razvoja maloljetničkog krivičnog prava u Bosni i Hercegovini“ (izvorni naučni rad) daje se prikaz razvoja pravnog statusa maloljetnika u krivičnom

materijalnom pravu u BiH, počevši od osmanskog Krivičnog zakonika iz 1858. godine (Ceza Kanunname-i Humayunu) pa do danas. Istraživanjem je utvrđeno da su maloljetni učinioi krivičnih djela u (gotovo) svim relevantnim (krivičnim) zakonima koji su primjenjivani u posmatranom periodu uživali (određeni) posebni krivičnopravni status u odnosu na punoljetne. Te posebnosti su dodatno naglašene tokom prethodne decenije kada su na razini entiteta i Brčko distrikta BiH, po prvi put u nacionalnoj pravnoj historiji, usvojeni zakoni o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, kao autonomni *lex specialis* propisi kojim se uređuju specifičnosti krivičnopravnog statusa maloljetnika. U radu je dat sumarni prikaz i ocjena osnovnih odrednica pravnog položaja maloljetnika u okrilju krivičnog materijalnog prava, s posebnim osvrtom na sistem specifičnih maloljetničkih krivičnopravnih mjera i sankcija. U posljednjem dijelu rada dati su određeni prijedlozi za noveliranje zakonskog uređenja pojedinih mjera i sankcija, kao i neke sugestije za unapređenje institucionalnog okvira njihovog izvršenja.

Pregledni naučni rad „Značaj i uloga Pravnog fakulteta u Sarajevu u procesu europeizacije prava u Bosni i Hercegovini“ na svojim stranicama donosi analizu značaja i uloge Pravnog fakulteta u Sarajevu u procesu evropeizacije prava u BiH, polazeći od tradicije fenomena evropeizacije kroz analizu djelovanja obrazovnih institucija koje su prethodile osnivanju Pravnog fakulteta, a u okviru kojih se proučavalo i podučavalo pravo. U nastavku se analizira razvoj opšteg pravničkog obrazovanja i pravne misli nakon osnivanja Pravnog fakulteta u Sarajevu 1946. godine. Proces evropeizacije se prepoznaje kao zajednički nazivnik u unutrašnjim i vanjskim integracijskim procesima, koji trebaju donijeti opšti društveni i privredni napredak te sigurnu budućnost. Poseban fokus usmjeren je na izazove sadašnjeg i perspektive budućeg vremena, te ulogu koju Pravni fakultet u Sarajevu ima u procesu obrazovanja pravnika i naučnom usmjeravanju pravnih reformi neophodnih u daljnjem procesu evropeizacije nacionalnog pravnog sistema.

O zakonodavnim aktivnostima u Federaciji BiH govori se u prilogu pod naslovom „Kratak osvrt na novi Zakon o advokaturi Federacije Bosne i Hercegovine“. Autor ističe da je novi i moderno koncipiran zakonski tekst rezultat veoma značajnih zakonodavnih aktivnosti Federalnog ministarstva pravde. U tekstu su predstavljeni novi zakonski propisi o advokaturi i uslovi za obavljanje ove profesionalne djelatnosti, zatim prava, dužnosti i odgovornosti advokata, propisi o osnivanju advokatske akademije, koji su potrebni podzakonski akti i sl.

U ovom broju možete pročitati prikaze o: Međunarodnoj konferenciji „Rizična ponašanja u online okruženju u cilju prevencije nasilja na internetu“ (Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, 12. decembar 2024.) te o promjeni prakse Ustavnog suda BiH u predmetima ocjenjivanja rada sudija i tužilaca.

Rubrika sudska praksa donosi aktuelne odluke Ustavnog suda BiH, Evropskog suda za ljudska prava i Suda Evropske unije.

U dvobroju 1-2/25 predstavljen je i pregled sadržaja časopisa uz registar autorica i autora koji su svoj doprinos razvoju pravne teorije i prakse dali u 2024. godini.

Glavna i odgovorna urednica
Prof. em. dr. Hajrija Sijerčić-Čolić

RAZVOJ PRAVA NA PRIVATNOST KROZ RAZVOJ PRAVNE MISLI

izvorni znanstveni rad

UDK 342.72:340.114

Alena Jurić*

Sažetak:

Pravo na privatnost oblikovalo se kroz dulje vremensko razdoblje različitih promjena te se razvijalo zajedno s razvojem pravne misli. Usprkos dugoj povijesnoj evoluciji, može se reći da je konačno oblikovano u drugoj polovini XX stoljeća. Suvremeno doba obilježeno je brojnim izazovima brzog tehnološkog razvoja koje uključuje usklađivanje s njegovom pravnom zaštitom, kao i s razvojem svijesti ljudskog društva. Tehnologija je povezala ljude, ali ne na način kojim se stvara istinska ljudska povezanost koja podrazumijeva razvijenu kulturu suosjećanja i poštovanja ljudske autentičnosti. Ukazano je i na važnost preventivne zaštite prava na privatnost koja obuhvaća različite oblike edukacije kao što su: edukacije o sigurnosnoj upotrebi informatičko-komunikacijske tehnologije, edukacije po pitanju medijske i informacijske pismenosti, edukacije o opasnosti koju za osobne podatke može imati korištenje dronova, edukacije o primjeni umjetne inteligencije, edukacije o ulozi medija u stvaranju nove „digitalne kulture“ i zdravog društva i sl. Tehnološki napredak nije kriv za nespornu dehumanizaciju suvremenog čovjeka jer čovjek, u značajnoj mjeri, može odlučiti kada, koliko i s kojim ciljem će koristiti suvremenu tehnologiju.

Ključne riječi:

pravna misao, pravo na privatnost, građanskopravna zaštita, preventivna zaštita

* Redovita profesorica, Sveučilište u Mostaru – Pravni fakultet;

1. Uvod

Pravo na privatnost, kao jedno od najsloženijih društvenih, etičkih i pravnih pitanja, oblikovalo se kroz dulje vremensko razdoblje promjena nastalih raznim utjecajema. Začeci prava na privatnost sežu u daleku prošlost, tako da se mogu naći i u propisima antičke Grčke. U radu će se kratko ukazati na promjenjivi sadržaj prava na privatnost u različitim povijesnim kontekstima, s posebnim naglaskom na suvremeno doba koje je obilježeno tehnološkom ekspanzijom i brojnim izazovima koji su s njom povezani. Što je tehnološka ekspanzija veća i brža, to je veća i brža mogućnost njezine zloupotrebe. Subjekti ovoga prava su fizičke i pravne osobe, a objekti koji se najčešće povređuju su: privatni i obiteljski život, dom, privatni zapisi i dopisivanje, vlastita slika i glas. Pravo na privatnost ugrožava se, kako od pojedinaca, privatnih subjekata, tako i od države, njenih tijela i agencija. Suvremeni čovjek postaje sve sličniji tehnici koju kreira i upotrebljava, zbog čega se opravdano nameće pitanje njegove moguće dehumanizacije. Budući da stupanj razvoja jednog društva ovisi o stupnju razvoja svijesti svakog pojedinca koji čini to društvo, važno je istražiti koje su društvene i pravne posljedice (ne)usklađenosti razvoja ljudskog društva i tehnološkog razvoja, kao i potrebe izmjene ili dopune postojeće zakonske regulative te eventualne prevencije povrede prava na privatnost.

2. Povijesni začeci prava na privatnost

U antičkoj Grčkoj tzv. grčki polisi privatno područje smatrali su važnim te su ga donekle i pravno regulirali. Tako je npr. jedan atenski propis zahtijevao da se dvije građevine ne smiju dodirivati. Plutarh u svojoj „raspravi o radoznalosti“ piše, između ostalog, kako se prozori jedne kuće ne smiju otvarati prema prozorima susjeda, a ako pak prozori gledaju na prozore susjedove kuće, treba ih stalno držati zatvorenima. Dalje se dodaje kako to isto treba učiniti i sa samim sobom: ne gledati što se događa kod drugih, nego gledati što se zbiva oko sebe.¹

U srednjovjekovnom razdoblju pod pojmom *privatus* su se podrazumijevala bića, djela, predmeti koji nisu bili podložni kolektivnoj vlasti nego su se nalazili u točno omeđenom području kako bi bili zaštićeni od

¹ Više o tome v. Dropulić, J. (2005) „Javni i privatni život - pokušaj utvrđenja granica iz vizure zaštite prava na privatnost“, Informator, br. 5189 od 2. decembra 2005. godine, str. 14. - 17.

vanjskih utjecaja.² Taj prostor je bio obilježavan različitim znacima poput ograda, živica, prepreka koje su imale i svojevrsnu pravnu vrijednost. Izvan njihove granice nalazilo se „javno“, u što su spadali putevi, tekuće vode, livade, pašnjaci, šume, šikare i druga prometna mjesta, ali i ljudi „lutalice“, stranci, „sumnjivi“ i sl. Svaka kuća je, u to vrijeme, imala izgrađenu okućnicu. Kada bi se pravila nova sela i uređivala mjesta za nove doseljenike (kolone), zemljišta koja su bila njima namijenjena nazivala su se „zemljištima za zidanje dvorišta,“ zbog čega su se prvo ograđivala. Tadašnji propisi su jamčili zaštitu ograđenom prostoru. Ako bi se npr. krađa, pljačka, ubojstvo, požar dogodili upadom unutar nekog ograđenog prostora, taj čin bi se kažnjavao dvostrukom kaznom. Kažnjivo je bilo djelo, samo po sebi, te upad u ograđeni prostor. Ako bi krivac bio jedan od onih koji su boravili unutar „ograde“, predstavnik vlasti je mogao ući u taj prostor samo na poziv tzv. glave kuće. Takav pojedinac bio je stavljan pod nadzor, kako unutarne, tako i vanjske vlasti. Na njega su se primjenjivali ukor, ali i strože kazne. Inače, pojedinac nije mogao imati „privatni život“ unutar takvog kolektiva, u kojem je svoju osobu morao vezati uz vođu, a preko njega i za sve druge članove kolektiva. Na takav kolektiv primjenjivana su običajna pravila, dok su se zakonske odredbe primjenjivale samo na one članove koji bi se izdvojili iz tog kolektiva s ciljem ulaska u „javni život“.

3. Prva razgraničenja "privatnog" i "javnog" u pravnoj misli

U XVII stoljeću nailazi se na termine „javno“ i „privatno“ u značenju koje im se, uglavnom, danas pridaje. Naime, „javno“ podrazumijeva sve ono što je dostupno bilo čijem ispitivanju dok „privatno“ znači ograničenu dostupnost koja se svodi samo na određeni krug ljudi. Inače je XVI i XVII stoljeće bilo obilježeno razvojem individualizma kroz koji su ljudi izražavali sebe i vlastite vrijednosti. Prestalo je biti važno potvrditi se u očima drugih. Isticala se potreba za izdvajanjem i samopoznavanjem pomoću pisanja. Pisanjem stečeni uvidi nisu se morali prenositi drugima, izuzevši vlastitu djecu, te su na taj način postajali sastavnim dijelom nečijeg privatnog života. Od djece, kojoj su ti zapisi ostajali za uspomenu, zahtijevalo se čuvanje njihove tajnosti. Ponekad se od njih tražilo uništenje zapisanog. Zapisi su se odnosili na osobne

² Opširnije o tome v. Barthelémy, D.; Braunstein, P.; Contamine, P.; Deby, G.; Roncière, C.; Régnier-Bohler, D. (2001) Istorija privatnog života II, Od feudalne Europe do renesanse. Beograd: Clio. str. 13. - 44.

dnevnike, pisma, ispovijesti, autobiografsku književnost koja je svjedočila o vezi između čitanja, pisanja i samoupoznavanja te o napredovanju pismenosti tog vremena. Razvojem pismenosti sve su se više tiskale i čitale knjige. Za razliku od glasnog čitanja, čitanje „u sebi“ je dugo vremena bio jedini način čitanja. Pomoću pisanja i čitanja pojedinac se mogao osloboditi starih veza koje su ga nekoć vezale uz zajednicu kojoj je pripadao, te se tako mogao više posvetiti sebi, što je ipak značilo imati i nekakav „privatni život“.³ U tom razdoblju nastajali su i novi oblici vjere koji su preferirali tzv. „unutarnju pobožnost“ koja je ulazila u područje „privatnog života“. Ljudi su potrebu za nametljivim i patetičnim ponašanjem, u međusobnom ophođenju, zamijenili suzdržanim. Pozornost se davala samoprocjeni vlastitog ponašanja, kao i svakodnevnim aktivnostima unutar kuće. Pitanje „privatnog života“ je bilo povezano i s promjenama u druženju. Naime, druženja na ulici, dvoru, trgu ili u okviru zajednice zamijenjeno je druženjem s određenom, posebno odabranom, osobom. Osim što je pojam „javno“ imalo značenje javnog parka, javne površine, ono se odnosilo i na državu, državnu službu, dok se „privatno“ ili tzv. „posebno“ moglo odnositi na ono što nije „država“.

4. Formalizacija prava na privatnost

Do formalizacije prava na privatnost dolazi u XIX stoljeću. Podjela na "privatne i javne osobe je plod suvremenog društva od XIX stoljeća pa nadalje. Suvremena pravna teorija, zakonodavna i sudska praksa u demokratskim zemljama razlikuje apsolutno javne osobe i relativno javne osobe⁴ Inače, pojmove javne i privatne osobe afirmiralo je žuto novinarstvo, motivirano vlastitim profitom, eksploatirajući podatke o životima istaknutih pojedinaca. Tome su se, na poseban način, suprotstavili profesori Louis D. Brandeis i Samuel D. Warren objavivši 1890. godine tekst u *Harvard Law Review (Boston)*. Prosvjedovali su protiv "žutog tiska" svog vremena koji je objavljivao osobne podatke građana. U radu pod nazivom "*The Right to Privacy*" tvrdili su da se

³ Opširnije o tome v. Aries, P.; Moris, E.; Castan, N.; Castan, Y.; Chartier, R.; Colomp, A.; Fabre, D.; Farge, A.; Flandrin, J.; Foisil, M.; Gelis, J.; Goulemot, J.; Lebrun, F.; Raunum, O.; Revel, J. (2002) Istorija privatnog života III, Od renesanse do prosvjećenosti. Beograd: Clio. str. 17.

⁴ Više o tome v. Jurić, A. (2023) Smisao i funkcija prava na privatnost s posebnim osvrtom na građanskopravnu zaštitu. Mostar: Sveučilište u Mostaru. str. 61-65.

privatnost mora štititi od nepoželjne javne pozornosti i tadašnjih tehnologija. Esej je postavio temelje za tzv. "pravo biti ostavljen na miru", što je postalo osnova modernih pravnih standarda za privatnost. Prema riječima dvojice profesora, žuti tisak je prelazio granice pristojnosti i uljudnosti, na način da se ogovaranje pretvaralo u unosan posao i zabavu za široke mase. Objašnjavali su kako je pojedinac postao osjetljiviji na publicitet i vlastitu privatnost zbog utjecaja kulture u kojoj su živjeli. Tražeći načine zaštite prava na privatnost, razvili su tezu o „duševnoj patnji“ koja treba biti naknađena preko odštete. Ovaj tekst je ubrzo postao poznat najširoj američkoj javnosti te su sudovi onda započeli s „primjenom“ prava na privatnost, identificirajući i definirajući njegovu zaštitu i povredu.⁵

Početkom XX stoljeća nastavljeno je jačanje individualizma,⁶ širenje tržišta, napredak tehnologije, razvoj proizvodnje itd. Sve je to poticalo ljude na veću potrošnju i razmjenu informacija. Sredstva za komunikaciju nastavila su poticati pokretljivost stanovništva. Bicikli, automobili, vlakovi doprinosili su većem prometu ljudi i predmeta. Fotografije su se umnožavale dok su se informacije prenosile telefonom, dopisnicama i sl. Kako su se god povećavala sredstva kojima se pravo na privatnost moglo ugrožavati, tako je postojala i određena spremnost da se ono zaštiti. Tijelo se sve više njegovalo i spoznavalo u svojoj složenosti⁷, uključujući i povećanu brigu o psihi. Pravo na privatnost postalo je predmetom i filozofske rasprave. Ove tendencije su se posebice očitovale u gradu koji je okupljao sve društvene slojeve. Međutim, nisu zaostajali ni ljudi sa sela koji su, pod utjecajem migranata, prihvaćali ideje individualizma.⁸ U isto vrijeme u čitavoj Europi ojačale su i države koje su

⁵ V. Brezak, M. (1998) Pravo na osobnost, Pravna zaštita osobnih podataka od zloupotrebe. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. str. 18-19.

⁶ V. Guerrand, R.; Corbin, A.; Martin-Fugier, A.; Perrot, M.; Hall, C.; Hunt, L. (2003) Istorija privatnog života IV, Od Francuske revolucije do velikog rata. Beograd: Clio. str. 5.

⁷ *Ibid.*, str. 496.

⁸ U borbi protiv starih stega isticali su se, na poseban način, mladež, žene te intelektualna i umjetnička avangarda. Žene su postigle nove slobode i nova zanimanja te su glasnije tražile jednakost u građanskim i političkim pravima. Isprekidani feminizam tijekom XIX stoljeća postao je stalni pokret koji je imao svoje zahtjeve. Istina, započete promjene su često nailazile na vjerski, moralni i politički otpor koji se temeljio na ruševinama starog režima. Mladeški pokreti (skauti) nastojali su u svoje redove okupiti adolescente u fazi emancipacije. U

poticale javno mišljenje u pravcu obrane nacije, ističući pri tome kolektivne vrijednosti. To je opet utjecalo na stvaranje izmijenjenog poimanja privatnosti koja je sve više postajala podređena u odnosu na pojam „javno“ koji je dobivao na značaju. Države su, pozivajući se na dužnost, mobilizirale mladež za rat. U takvim uvjetima pravo na privatnost se ponovno vratilo na svoje rubne pozicije.

Granice između privatnog i javnog života su se neprestano pomjerale u razdoblje od Prvog svjetskog rata do posljednjih desetljeća XX stoljeća. Bolji životni standard neke obitelji omogućavao je lakšu realizaciju prava na privatnost njezinih članova. U građanskom stanu ili kući razdvajale su se prostorije za prijam gostiju od ostalih prostorija. Prostorije za prijam gostiju predstavljale su prijelaz između privatnosti u najužem smislu riječi i javnosti. Pravila se razlika između onoga što obitelj sama otkriva i onoga što skriva od radoznalih očiju javnosti. Tako se jedno vrijeme smatralo da obitelj ne treba boraviti u prostorijama namijenjenim za prijam gostiju. Djeca nisu ulazila u te prostorije dok su u njima boravili gosti, niti su se u tim prostorijama izlagale obiteljske fotografije. Međutim, u svim životnim sredinama nije se moglo jednako uvažavati pravo na privatnost. Razlike su postojale u različitim kulturnim tradicijama, odnosno socijalnim sredinama. Životni uvjeti radnika, seljaka, siromašnih ljudi nisu omogućavali da se od tuđih pogleda sakrije određeni dio njihovog života kako bi se uvažilo pravo na privatnost.⁹ Obiteljsko poduzetništvo je nekada obuhvaćalo dvije vrste različitih aktivnosti („javne“ i „privatne“ prirode) na jednom mjestu. Tako je prostor iza radionice znao biti, u isto vrijeme, prostorija za stanovanje i skladište. Nerazlikovanje mjesta rada i stanovanja značilo je rad u svako doba dana i stalno ugrožavanje „privatnog života“.

Povijest „privatnog života“ u XX stoljeću obilježilo je, između ostalog, i iseljavanje rada iz kuće, odnosno prebacivanje rada iz područja „privatnog“ u

isto vrijeme nastao je antifeminizam kao izraz izvjesne krize muškog identiteta koji je pak optuživao žene za „dekadenciju običaja koja vodi do dekadencije nacije“.

⁹ Ti bi ljudi izlazili na ulice kako bi nešto uštedjeli (npr. ne paleći lampu). Na ulicu bi iznosili stolove pa bi se u tom tzv. „prijelaznom području“ obavljali svi važni događaji njihovog života. V. Body-Gendrot, S.; Vincent, G.; Leveau, R.; Orfali, K.; Prost, A.; Schnapper, D.; SimonNaum, P. (2004) Istorija privatnog života V, Od Prvog svetskog rata do naših dana. Beograd: Clio. str. 14. - 16.

područje „javnog“. Ove promjene nisu bile opće, niti su bile posve završene.¹⁰ „Privatni život“ je, na neki način, predstavljao suprotnost poslu.¹¹ Važilo je pravilo: „Ne radi se tamo gdje se živi i ne živi se tamo gdje se radi“. Javna sfera rada počinjala je već gradskim prometom, dok je upotreba osobnog automobila bio samo pokušaj očuvanja privatnosti te stvaranja nekakvog prijelaza između „privatnog“ i „javnog života“. Sve veće razdvajanje posla i „privatnog života“ utjecalo je na izmijenjenu ulogu obitelji.¹² Rad izvan kuće omogućavao je i postojanje „privatnog života“ kod kuće. Preobrazba domaćeg prostora, podruštvljenje rada i djelomično odgoja, popuštanje svakodnevnih stega te evolucija običaja dovele su do istinskih promjena.¹³ Zajedno s osamostaljivanjem pojedinca i povećanom potrebom zaštite njegove privatnosti pojavio se i način života koji sociolozi nazivaju *juvenilnom kohabitacijom*. Naime, rastao je i broj mladih parova koji se nisu vjenčavali jer su smatrali kako je nemoguće voljeti se „prema ugovoru“.¹⁴ Urbanizacija je omogućila anonimnost one vrste koju selo nije poznavalo.¹⁵

Preko mnogih propisa određivale su se granice između tzv. izrecivog i neizrecivog, odnosno poimanje tajne kao sastavnog dijela prava na privatnost.¹⁶ Postupno se privatna sfera života sužavala pod utjecajem

¹⁰ Više su dolazile do izražaja u trgovinama u centru grada, a manje u pekarnicama i dućanima oko gradova. Obiteljske liječnike nije se moglo više pozivati noću, odnosno izvan radnog vremena.

¹¹ Body-Gendrot, S.; Vincent, G.; Leveau, R.; Orfali, K.; Prost, A.; Schnapper, D.; SimonNaum, P. (2004) Istorija privatnog života V, Od Prvog svetskog rata do naših dana. Beograd: Clio. str. 20.-26.

¹² Dotadašnji ideal zadržavanja žene u kući i bavljenje kućanskim poslovima sada je zamijenjen s poslom izvan kuće, postajući vidan znak emancipacije. Rad kod kuće postao je izuzetak, čak i ako se radilo samo za sebe, dok se rad za plaću nije smatrao radom za drugog i kod drugog. Posao se pretvorio u zadatak reguliran propisima. V. *ibid.*, str. 30. - 31., 45. - 46., 47.

¹³ *Ibid.*, str. 71.

¹⁴ Smatrali su kako obećanje bračne ljubavi u braku pretvara se u obvezu, a oni nisu željeli biti voljeni zbog obveze iz ugovora. *Ibid.*, str. 69. - 70.

¹⁵ *Ibid.*, str. 125.

¹⁶ Tako je zabilježeno sljedeće: „Što se manje susjeduje, više se zaslužuje poštovanje onih oko nas...U vlaku ili na drugom javnom mjestu dobro odgojeni ljudi ne započinju razgovor s nepoznatima. U nazočnosti neznanca ne razgovara se o intimnim stvarima s rođacima i prijateljima.“ Više o tome v. . Body-Gendrot, S.; Vincent, G.; Leveau, R.; Orfali, K.; Prost, A.; Schnapper, D.;

državne, tj. javne vlasti. Obitelj je, sve više, bila pod utjecajem „javnog“, što se moglo vidjeti kroz socijalno osiguranje, dječje doplatke, potrošnju na kredit, olakšice pri stjecanju vlasništva itd. Česte teme dnevnog tiska bili su opći problemi, prikazani kroz pojedinačne primjere, s kojima su se čitatelji mogli poistovjetiti. Takva komunikacija je razbijala granicu između „privatnog“ i „javnog“.¹⁷ Suprotno ovomu, totalitaristička društva su, u istom vremenu, ukidala svaku ogradu između „privatnog“ i „javnog života“. Pošta se otvarala, policijski pretresi su se događali tijekom 24 sata. Ipak, paradoksalno je to što se upravo u totalitarnim zemljama uspjelo sačuvati najviše tajni.

Posljedice Drugog svjetskog rata uzrokovala su pojavu ljudskih prava u javnom pravu, odnosno pojavu osobnih prava na području privatnog prava.¹⁸ Razvojem tehnologije u XX stoljeću, posebice nakon Drugog svjetskog rata ponovno se istaklo pitanje prava na privatnost. Razvoj telefona, radija, televizije doveo je do potrebe za regulacijom komunikacije i nadzora. Američki Vrhovni sud, kroz presude poput *“Roe v. Wade”* (1973.), počeo je proširivati koncept privatnosti na reproduktivna prava.¹⁹ S pojavom računala i interneta, zakonima o zaštiti podataka se počinje davati sve veći značaj. Najznačajniji europski propisi su Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda,²⁰ i

SimonNaum, P. (2004) *Istorija privatnog života V, Od Prvog svetskog rata do naših dana*. Beograd: Clio. str. 5. - 532.

¹⁷ *Ibid.*, str. 115.

¹⁸ Radolović, A. (2006) "Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka*, Vol. 27- br. 1/2006, str. 129.

¹⁹ Definiranje granica prava na privatnost, izrečenih u ovoj presudi, bio je turbulentan proces za sudove u Sjedinjenim Američkim Državama koji su pokušavali uspostaviti ravnotežu između potreba pojedinca i države. V. Bernard, D. et al. (1987) *“The Evolution of The Right To Privacy After Roe v. Wade”*, *American Journal Of Law & Medicine*, Vol. 13 - No. 2-3/1987, p. 365.- 525.

²⁰ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda usvojena je u Rimu 4. novembra 1950. godine Nakon što je postala članicom Vijeća Europe, BiH se obvezala potpisati ju i ratificirati u prvoj godini svoga članstva, što je i učinila 12. jula 2002. godine (Službeni glasnik BiH, br. 6/99). U isto vrijeme ili nakon toga, ratificirala je i sve Dodatne protokole uz nju. Time je preuzela obvezu uskladiti svoje zakonodavstvo s njenim odredbama. Dalje: Europska konvencija.

Opća uredba o zaštiti podataka ili GDPR koje su postavile standarde o tome kako se privatni podaci mogu prikupljati, koristiti i čuvati.²¹

U današnje vrijeme pravo na privatnost ugrožavaju, kako državna vlast, tako i privatna poduzeća, pojedinci te na poseban način mediji. Sloboda medija u državama s demokratskom tradicijom implicira i vezanost obzirima etike, kulture i opće građanske uljudbe.²² U tranzicijskim državama mediji su, na brzinu, privatizirani. Postali su samostalna trgovačka društva privatnog prava kojima pripada sva dobit, ali i rizici poput onoga od stečaja. Zahtjev za transparentnošću vlasničke strukture je od velikog značaja. Postoji samo djelomična transparentnost vlasništva nad medijima koja se ostvaruje kroz proces registriranja poslovnih subjekata i organizacija koje su vlasnici medija ili kroz registar Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine o korisnicima dozvola za audiovizualno emitiranje, koji ne obuhvaćaju tiskane i *online* medije. Nepostojanje adekvatnog zakona koji regulira *online* medije ima za posljedicu agresivne nastupe brojnih anonimnih portala kroz dezinformacije, senzacionalističke vijesti i sl. Naime, manji portali kojima je nemoguće utvrditi vlasničku strukturu i način financiranja često povređuju pravila profesionalnog informiranja. Zahvaljujući mogućnostima koje pruža moderna tehnologija najčešće kriju vlasništvo nad domenom. Najveći broj takvih vlasnika odlučuje se za kupovinu međunarodnih domena jer su za kupovinu nacionalnog domena (.ba) potrebni određeni osobni dokumenti i podaci. Anonimnost se koristi kako bi se izbjegla odgovornost za ono što se objavljuje. Mediji bi trebali imati istaknut impresum: naziv medija, naziv i sjedište izdavača, adresu elektroničke pošte ili kontakt, imena odgovornih urednika medija i novinara. Lažnu vijest koju kreiraju anonimni portali prenose privatni komercijalni mediji, društvene mreže, ali u posljednje

²¹ Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. aprila 2016. godine o zaštiti pojedinca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ ili Opća uredba o zaštiti podataka ili GDPR, Službeni list EU 119, od 4. maja 2016.godine (*Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC*), dalje: Opća uredba o zaštiti podataka ili GDPR.

²² V. Radolović, A. (2007) "Odnos prava osobnosti i medijskog prava", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Vol. 28 - br. 1/2007, str. 268.-270 te 276.

vrijeme i javni servisi i nacionalne agencije.²³ Novi standard kojim se ograničava sloboda medija je obveza postupanja u skladu s pravilima novinarske struke. Traži se tzv. novinarska pažnja koja se prekoračuje samo onda kada se uz pažljivo postupanje mogla izbjeći objava informacije koja podliježe pravilima o ograničenju medijske slobode. Standarde novinarske pažnje trebaju prvenstveno izgraditi sami novinari pa tek onda sudovi.²⁴ U tranzicijskim zemljama nema jasnih kriterija tko sve može biti novinar, dok u razvijenim zemljama tržište samo regrutira novinare slijedeći prvenstveno visoke stručne standarde.

5. Digitalna privatnost u pravnoj misli

Utjecaj društvenih medija, umjetne ineligencije, robotike te digitalni svijet, općenito, predstavljaju veliki izazov u današnje vrijeme. Digitalno doba nosi nove izazove na koje suvremeno zakonodavstvo pokušava odgovoriti. Posebice se to odnosi na pitanje osobnih podataka, kao vrijedne robe, koja sve više postaje sredstvo trgovine, ali i kontrole pojedinaca i skupina. Nažalost, postoje tendencije sve veće zloupotrebe baza podataka. Podaci se sve više prikupljaju bez dopuštenja njihovih vlasnika te bez pravih sigurnosnih smjernica koje bi spriječila njihov dolazak u krive ruke.²⁵ Digitalni podaci su od temeljnog značaja za razvoj digitalnih tehnologija kao što su analiziranje podataka, umjetna inteligencija, *blockchain*, računarstvo u oblaku i svih usluga baziranih na internetu.²⁶ Digitalna privatnost XXI stoljeća, dakle, donosi nove

²³ Jurić, A. (2024) "Građanskopravni aspekt zaštite prava na slobodu izražavanja", Zbrionik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar, br. 21/2024, str. 12.

²⁴ Jurić, A. (2023) Smisao i funkcija prava na privatnost s posebnim osvrtom na građanskopravnu zaštitu. Mostar: Sveučilište u Mostaru. str. 132.-133., bilješka br. 250.

²⁵ Postoje mišljenja da će jednostavnu osobnu iskaznicu zamijeniti državna povijest života svakoga građanina koja će uključivati kako podatke iz osobne iskaznice, tako i podatke iz baza podataka zdravstvene službe, ministarstva obrazovanja, ureda za izdavanje putovnice, vozačkih dozvola, bankovnih izvoda, knjižničnih podataka, porezne i carinske uprave, kaznene evidencije, policijske baze podataka za prepoznavanje lica itd. V. Gibb, J. (2005) Tko vas promatra? Zagreb: Naklada Ljevak. str. 183.

²⁶ Jurić, A. (2023) Smisao i funkcija prava na privatnost s posebnim osvrtom na građanskopravnu zaštitu. Mostar: Sveučilište u Mostaru. str. 11.

izazove kroz društvene mreže, tzv. velike podatke,²⁷ umjetnu inteligenciju i masovni nadzor, genetiku i biotehnologiju. Sve se više koriste elektronički uređaji, a proizvodni procesi se sve više digitaliziraju. Svakodnevno se velike količine digitalnih podataka stvaraju u gospodarstvu te kod privatnih i društvenih aktivnosti ljudi.²⁸ Neke od informacija ljudi svjesno ili manje svjesno sami plasiraju na internetu, a neke su objavljene u javnim registrima poput zemljišnih knjiga. Tako i zemljišnoknjižno načelo javnosti treba percipirati u kontekstu uvažavanja prava na privatnost. To načelo ne zahtijeva nužno nesmetan pristup javnosti informacijama o zemljištu pa se veća kontrola pristupa informacijama može realizirati kroz potrebu postojanja legitimnog interesa za takav pristup te obavješćavanje i pristanak nositelja zemljišnoknjižnog prava o pristupu njegovim informacijama, osim ako bi to ometalo izvršavanje ovlasti određenih nadležnih tijela.²⁹

Život u digitalnom dobu implicira svakodnevno korištenje digitalnih uređaja i aplikacija u privatnim komunikacijama i poslovnim transakcijama, što zahtijeva preispitivanje određenih tradicionalnih pravnih koncepata kao što je npr. nasljeđivanje. Tako, pored klasičnog pojma imovine postoji i

²⁷ Veliki podaci odnose se na prikupljene skupove podataka koji su toliko veliki i složeni da ih moraju obrađivati nove tehnologije, kao što je umjetna inteligencija. Riječ je, primjerice, o GPS podacima iz milijuna mobilnih telefona koji se upotrebljavaju za smanjenje prometnih gužvi, o podacima iz zdravstvenih kartona i aplikacija za pacijente itd. Tehnologija omogućuje brzo prikupljanje i analizu ovih podataka kako bi se dobile nove spoznaje. Mogu ih proizvesti kako ljudi (u mobilnim aplikacijama, na internetu, društvenim mrežama i kroz komercijalne transakcije, evidencije e-uprave itd.), ali ih mogu generirati i strojevi uz pomoć objekata povezanih s internetom stvari, uključujući pametne automobile, tvornice, GPS satelite i satelite koji prikupljaju podatke o vremenu itd. Prema: Veliki podaci: definicija, koristi i izazovi (infografika). Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/topics/hr/article/20210211STO97614/veliki-podaci-definicija-koristi-izazovi-infografika>.

²⁸ Predviđa se da će ukupna količina podataka do 2025. godine porasti za 530 % u odnosu na 2018. godinu. Prema: Veliki podaci: definicija, koristi i izazovi (infografika). Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/topics/hr/article/20210211STO97614/veliki-podaci-definicija-koristi-izazovi-infografika>.

²⁹ Više o tome v. Knol Radoja, K. (2024) "Pravo na zaštitu privatnosti vs. načelo javnosti zemljišnih knjiga", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Vol. 45 - br. 2/2024, str. 403-419.

digitalna imovina koja obuhvaća različita nematerijalna dobra, od kojih pojedina imaju i novčanu vrijednost. Budući da nacionalni zakonodavci uglavnom, još uvijek, nisu cjelovito uredili ovu oblast, potrebno je da se ona što prije regulira.³⁰ Postoje i mišljenja³¹ da je trenutno preuranjeno zakonsko preciziranje propisa o nasljeđivanju digitalnih dobara, s obzirom na to da treba postići određeni stupanj sigurnosti i dosljednosti u pogledu toga što su digitalni podaci. Činjenica je da propisi o nasljeđivanju ne idu u korak s brzim napretkom tehnologije, zbog čega tradicionalna pravila i instituti nasljednog prava nisu posve adekvatni za nasljeđivanje digitalnih dobara. Tako je po pitanju digitalne imovine sporno opće pravilo o stupanju nasljednika na mjesto ostavitelja, odnosno prelasku prenosivih i nasljedivih prava i obaveza s ostavitelja na nasljednike. Tradicionalna pravila, prema kojima pravo na privatnost uživa zaštitu samo dok je njihov titular živ, datiraju od prije nastanka informatičkog doba i porasta digitalne imovine, zbog čega su neadekvatna vremenu u kome živimo. Nužna je njihova reforma radi uspostavljanja odgovarajućeg balansa između ostaviteljevog prava na informacijsko samoodređenje i prava trećih osoba na zaštitu privatnosti, kao i zaštitu privatnosti samog ostavitelja, u slučajevima kada se on nije izjasnio o postmortalnom raspolaganju njegovim digitalnim dobrima.³²

U literaturi se može pronaći definicija digitalne imovine, ali ona nije konačna i nepromjenjiva zbog stalne tendencije širenja sadržaja ove imovine. U skladu s tom definicijom, digitalna imovina podrazumijeva „niz nematerijalnih informacijskih dobara povezanih s *online* ili digitalnim svijetom. Tu spadaju: profili na društvenim mrežama (na platformama kao što su *Facebook*, *Twitter*, *Google+* ili *LinkedIn*); emailovi, tweetovi, baze podataka, itd.; virtualna sredstva u kompjuterskim igricama (npr. kupljeni, pronađeni ili izgrađeni predmeti u svjetovima kao što su *Second Life*, *World of Warcraft*, *Lineage* itd.); digitalizirani tekst, slika, muzika ili zvuk (npr. datoteke video-

³⁰ Čolaković, M. (2023) "Nasljeđivanje digitalne imovine", Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar, br. 20/2023, str. 162.

³¹ Vidić, Đ. J.; Kovačević, S. M. (2022) "Digitalno nasleđe", Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, Vol. 56 - br. 2/2022, str. 436.

³² Čolaković, M. (2023) "Nasljeđivanje digitalne imovine", Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar, br. 20/2023, str. 180.-181.

zapisa, filmova i elektronskih knjiga); lozinke za različite račune povezane s digitalnim dobrima i uslugama, bilo da se osoba pojavljuje kao kupac, korisnik ili trgovac (npr. na *eBayu*, *Amazonu*, *Facebooku*, *YouTubeu* itd.); imena domena; dvodimenzionalne ili trodimenzionalne slike ili ikone vezane za ličnost (kao što su ikone korisnika na *LiveJournalu* ili avatari u *Second Lifeu*) te bezbroj digitalnih dobara koji se tretiraju kao roba podobna da ima novčani ekvivalent (npr. „eksploati nultog dana” ili greške u softveru koje hakeri mogu iskoristiti)“. Osim navedenih, u digitalnu imovinu spadaju i blogovi i druge „osobne“ *web* stranice, raznovrsni podaci pohranjeni na *cloud* servisima, ugovori o pretplati s *online* servisima (npr. *Netflix*, *Amazon*, *Spotify*) ili *online* časopisima, usluge *online* bankarstva, *online* investicioni računi i novčani depoziti na *paypal* računima, kriptovalute (tokeni, NFTovi), *online* računi vezani za različite vrste osiguranja (zdravstveno, životno, osiguranje imovine itd.), digitalni pokloni (npr. *gift cards* – poklon kartice), informacije, datoteke i programi pohranjeni na mobitelu, tabletu ili kompjuteru (kontakt liste, dokumenti, fotografije, muzika i sl.) itd.³³

5.1. O zaštiti osobnih podataka u kontekstu razvoja prava na privatnost

Pitanje balansa između sigurnosti i privatnosti, posebno u kontekstu državnog nadzora i terorističkih prijetnji, ostaje i dalje neiscrpna tema. Donošenjem Opće uredbe o zaštiti podataka ili GDPR-a uspostavljena su nova pravila o zaštiti osobnih podataka. Bosna i Hercegovina, iako nije članica Europske unije, dužna je uskladiti svoje zakonodavstvo s pravnom stečevinom Europske unije, što podrazumijeva i usklađivanje bosanskohercegovačkog Zakona o zaštiti osobnih podataka³⁴ s propisima Europske unije, odnosno s Općom uredbom o zaštiti podataka ili GDPR-om. Prema njenom članku 3. ako kontrolor podataka sa sjedištem u Europskoj uniji ima poslovne ogranke u Bosni i Hercegovini ili na bilo koji način pruža usluge građanima u Bosni i Hercegovini, onda će se Opća uredba o zaštiti podataka ili GDPR primjenjivati i na građane Bosne i Hercegovine. Također, prema istom članku, poduzeća iz Bosne i Hercegovine koja posluju na prostoru Europske unije ili nude robe ili usluge građanima Europske unije, dužna su primjenjivati Opću uredbu o

³³ *Ibid.*, str. 166.-167.

³⁴ Zakon o zaštiti osobnih podataka, Službeni glasnik BiH, br. 49/06, 76/11, 89/11-ispr.

zaštiti podataka ili GDPR. Za razliku od Direktive 95/46/EZ koja je davala svakoj pojedinačnoj državi članici mogućnost odluke o tome kako će ispuniti njene ciljeve, Opća uredba o zaštiti podataka ili GDPR je obvezujući akt za sve države članice te se izravno primjenjuje. Njime je, primjerice, mnogo preciznije regulirano “pravo na zaborav” nego što je to u Direktivi 95/46 EZ. Pravom na zaborav pojedinci su ovlašteni zahtijevati uklanjanje rezultata pretrage koji upućuju na irelevantne, zastarjele, neprikladne i pretjerane informacije o njima. Pred internetskim pretraživačima je vrlo delikatan postupak balansiranja između više osobnih prava (npr. pravo na privatnost i sloboda izražavanja) te odlučivanje o tome postoji li, u konkretnom slučaju, pravna osnova za daljnju obradu i korištenje podataka u odnosu na “pravo na zaborav”. Ovom izazovu za zaštitu osobnih podataka treba dodati i dronove (bespilotne letjelice) zbog načina na koji mogu prikupljati informacije te zbog širine područja moguće primjene. Osim sankcioniranja neprikladne upotrebe dronova odnosno povrede prava na privatnost izvođenjem letačkih operacija dronovima, mora se djelovati i preventivno, provodeći edukaciju šire populacije (ali i onu namjensku za vlasnike i operatore dronova) o realnoj opasnosti koju za osobne podatke može imati korištenje dronova.³⁵

Razvojem novih informacijskih tehnologija stvorili su se sustavi i alati za elektronički nadzor, prisluškivanje komunikacija, kontrolu kretanja, određivanje pozicija osoba, skupljanje i grupiranje podataka, pretraživanje, vraćanje i rekonstrukciju podataka te njihovo korištenje od širokog kruga korisnika. Ovo se posebice odnosi na područje rada koje uključuje specifične mjere nadzora kao što su kontrola upotrebe službenih sredstava za komunikaciju i video nadzor. Sve to zahtijeva preciznu pravnu regulaciju internim aktima. Tako, primjerice, poslodavac može zabraniti upotrebu službenih sredstava za komunikaciju u privatne svrhe ili je može ograničiti. U svakom slučaju poslodavac mora postaviti jasan i precizan okvir privatnosti zaposlenih na radu, jer paušalno određena ograničenja, po načelu, “nemoguće je da niste znali” ne mogu uživati zaštitu. Pravo na privatnost se na radu može uskratiti samo u izuzetnim slučajevima u kojima je uvođenje mjera nadzora neophodno za zaštitu zakonskih interesa poslodavca, u smislu osiguranja sigurnosti i zdravlja na radu, zaštitu svoje imovine i osiguranja pravilnog

³⁵ Čolaković, M. (2022) “Neko nas posmatra: dronovi i privatnost”, Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar, br. 19/2022, str. 184.

izvršenja prestacije rada. Pritom odgovarajuća kontrolna ovlaštenja poslodavca moraju biti ograničenog opsega, tako da poslodavac ne bi smio nadzirati zaposlenika na svakom mjestu i u svakom trenutku.³⁶

6. Osvrt na građanskopravnu zaštitu prava na privatnost kao posljedicu razvoja pravne misli

Teorija i praksa druge polovine XX stoljeća prihvatile su ideju da je i građansko pravo pozvano i sposobno doprinosti svojim sredstvima zaštititi ljudske ličnosti jer građanskopravna sredstva, na svoj osobit način, doprinose boljoj i svestranijoj zaštiti ljudske ličnosti. Pružajući suvremenom čovjeku svoju zaštitu, građansko pravo mu tako omogućuje potpunije i nesmetanije razvijanje njegovih stvaralačkih potencijala. Istina, XX stoljeće nije bilo pogodno tlo za razvoj osobnih prava (prava ličnosti)³⁷ pa tako ni prava na privatnost jer nijedan političko-ideološki totalitarizam ne priznaje osobna prava (prava ličnosti) jer ne priznaje slobodu pojedinca.³⁸ U takvim sustavima čovjek-pojedinac ne znači skoro ništa te je on samo sredstvo, a ne cilj.³⁹ Veliki broj pravника s ovih prostora je odgojen u znaku tradicionalnog građanskog prava u kojemu je imovinska komponenta bila gotovo isključivi dio građanskog prava. Ta pravna dogma o isključivo imovinskom karakteru građanskog prava prepreka je pravilnoj impostaciji osobnih prava (prava ličnosti), odnosno prava na privatnost u sustav građanskog prava. Znanost i praksa su na najveći broj znanstveno spornih i dvojbenih pitanja već dale odgovore te je tako pravo na privatnost nesporno i nedvojbeno sastavni dio građanskog prava. Međutim, pravna evolucija osobnih prava (prava ličnosti) je bila duga i teška.⁴⁰ U tom kontekstu po pitanju prava na privatnost prvo su se pojavili pravo na vlastitu sliku, vlastiti lik, dok je apstraktno zahvaćanje

³⁶ Dragičević, M. (2018) „Suvremena tehnologije i pravo zaposlenog na poštovanje privatnog života“, Pravni fakultet u Nišu, Niš, Vol. 57 - br. 80/2018, str. 421. i 439.

³⁷ Više o osobnim pravima v. Jurić, A. (2023) Teorijski izazovi građanskog prava, Mostar: Sveučilište u Mostaru. str. 75.-215.

³⁸ O tome: Radolović, A. (2006) „Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima“, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Vol. - br. 1/2006, str. 131.

³⁹ *Ibid.*, str. 137.

⁴⁰ *Ibid.*, str. 132.

cjelokupnog pojma dosta dugo izbjegavano. Dulje vrijeme je izgledalo da je istini najbliža teorija njemačkog pravnika Kohlera o tome da je sadržaj osobnih prava (prava ličnosti) u zaštiti dostojanstva čovjeka.⁴¹

Danas se javnopravna i građanskopravna pravila međusobno nadopunjuju, ne isključujući se nego pridonoseći boljoj i svestranijoj zaštiti objekata prava na privatnost. Pravo na privatnost uživa zaštitu, bez obzira ugrožava li ga se od državnih tijela ili od drugih pravnih ili fizičkih osoba. Povredu prava na privatnost može učiniti svaka fizička i pravna osoba koja neovlašteno, odnosno nedopušteno zadire u privatne odnose ili sferu određene osobe i/ili obitelji (npr. prisluškivanjem tuđih razgovora, praćenjem tuđeg kretanja i kontaktiranja s drugima, čitanjem tuđih pisama i isprava, neovlaštenim audio i videosnimanjem, korištenjem tuđih fotografija bez dopuštenja i sl.), država (npr. nezakonitim ulaskom u nečiji dom, tj. u slučaju nezakonitog i nepravilnog rada njezinih tijela poput npr. policije, javnog tužiteljstva ili suda) te mediji.⁴²

Građanskopravnu zaštitu prava na privatnost sačinjavaju: zahtjev radi propuštanja, zahtjev radi uklanjanja ili negatorna zaštita kojom npr. sud nalaže nekom masovnom mediju izvršenje neke radnje (objaviti ispravak, opoziv i sl.) kojom će se ukloniti stanje povrede prava na privatnost, (izazvano već objavljenom informacijom), zahtjevi za naknadu nematerijalne i materijalne štete, zahtjev iz stjecanja bez osnove (ostvarenog povredom prava na privatnost).⁴³ Ne smije se, naravno, zanemariti niti samozaštita prava na privatnost preko zaštite računalnog sustava. U Bosni i Hercegovini potrebno je redifinirati koncept nematerijalne štete prema kojem ona predstavlja nanošenje drugome fizičkog ili psihičkog bola i straha.⁴⁴ Naime, fizički i psihički bol te strah su samo manifestacije tj. posljedice nematerijalne štete.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Crnić I.; Matić, J. (2008) Odštetno pravo, Zbirka sudskih rješidbi o naknadi i popravljaju štete s napomenama i propisima: Zagreb: Zgombić&Partneri. str. 615. - 616.

⁴³ Vodinelić, V., V. (1978) "Zaštita ličnosti uzvraćanjem na informaciju", Zbornik radova Savjetovanja o odgovornosti u informativnoj djelatnosti, Zagreb, 1978, str. 283., 287. - 288.

⁴⁴ V. čl. 200. Zakona o obveznim odnosima, Službeni list SFRJ br. 29/78, 39/85, 45/89, i 57/89 – odluka USJ i 57/89, Službeni list RBiH, br. 2/92, 13/93 i 13/94 i Službene novine Federacije BiH br. 29/03, 42/11, Službeni glasnik RS br. 17/93, 3/96, 37/01 - dr. zakon, 39/03 i 74/04.

Objektivna koncepcija nematerijalne štete prema kojoj šteta nastaje već samom povredom osobnog prava (prava ličnosti), odnosno prava na privatnost doprinosi njegovoj boljoj zaštiti. Bol i strah bi se trebali uzeti samo kao kriteriji (mjerila) prema kojima sud uzimajući u obzir težinu povrede i okolnosti slučaja, određuje visinu novčane satisfakcije.⁴⁵ Dugo vremena se raspravljalo i o tome može li pravna osoba trpjeti nematerijalnu štetu zbog povrede prava na privatnost te ako je može trpjeti, ima li pravo na novčanu satisfakciju kao oblik popravljivanja štete. Odgovori su bili različiti s obzirom na to nalazili su uporište u subjektivnoj ili objektivnoj koncepciji nematerijalne štete. Za razliku od subjektivne koncepcije nematerijalne štete, prema objektivnoj koncepciji nematerijalne štete, pravna osoba ima pravo na popravljivanje nematerijalne štete u svim oblicima kao i fizička osoba (tj. u nenovčanim oblicima te u obliku novčane satisfakcije) kada se povrijedi njeno pravo na privatnost. No, to ne znači kako se pri ocjeni težine povrede osobnog prava pravne osobe ne bi moglo, ovisno o konkretnim okolnostima, uzimati u obzir i psihološku reakciju članova, osobito rukovodećeg osoblja, na učinjenu povredu.⁴⁶

6.1. Utjecaj Europskog suda za ljudska prava na razvoj prava na privatnost

Budući da se sudska praksa u Bosni i Hercegovini treba temeljiti na praksi Europskog suda za ljudska prava koji je zadužen za primjenu Europske konvencije, poznavanje i razumijevanje takve prakse važno je za mnoge sudske sporove, posebice kada je riječ o zaštiti prava na privatnost. Ako bosanskohercegovački sud ili neko drugo tijelo vlasti Bosne i Hercegovine ne bi oštećeniku pružilo zaštitu od povrede prava na privatnost, zajamčenog člankom 8. Europske konvencije, Bosna i Hercegovina bi time povrijedila obveze koje je preuzela Europskom konvencijom te bi bila odgovorana pred kontrolnim mehanizmima Europske konvencije. Odredba članka 8. Stauta Vijeća Europe propisuje da drastične povrede ljudskih prava predstavljaju osnovu za suspendiranje ili isključenje države članice iz Vijeća Europe.

⁴⁵ V. Jurić, A. (2023), Smisao i funkcija prava na privatnost s posebnim osvrtom na građanskopravnu zaštitu. Mostar: Sveučilište u Mostaru. str. 145.-149.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 67.

Danas pravo na privatnost svojem ovlašteniku daje apsolutnu (za svakog mjerodavnu) potpunu privatnu pravnu vlast u pogledu vođenja vlastitog života, uz ovlast da svakoga isključi od protupravnog zadiranja. Takvo shvaćanje prava na privatnost značajno je određeno člankom 8. Europske konvencije te njegovom primjenom pred Sudom za ljudska prava i bivšom Komisijom za ljudska prava. Granice njegovog izvršavanja su tuđa prava i zakonska opća i posebna ograničenja. U skladu s člankom 8. stavkom 2. Europske konvencije javna vlast (zakonodavna, izvršna i sudska) smije zadirati u ovo pravo samo ako je to potrebno radi: legitimnog cilja (radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, gospodarske dobrobiti zemlje, sprječavanja nereda i zločina, zaštite zdravlja i morala, zaštite prava i sloboda drugih), ako je to u skladu sa zakonom (ili općom normom koja ima kvalitetu zakona) te nužno u demokratskom društvu.

Uz ispunjenje određenih uvjeta svaka osoba može podnijeti tužbu Europskom sudu za ljudska prava protiv odluke nacionalnog suda, s tim da je jedan od uvjeta okončanje postupka unutar pravnog sustava države koja je predmet tužbe. Naime, trebaju biti iscrpljeni svi raspoloživi domaći pravni lijekovi. Europski sud za ljudska prava, nakon što utvrdi sve relevantne činjenice svoju odluku donosi temeljem tzv. trodjelnog testa prosuđujući: 1. sukladnost odluke nacionalnog suda ili nekog drugog tijela tužene države sa zakonom, pri čemu se procjenjuje, ne samo postoji li nacionalni zakon koji regulira određenu materiju, već i kvaliteta tog zakona, 2. postojanje legitimnog cilja za tu odluku te 3. nužnost te odluke u demokratskom društvu. Kriterije za ovu prosudbu izgrađuje kroz svoju praksu, nakon čega se (na temelju njenog sagledavanja) može spoznati dokle mogu dosežati ograničenja prava na privatnost u pravnim porecima država članica.⁴⁷

7. Zaključak

Pravo na privatnost oblikovalo se kroz dulje vremensko razdoblje različitih promjena te se razvijalo zajedno s razvojem pravne misli. Usprkos dugoj povijesnoj evoluciji, može se reći da je konačno oblikovano u drugoj polovini XX stoljeća. Danas pravnu zaštitu nije lako uskladiti s brzim razvojem suvremenih tehnologija kao i mogućnostima njihove zloupotrebe.

⁴⁷ Gavella, N. (2006) „Povreda prava na privatnost, posebno na vlastiti lik, glas, osobne zapise i pisma“ str. 103. U: V. Alaburić et al.: Odgovornost za neimovinsku štetu zbog povrede prava osobnosti, Zagreb. Narodne novine.

Javnopravna i građanskopravna pravila međusobno se nadopunjuju, s ciljem svestranije zaštite prava na privatnost. U Europskoj uniji provodi se harmonizacija propisa i prakse po tom pitanju. U tom kontekstu i sustav zaštite osobnih podataka u Bosni i Hercegovini treba uskladiti s Općom uredbom o zaštiti podataka ili GDPR-om. Redefinicija postojećeg koncepta nematerijalne štete u Bosni i Hercegovini, iz subjektivnog u objektivno, osigurala bi veći spektar građanskopravne zaštite osobnih prava (prava ličnosti) općenito pa tako i prava na privatnost. *De lege ferenda* bi trebalo donijeti zakon o medijima ili informiranju koji bi, na jedinstven način, definirao prava i odgovornosti medijskih aktera, uključujući posebice *online* medije. Uloga medija u zaštiti prava na privatnost se ne može ostvariti bez adekvatne edukacije o smislu i svrsi zaštite prava na privatnost kao i o društvenim posljedicama povreda potaknutih komercijalnim razlozima. Novinari bi trebali u svom radu primjenjivati dužnu pažnju, tj. ne objavljivati neproverjene informacije, sami poduzimati mjere uklanjanja povrede kada do nje dođe (odmah objaviti ispravak, ispriku i sl.). Utječući značajno na zdravlje društva, mediji mogu utjecati i na stvaranje određenih obrazaca ponašanja u smislu stvaranja nove “digitalne kulture” koja je kompatibilna sa nezastarivim građanskopravnim načelom savjesnosti i poštenja.

Važna je preventivna zaštita koja uključuje i druge oblike edukacije kao što je, primjerice, edukacija o sigurnosnoj upotrebi informatičko-komunikacijske tehnologije. Treba poticati i edukaciju stručnjaka za informacijsku sigurnost koji su primarno posvećeni upravljanju rizicima kojima su izložene važne poslovne informacije. Edukacija iz medijske i informacijske pismenosti koja implicira svjetsku praksu obrazovanja medijskih pedagoga je, također, od velikog značaja. Medijsku i informacijsku pismenost treba uključiti u obrazovne *curriculume*. Potrebne su edukacije o opasnosti koju za osobne podatke može imati korištenje dronova, kao i edukacije po pitanju primjene umjetne inteligencije. Budući da je tehnologija alat koji se može koristiti za dobro i za loše, važno je tko kreira taj alat, s kojom namjerom te, u konačnici, tko rukuje s tim alatom. Digitalno doba preuzima gotovo svu ljudsku pažnju, što nalikuje svojevrsnom “porobljavanju” ljudske vrste koja se sve više udaljava od prirode i njenih zakona. Posljedice toga su brojne povrede osobnih prava općenito, a posebice prava na privatnost. No, tehnološki napredak nije kriv za tu dehumanizaciju jer svatko sam odlučuje koliko će svoje pažnje, odnosno energije te na koji način posvetiti tehnologiji koja olakšava umnogome čovjekov život, ali ga često i udaljava od njegove

izvorne duhovne prirode. Nesporno je da je tehnologija povezala ljude, ali ne na način kojim se stvara istinska ljudska povezanost koja znači razvijenu kulturu suosjećanja, poštovanje ljudske autentičnosti i snagu samokontole (a ne kontrolu drugih). Stoički filozof Seneka je nekoć davno tvrdio da sva okrutnost proizlazi iz slabosti, dok su ljubaznost, poniznost i suosjećanje jaki. Upravo te vrijednosti nedostaju suvremenom čovjeku kojeg unutrašnja praznina udaljava od realnog svijeta, vrteći ga neprestano u začaranom krugu ovisnosti o vanjskom svijetu te njegovim mijenama i prividima.

Popis literature:

1. Aries, P.; Moris, E.; Castan, N.; Castan, Y.; Chartier, R.; Colomp, A.; Fabre, D.; Farge, A.; Flandrin, J.; Foisil, M.; Gelis, J.; Goulemot, J.; Lebrun, F.; Raunum, O.; Revel, J. (2002) *Istorija privatnog života III, Od renesanse do prosvećenosti*. Beograd: Clio
2. Barthelémy, D.; Braunstein, P.; Contamine, P.; Deby, G.; Roncière, C.; Régnier-Bohler, D. (2001) *Istorija privatnog života II, Od feudalne Europe do renesanse*. Beograd: Clio
3. Bernard, D. et al. (1987) „*The Evolution of The Right To Privacy After Roe v. Wade*“, *American Journal Of Law & Medicine*, Vol. 13 - No. 2-3/1987
4. Body-Gendrot, S.; Vincent, G.; Leveau, R.; Orfali, K.; Prost, A.; Schnapper, D.; SimonNaum, P. (2004) *Istorija privatnog života V, Od Prvog svetskog rata do naših dana*. Beograd: Clio
5. Brezak, M. (1998) *Pravo na osobnost, Pravna zaštita osobnih podataka od zloupotrebe*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske
6. Crnić I.; Matić, J. (2008) *Odštetno pravo, Zbirka sudskih rješidbi o naknadi i popravljaju štete s napomenama i propisima*: Zagreb: Zgombić&Partneri
7. Čolaković, M. (2022) „Neko nas posmatra: dronovi i privatnost“, *Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse*, Mostar, br. 19/2022
8. Čolaković, M. (2023) „Nasljeđivanje digitalne imovine“, *Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse*, Mostar, br. 20/2023

9. Dragičević, M. (2018) "Suvremena tehnologije i pravo zaposlenog na poštovanje privatnog života", Pravni fakultet u Nišu, Niš, Vol. 57 - br. 80/2018
10. Dropulić, J. (2005) "Javni i privatni život - pokušaj utvrđenja granica iz vizure zaštite prava na privatnost", Informator, br. 5189 od 2. decembra 2005. godine
11. Gavella, N. (2006) "Povreda prava na privatnost, posebno na vlastiti lik, glas, osobne zapise i pisma" str. 103. U: V. Alaburić et al.: Odgovornost za neimovinsku štetu zbog povrede prava osobnosti, Zagreb. Narodne novine
12. Gibb, J. (2005) Tko vas promatra? Zagreb: Naklada Ljevak
13. Guerrand, R.; Corbin, A.; Martin-Fugier, A.; Perrot, M.; Hall, C.; Hunt, L. (2003) Istorija privatnog života IV, Od Francuske revolucije do velikog rata. Beograd: Clio
14. Jurić, A. (2023) Smisao i funkcija prava na privatnost s posebnim osvrtom na građanskopravnu zaštitu. Mostar: Sveučilište u Mostaru
15. Jurić, A. (2023) Teorijski izazovi građanskog prava, Mostar: Sveučilište u Mostaru
16. Jurić, A. (2024) „Građanskopravni aspekt zaštite prava na slobodu izražavanja“, Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, Mostar, br. 21/2024
17. Knol Radoja, K. (2024) "Pravo na zaštitu privatnosti vs. načelo javnosti zemljišnih knjiga", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Vol. 45 - br. 2/2024
18. Radolović, A. (2006) "Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Vol. 27- br. 1/2006
19. Radolović, A. (2007) "Odnos prava osobnosti i medijskog prava", Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, Vol. 28 - br. 1/2007
20. Vidić, Đ. J.; Kovačević, S. M. (2022) „Digitalno nasleđe“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Novi Sad, Vol. 56 - br. 2/2022
21. Vodinelic, V., V. (1978) „Zaštita ličnosti uzvraćanjem na informaciju“, Zbornik radova Savjetovanja o odgovornosti u informativnoj djelatnosti, Zagreb, 1978.

22. Veliki podaci: definicija, koristi i izazovi (infografika). Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/topics/hr/article/20210211STO97614/veliki-podaci-definicija-koristi-izazovi-infografika>
23. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, 1950. (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe*)
24. Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. 4. 2016. o zaštiti pojedinca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ ili Opća uredba o zaštiti podataka ili GDPR, Službeni list EU 119, od 4. 5. 2016. (*Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC*), dalje: Opća uredba o zaštiti podataka ili GDPR.
25. Zakon o obveznim odnosima, Službeni list SFRJ br. 29/78, 39/85, 45/89, i 57/89 – odluka USJ i 57/89, Službeni list RBiH, br. 2/92, 13/93 i 13/94 i Službene novine Federacije BiH br. 29/03, 42/11, Službeni glasnik RS br. 17/93, 3/96, 37/01 - dr. zakon, 39/03 i 74/04.
26. Zakon o zaštiti osobnih podataka, Službeni glasnik BiH, br. 49/06, 76/11, 89/11-ispr.

THE DEVELOPMENT OF THE RIGHT TO PRIVACY THROUGH THE DEVELOPMENT OF LEGAL THOUGHT

Summary

The right to privacy was shaped over a long period of various changes and evolved alongside the development of legal thought. Despite its extensive history, it may be considered to have finally taken shape in the second part of the twentieth century. The modern era is marked by numerous challenges of rapid technological development, which includes harmonisation with the legal protection of the right to privacy, as well as with the development of the of human society's awareness. Technology has brought people together, but not in a way that fosters genuine human connection, which implies a developed culture of compassion and respect for human authenticity. The paper also emphasises the importance of preventive protection of the right to privacy, which includes various forms of education, such as education on the safe use of information and communication technology, education on media and information literacy, education on the dangers of drones for personal data, education on the application of artificial intelligence, education about the role of the media in creating a new "digital culture" and a healthy society. Technological advancement is not to blame for the evident dehumanisation of modern humans, because humans have a large degree of control over when, how much, and for what purpose they utilise modern technology.

Key words:

legal thought, right to privacy, civil law protection, preventive protection

RETROSPEKTIVA, TRENUTNO STANJE I PERSPEKTIVE RAZVOJA MALOLJETNIČKOG KRIVIČNOG PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

izvorni znanstveni rad

UDK 343.91-053.6(497.6)

Vedad Gurda*

Sažetak:

U radu je dat prikaz razvoja pravnog statusa maloljetnika u krivičnom materijalnom pravu u Bosni i Hercegovini, počevši od osmanskog Krivičnog zakonika iz 1858. godine (Ceza Kanunname-i Humayunu) pa do danas. Istraživanjem je utvrđeno da su maloljetni učinitelji u (gotovo) svim relevantnim (krivičnim) zakonima koji su primjenjivani u posmatranom periodu uživali (određeni) posebni krivičnopravni status u odnosu na punoljetne učinitelje. Te posebnosti su dodatno naglašene tokom prethodne decenije kada su na razini entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, prvi put u našoj pravnoj historiji, usvojeni Zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, kao autonomni *lex specialis* propisi kojim se uređuju specifičnosti krivičnopravnog statusa maloljetnika. U radu je dat sumarni prikaz i ocjena osnovnih odrednica pravnog položaja maloljetnika u okrilju krivičnog materijalnog prava, sa posebnim osvrtom na sistem specifičnih maloljetničkih krivičnopravnih mjera i sankcija. U posljednjem dijelu rada dati su određeni prijedlozi za noveliranje zakonskog uređenja pojedinih mjera i sankcija, kao i neke sugestije za unapređenje institucionalnog okvira njihovog izvršenja.

Ključne riječi:

maloljetni učinioци, alternativne mjere, maloljetničke krivične sankcije, izvršenje maloljetničkih krivičnih sankcija

* Redovni profesor, Univerzitet u Tuzli - Pravni fakultet;

1. Uvod

Zbog njene složene ustavnopravne strukture u Bosni i Hercegovini egzistiraju četiri maloljetnička krivična zakonodavstva i to: a) na nivou Bosne i Hercegovine (BiH), odnosno državnom nivou, b) na nivou entiteta Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS), te u c) Brčko distriktu Bosne i Hercegovine (BDBiH). Pri tome, dok je na državnom nivou zadržan tradicionalni legislativni model shodno kojem se posebnosti krivičnog pravnog statusa maloljetnika reguliraju posebnim cjelinama (glavama) Krivičnog zakona (KZ BiH)¹, Zakona o krivičnom postupku (ZKP BiH)² i Zakona Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera (ZIKS BiH),³ u entitetima i BDBiH spomenute posebnosti pravnog statusa maloljetnika u sukobu sa zakonom regulirane su zasebnim zakonima pod istovjetnim nazivom *Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*⁴ (dalje: ZZPDMKP RS, ZZPDMKP BDBiH i ZZPDMKP FBiH). Spomenuti zakoni predstavljaju *lex specialis* propise koji su usvojeni tokom prethodne decenije u okviru velike reforme maloljetničkog krivičnog prava u entitetima i BDBiH.⁵ No, osim navedenih zakona, na ovu kategoriju učinitelja primjenjuju se i odredbe općeg krivičnog zakonodavstva, ukoliko nisu u suprotnosti s *lex specialis* propisima.

Premda krivičnopravni status maloljetnika obuhvata različite segmente materijalnog, procesnog, izvršnog te organizacijskog krivičnog prava, kao i viktimološku poziciju maloljetnika koji su žrtve krivičnih djela, u okviru ovog

¹ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18

² „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13

³ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 22/16 – prečišćeni tekst

⁴ „Službeni glasnik RS“ br. 13/10, 61/13 i 68/20, „Službeni glasnik BDBiH“ br. 44/11 i „Službene novine FBiH“ br. 07/14 i 74/20

⁵ Usvajanje posebnih zakona kojima se regulira krivičnopravni status maloljetnika predstavlja najznačajniju novinu spomenute reforme, s tim da navedeni zakoni sadrže i mnoštvo drugih novih zakonskih rješenja u odnosu na ranije krivično zakonodavstvo. Više o tim novinama u: Sijerčić-Čolić H. (2010) "Sudstvo za maloljetnike kao ključni elemenat nacionalne politike ljudskih prava i restorativne pravde za maloljetnike", Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LIII, str. 371-373

rada neće se analizirati svi spomenuti segmenti, već isključivo oni materijalnopravne naravi, odnosno specifični položaj maloljetnika u okrilju krivičnog *materijalnog* prava. To iz razloga jer bi detaljna analiza svih navedenih segmenata značajno nadilazila proicirani obim i mogućnosti ovog rada.

Kako krivično materijalno pravo za predmet svoga proučavanja ima različite institute koji se mogu dovesti u vezu s općim pojmom krivičnog djela, krivnje (krivične odgovornosti) i krivičnih sankcija, kao i zakonska obilježja pojedinih krivičnih djela, u okviru ovog rada prevashodno će se analizirati određene posebnosti tih instituta kada se primjenjuju prema maloljetnim učiniteljima.

Pri tome treba istaći da se u bosanskohercegovačkom krivičnom pravu kao i u drugim pravima kontinentalno-evropske pravne tradicije baštini koncept *maloljetničkog prestupništva u užem smislu*, što znači da se maloljetnici procesuiraju isključivo za krivična djela koja su propisana krivičnim zakonom, baš kao i punoljetni učinitelj⁶ te da se po pitanju krivičnih djela krivičnopravni status maloljetnika ne razlikuje od statusa punoljetnih. Također, za razliku od ranijih historijskih razdoblja, u savremenom domaćem krivičnom pravu status maloljetnika se, načelno, ne razlikuje od statusa odraslih ni po pitanju krivnje (krivične odgovornosti).⁷ Jedino područje

⁶ Za razliku od država kontinentalno-evropske pravne tradicije u državama anglo-američke pravne tradicije susreće se koncept *maloljetničkog prestupništva u širem smislu*, u skladu sa kojim se pred sudovima za maloljetnike pored maloljetnih učinitelja krivičnih djela procesuiraju i maloljetnici koji su učinili tzv. *statusne delikte* (engl. *status offenses*), koji predstavljaju *ekskluzivne delikte maloljetnika*, odnosno takva rizična asocijalna ponašanja koja su društveno neprihvatljiva i zabranjena upravo zbog njihovog uzrasta i *nisu protivpravna ukoliko ih izvrše odrasle osobe*. Primjera radi, statusnim deliktom smatra se bježanje iz škole, skitnja, posjedovanje i pijenje alkohola, besposličarenje, pušenje ili upotreba duhana, neposlušnost roditeljima, neprimjereno izražavanje itd. Vidi: McShane, M.D., Williams, F.P. (2003) *Encyclopedia of Juvenile Justice*, California, London, New Delhi: Sage Publications Inc., str. 119; Dunkel, F., Grzywa, J., Horsfield, Ph., Pruin, I. (eds), *Juvenile Justice Systems in Europe: Current Situation and Reform Developments*, Monchengladbach: Forum Verlag Godesberg, str. 1528

⁷ Naime, krajem XVIII i u prvoj polovini XIX vijeka u komparativnom evropskom krivičnom pravu dolazi do razvoja instituta *dicernementa*, koji predstavlja poseban oblik uračunljivosti (krivnje) maloljetnika. U početnim razdobljima dicernement je obuhvatao isključivo *razbor (zrelost)*, odnosno

materijalnog krivičnog prava u kojemu se status maloljetnika razlikuje od statusa punoljetnih učinitelja jeste područje maloljetničkih mjera i sankcija, s obzirom da se u skladu sa pozitivnim zakonodavstvom maloljetnim učiniteljima *uglavnom* izriču specifične alternativne mjere i krivične sankcije, koje se po svojoj svrsi, uvjetima izricanja i načinu izvršenja razlikuju od mjera i sankcija koje se imaju izricati punoljetnim učiniteljima krivičnih djela.

U okviru ovog rada ponudit će se retrospektiva razvoja specifičnog pravnog statusa maloljetnika u bosanskohercegovačkom materijalnom krivičnom pravu, analizirati pozitivna zakonska rješenja sadržana u spomenutim *lex specialis* propisima i njihova primjena u praksi te sagledati perspektive budućeg razvoja i noveliranja maloljetničkog krivičnog prava u našoj državi.

2. Retrospektiva razvoja maloljetničkog krivičnog prava u Bosni i Hercegovini

Retrospektiva razvoja *posebnog* krivičnogpravnog statusa maloljetnika u području materijalnog krivičnog prava u Bosni i Hercegovini obuhvatit će period od kraja osmanske vladavine u drugoj polovini XIX vijeka pa sve do danas. Ranija historijskopravna razdoblja nisu obuhvaćena iz dva razloga. Kada je riječ o razvoju krivičnogpravnog statusa maloljetnika u Bosni i Hercegovini u starom i srednjem vijeku ne postoje ozbiljne studije koje su za predmet svoga istraživanja imale ovo pitanje, tako da se s tim u vezi ne mogu ponuditi pouzdane informacije. Ipak, može se naslućivati da ukoliko su maloljetnici u spomenutim historijskim razdobljima uživali neki specifični

sposobnost rasuđivanja mladih osoba i razlikovanja pravne (ne)dozvoljenosti vlastitih ponašanja, kao intelektualnu komponentu (ne)uračunljivosti, a koja je činila osnovu za kažnjavanje mladih (maloljetnika). S tim u vezi, ukoliko je maloljetnik učinio krivično djelo i bio kriv za isto, ipak *nije mogao biti kažnjen* ukoliko nije postupao sa razborom (discernementom), već mu je sud određivao određene mjere koje predstavljaju svojevrzni ekvivalent današnjim odgojnim mjerama. Početkom XX vijeka pojam discernementa je proširen i na voljnu komponentu uračunljivosti, na koji način je izjednačen sa institutom uračunljivosti koji se primjenjuje u općem krivičnom pravu prema punoljetnim učiniteljima, zbog čega je s vremenom i napušten u većini evropskih zakonodavstava. Vidi više u: Perić, O. (1975), Krivičnopravni položaj maloletnika, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 29; Carić, A. (2002) Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve), Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 1-2

krivičnopravni status, on se kao i u drugim onovremenim uporednim krivičnim pravima odnosio isključivo (upravo) na segment sankcioniranja maloljetnika.⁸ Pri tome, za pretpostaviti je da tadašnji krivični zakoni nisu poznavali instrumente krivičnopravnog reagiranja koji bi bili ekvivalenti današnjim alternativnim mjerama, niti pak posebne maloljetničke sankcije slične današnjim *odgojnim mjerama*, već su se posebnosti krivičnopravnog statusa maloljetnika ogledale u tome da su ovoj kategoriji učinitelja, zbog njihove nezrelosti, izricane blaže vrste ili manja mjera propisane kazne u odnosu na punoljetne učinitelje. Sljedstveno tome može se pretpostaviti da onovremeni krivični zakoni nisu poznavali niti institut discernementa kao posebne uračunljivosti (krivične odgovornosti) maloljetnika.

S druge strane, od kraja srednjeg vijeka (1463.) Bosna i Hercegovina je postala dijelom Osmanskog Carstva, čiji se pravni sistem temeljio na šerijatskoj pravnoj tradiciji, koja se razlikuje od pravnih tradicija koje su ishodište našeg pozitivnog krivičnog prava. S obzirom da ove tradicije nisu u odgovarajućoj mjeri međusobno komparabilne prikaz historijskog razvoja maloljetničkih krivičnih sankcija u našem pravu obuhvatit će razdoblje od kraja osmanske vladavine, tačnije od donošenja *osmanskog Krivičnog zakonika (Ceza Kanunname-i Humayunu) iz 1858. godine*, koji predstavlja prvi zakon iz oblasti krivičnog prava koji je bio fundiran na kontinentalno-evropskoj pravnoj tradiciji. Predmetni krivični zakonik predstavlja primarni izvor krivičnog prava koji se u Bosanskom Vilajetu primjenjivao svega nekoliko decenija, odnosno do austrougarske okupacije. On je predstavljao treću kodifikaciju iz epohe tanzimata, koja je uslijedila nakon krivičnih zakonika iz 1840. i 1851. godine.⁹ No za razliku od ova dva zakonika koji su u suštini činili kodifikacije osmanskog i šerijatskog krivičnog prava, Krivični zakonik iz 1858. godine se temelji na kontinentalno-evropskoj pravnoj tradiciji, s obzirom da je riječ o zakonskom tekstu koji u osnovi predstavlja prijevod francuskog Krivičnog zakonika iz 1810. godine, premda se u njemu uočavaju i neki elementi osmansko-šerijatskog krivičnog prava^{10 11}.

⁸ *Ibid*

⁹ Bečić, M. (2016) „Recepcija krivičnog prava u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini XIX vijeka“, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LIX – 2016, str. 223-224

¹⁰ Karčić, F. (2015) „Osmanski krivični zakonik iz 1858. godine i njegova primjena u BiH“, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LVIII – 2015, str. 223

¹¹ Zakonik je izvorno objavljen na osmansko-turskom jeziku, s tim da je 1870. godine publikovan njegov prijevod na bosanski jezik. Prijevod na bosanski

Dati zakonik sadrži relativno mali broj odrebi kojima se regulira krivičnopravni status maloljetnika. Posebnosti pravnog statusa ove kategorije učinitelja krivičnih djela u odnosu na punoljetne učinitelje vidljive su prevashodno na planu sankcioniranja maloljetnika. Naime, odredbama čl. 40. je predviđeno da se učinitelj („krivac“) koji nije dostigao punoljetsvo neće osuditi za kaznu koja je određena po zakonu za učinjenu krivicu, osim ukoliko je riječ o „*nepunoljetnom krivcu koji je približen punoljetsvu*“. Navedene odredbe bi se mogle shvatiti na način da kategorija *nepunoljetnih krivaca koji su približeni punoljetsvu* predstavlja ekvivalent savremenoj kategoriji *maloljetnika*, sposobnih da snose krivicu i odgovaraju za svoje postupke, s tim da Carski krivični zakonik ne precizira formalne starosne granice ove kategorije učinitelja. S druge strane, od njih mlađe kategorije učinitelja uopće ne mogu biti kažnjavane za svoja djela, niti krivično odgovarati za svoje postupke, te se oni koristeći vokabular savremene krivičnopravne teorije mogu označiti kao *djeca*.

Kada je riječ o sankcioniranju nepunoljetnih krivaca koji su približeni punoljetsvu, kao svojevrsnoj skupini maloljetnika, oni su mogli biti *kažnjeni* samo ukoliko su *tempore criminis* postupali sa *razborom* i.e. ukoliko su bili *uračunljivi (krivično odgovorni)*. Pri tome, zbog njihove nedoraslosti izricana im je manja mjera kazne u odnosu na onu koja je propisana zakonom (za odrasle učinitelje krivičnih djela). S tim u vezi, ukoliko je za učinjeno krivično djelo („zločinstvo“) kao kazna bilo propisano: *pogubljenje, vječni okov, vječni zatvor u tvrđinji* (tvrđavi) ili *vječno zatočenje*, takvom maloljetniku se mogla izreći isključivo kazna zatvora u trajanju od pet do deset godina. S druge strane, ukoliko je za određeno krivično djelo bila propisana kazna pod nazivom *privremeni okov, privremeni zatvor, zatvor u tvrđinji* (tvrđavi) ili *privremeno zatočenje*, maloljetnom učinitelju takvog krivičnog djela se imala izreći kazna zatvora u trajanju od 1/4 do najviše 1/3 vremena kazne koja je propisana za to krivično djelo. Dodatno, ako je za neko krivično djelo bila zapriječena kazna *lišavanja građanskih prava*, takvom maloljetniku se umjesto te sankcije izricala ublažena kazna zatvora od šest mjeseci do tri godine.

Maloljetniku (*nepunoljetnom krivcu koji je približen punoljetsvu*) se nije mogla izreći novčana kazna propisana u par. 37. Zakonika, niti je prema ovoj

jezik sačinili su Husein Karabegović i Nikola Kraljević i isti je štampan u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu pod naslovom *Carski kazneni zakonik za Bosanski Vilajet*.

kategoriji učinitelja moglo biti određeno izvršenje mjere *razglašavanja (tešhira)* pri izricanju kazni vječnog ili privremenog okova (par. 19.).¹²

No, posebnosti krivičnogpravnog statusa maloljetnika nisu se ogledale jedino u mogućnosti blažeg kažnjavanja ove starosne skupine učinitelja krivičnih djela, već i u mogućnosti izricanja posebnih mjera sličnih današnjim odgojnim mjerama nepunoljetnim učiniteljima „koji ne mogu da razlikuju dobro od zla“, odnosno koji nisu postupali s razborom (*discernementom*). Naime, shodno odredbama par. 40. učinitelju (krivcu) koji nije dostigao punoljetstvo ne može se izreći bilo koja kazna propisana zakonom, a ukoliko nije mogao da razlikuje dobro od zla, izreći će se mjera *predaje ocu, majci ili srodnicima pošto se od njih uzme sigurno jemstvo*. Navedena mjera u sadržajnom smislu predstavlja paradigmu modernih mjera pojačanog nadzora u našem maloljetničkom krivičnom pravu. Ipak, dodatno je bilo propisano da ukoliko roditelji ne dadnu traženo jamstvo, takvog učinitelja „*da bi popravio svoje vladanje staviće se u zatvor sredstvom policije za jedno prilično vrijeme*“.

Već na početku austrougarske vladavine, tačnije 26. juna 1879. godine, donesen je *Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu*,¹³ koji je sadržavao izuzetno mali broj odredaba kojima se regulira krivičnopravni status maloljetnih ili preciznije kazano mladih učinitelja kažnjivih djela. Predmetni zakon je dobne granice odgovornosti za učinjena kažnjiva djela postavio dosta nisko, tako da su samo djeca ispod 10 godina bila apsolutno kazneno neodgovorna. Učinitelji iznad 10 godina su smatrani kazneno odgovornim, s tim da su mlade osobe uzrasta od 10 do 14 godina (*nedorasli*) mogli odgovarati samo za kažnjiva djela tipa „prestupa“. Naime, u slučaju kada nedorasli učine teža kažnjiva djela („zločinstva“), takve kriminalne aktivnosti nisu im se mogle „*ubrojati u zločinstvo*“, već su se imali kazniti kao za prestupe i to kaznom zatvora od 1 dana do 6 mjeseci. Valja

¹² Mjera razglašavanja (*tešhira*) izvršavala se na način da se vrlo krupnim slovima napiše prijepis sudske odluke (*mazbate*), koji se osuđenom okači o vrat. Nakon toga se osuđenik izvede na trg (*mejdanluk*) ili neko drugo javno mjesto na kojem boravi dva sata, te se prisutnim građanima saopštava sadržaj sudske odluke, a nakon toga mu se na noge stavljaju željezni okovi i upućuje se na izvršavanje teškog prinudnog rada, koji je činio sastavni dio kazni vječnog i privremenog okova.

¹³ Zakon (u daljem tekstu: KZZP BiH) je stupio na snagu 1. septembra 1879. godine. Vidi: *Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu* od 26. juna 1879. godine, „Bosansko hercegovački zakoni“, svezak I, Sarajevo, 1904. godine.

naglasiti kako se prema zakonskoj ekspresiji takav zatvor trebao izvršavati na „*nekom odjeljenom mjestu*“ (par. 5. KZZP BiH). Osobe iznad 14 godina su odgovarale kako za prestupe, tako i za zločinstva,¹⁴ s tim da se mladima do 20 godina koji su učinili zločinstva, starosna dob uzimala kao olakšavajuća okolnost, te su umjesto smrtno kazne ili doživotne robije mogli biti kažnjeni teškom tamnicom od 10 do 20 godina (par. 90. KZZP BiH).¹⁵ Generalno, može se zaključiti kako predmetni zakon nije pratio onovremene savremene tendencije o uvođenju posebne krivične odgovornosti (uračunljivosti) i sankcija za maloljetne učinitelje, već se temeljio na davnašnjem konceptu prema kojem se mladalaštvo uzimalo jedino kao osnov za blaže kažnjavanje.

Napredne ideje o povećanju dobnih granica krivične odgovornosti mladih učinitelja krivičnih djela i uvođenju novih maloljetničkih sankcija odgojnog karaktera prepoznaju se tek u *Krivičnom zakoniku za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca* od 27. januara 1929. godine.¹⁶ Zakonik je poznavao tri kategorije mladih učinitelja: djecu do 14. godina, mlađe maloljetnike od 14. do 17. godina i starije maloljetnike od 17. do 21. godine (čl. 14. st. 1. KZ KSHS). Kategorija mladih maloljetnika predstavlja ekvivalent maloljetnicima u savremenom domaćem maloljetničkom krivičnom pravu, dok stariji maloljetnici čine paradigmu kategorije mladih punoljetnih osoba u današnjem pravu. Djeca su bila apsolutno krivično neodgovorna i prema njima su primjenjivane specifične mjere vankrivičnog karaktera, koje je izricao starateljski sud, a koje pojedini autori označavaju kao *disciplinske mjere*,¹⁷ odnosno *prisilne mjere odgajanja*.¹⁸

¹⁴ U skladu sa par. 18. zločinstva su se mogla kazniti: smrtnom kaznom ili tamnicom (u doživotnom trajanju, odnosno u određenom trajanju do 20 godina), dok su za prestupe bile propisane sljedeće kazne: a) zatvor; b) novčana kazna; c) gubitak robe, stvari za prodaju ili sprava; d) gubitak prava i ovlašćenja; e) otpravljanje iz kakvog mjesta ili kotare i f) progonstvo iz cijelog područja u kojem važi predmetni zakon.

¹⁵ Gurda, V. (2013) Maloljetničke mjere i sankcije u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, neobjavljena doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli, str. 59-60

¹⁶ Službene novine br. 33 – XVI od 9. februara 1929. godine. Zakon (u daljem tekstu: KZ KSHS) je stupio na snagu 1. januara 1930. godine

¹⁷ Dolenc, M., Maklešov, A. (1935) Sistem celokupnog krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije, Beograd, str. 63

¹⁸ Predmetne mjere su se sastojale u predaji djeteta roditeljima, starateljima ili školskoj vlasti da ga oni kazne, odnosno da se o njemu staraju i da nad njim

Tretman mladih maloljetnika zavisio je od utvrđivanja *zrelosti* kao posebne uračunljivosti maloljetnika.¹⁹ Naime, mlađim maloljetnicima koji nisu mogli da shvate prirodu i značaj svog djela ili prema tom shvatanju da rade, a koji se u krivičnopravnoj teoriji toga doba označavaju kao *nezreli mlađi maloljetnici*,²⁰ nisu se primjenjivale krivične sankcije već spomenute prisilne mjere odgajanja. Zrelim mlađim maloljetnicima mogle su se izricati *specifične maloljetničke sankcije* odgojnog karaktera (koje nisu imale posebnog naziva) poput: ukora, otpusta na prokušavanje, upućivanje u zavod za odgajanje i upućivanje u zavod za popravljivanje, *te kazne* koje su se imale primjenjivati prema odraslim učiniteljima krivičnih djela. Ipak, kazne su se mogle izreći samo mlađem maloljetniku koji je izvršio krivično djelo tipa *zločinstva* i navršio 15 godina, s tim da su i te kazne sukladno čl. 30 obligatorno ublažavane. Registar kazni u predmetnom zakonu obuhvatao je: smrtnu kaznu, robiju, zatočenje, strogi zatvor, zatvor i novčanu kaznu kao glavne kazne, te gubitak časnih prava i gubitak službe kao sporedne kazne. Međutim, temeljem ublažavanja mlađi maloljetnici nisu mogli biti kažnjeni smrtnom kaznom, niti vječitom robijom, već vremenom robijom do 20 godina i drugim pomenutim kaznama. S druge strane, prema starijim maloljetnicima primjenjivale su se isključivo kazne, s tim da su i one obligatorno ublažavane na način kako je to prethodno opisano.

Nakon Drugog svjetskog rata na području Bosne i Hercegovine primjenjivano je krivično zakonodavstvo Federativne Narodne Republike Jugoslavije u kojem je krivičnopravni status maloljetnika na planu sankcioniranja bio nepovoljniji u odnosu na krivično zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije.²¹ Ovakvu konstataciju temeljimo ne samo na činjenici da je broj odgojno-popravnih mjera kao posebnih maloljetničkih sankcija u

vode nadzor. Međutim, ako je takvo dijete bilo napušteno ili moralno pokvareno imalo se predati zavodu za vaspitanje ili podesnoj porodici u kojim bi moglo ostati dok ne bude popravljeno, no najduže do navršene sedamnaeste godine (v. čl. 26. KZ KSHS)

¹⁹ Krivični zakonik Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca umjesto *razbora (discernementa)* operira pojmom *zrelosti*, koja predstavlja proširenu varijantu posebne uračunljivosti maloljetnika

²⁰ Vidi ponovo: Dolenc, M., Maklecov, A., *op. cit.*, 63

²¹ Ritossa D., Božičević Grbić (2012) „Zakon o sudovima za mladež – reformski zahvati i praktične dileme“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 19, broj 2/2012, str. 618

Zakonu o vrstama kazni (ZVK) iz 1946. godine²² bio nešto manji u odnosu na ranije zakonodavstvo, već posebno da su se prema maloljetnicima koji su u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršili 16 godina pored odgojno-popravnih mjera mogle izricati i sve kazne propisane odredbama čl. 1 ZVK (čak njih 13) bez bilo kakvog ublažavanja, uključujući i smrtnu kaznu.

*Opći dio Krivičnog zakonika iz 1947. godine*²³ prihvata koncept prema kojem primjena pojedinih sankcija prema maloljetnicima kao osobama uzrasta od 14 do 18 godina zavisi od stepena njihove duševne razvijenosti, odnosno da li su u vrijeme učinjenja krivičnog djela bili krivično odgovorni ili ne. Maloljetnik koji zbog duševne nerazvijenosti *tempore criminis* nije bio svjestan značaja svog djela ili nije mogao upravljati svojim postupcima smatran je krivično neodgovornim i prema njemu su se primjenjivale isključivo odgojno-popravne mjere, poput: a) predavanja maloljetnika roditelju ili staratelju na nadzor, b) upućivanja u odgojnu ustanovu, c) upućivanja u odgojno-popravnu ustanovu i d) upućivanja u medicinsko-popravni dom. Krivično odgovornom maloljetniku su se mogle izricati sve vrste kazni za odrasle učinitelje krivičnih djela, izuzev smrtne kazne i kazne lišenja slobode s prinudnim radom u doživotnom trajanju (čl. 9. OD KZ), s tim da je prema mlađim maloljetnicima bila moguća i isključiva primjena odgojno-popravnih mjera, onda kada s obzirom na ličnost učinitelja i okolnosti učinjenja krivičnog djela sud nađe da u interesu prevaspitanja i popravljanja maloljetnika nije potrebno izricati kaznu.

*Krivični zakonik iz 1951. godine*²⁴ osim što kategorizira maloljetnike na mlađe i starije, također pravi razliku između krivično odgovornih i krivično neodgovornih maloljetnika. Jedinu vrstu sankcija koja se mogla izricati krivično neodgovornim maloljetnicima bez obzira na njihov uzrast predstavljale su odgojno-popravne mjere *predaje maloljetnika roditeljima ili upućivanja u odgojni dom*. Primarni odgovor na delinkventna ponašanja krivično odgovornih mlađih maloljetnika činile su odgojne-popravne mjere

²² Zakon o vrstama kazni od 14. avgusta 1946. godine („Službeni list FNRJ“ br. 66/46) je poznavao sljedeće odgojno-popravne mjere: a) predavanje maloljetnika na odgoj roditeljima ili drugim osobama koje se o njemu staraju, b) ukor i c) upućivanje u odgojno – popravni zavod

²³ Opći dio Krivičnog zakonika (u daljem tekstu: OD KZ) od 4. decembra 1947. godine („Službeni list FNRJ“ br. 106/47)

²⁴ Krivični zakonik od 2. marta 1951. godine („Službeni list FNRJ“ br. 13/51)

ukora ili upućivanja u odgojno-popravni dom, a mogli su biti i kažnjeni ukoliko su učinili teža krivična djela za koja je propisana kazna strogog zatvora od 10 godina ili veća. U stvari, zanimljivo je da je predmetni zakon kada su u pitanju mlađi maloljetnici zavisno od toga jesu li bili krivično odgovorni ili ne, propisivao i primjenu različitih odgojnih mjera. S druge strane, starijim maloljetnicima su prevashodno izricane kazne,²⁵ s tim da se prema ovoj kategoriji maloljetnika onda kada učine krivična djela za koje je prepisana kazna strogog zatvora do 5 godina ili neka blaža kazna mogla primijeniti odgojno-popravna mjera upućivanja u odgojno-popravni dom.²⁶

Ipak, istinsku prekretnicu u razvoju maloljetničkog krivičnog prava u našoj zemlji, a samim tim i sankcija za maloljetnike, predstavlja *prva novela ovog zakonika iz 1959. godine*.²⁷ Naime, na temelju najnovijih naučnih saznanja iz oblasti psihologije, pedagogije i kriminologije maloljetnici su dobili kvalitativno drugačiji status u odnosu na odrasle učinitelje krivičnih djela. Napuštena je podjela na krivično odgovorne i krivično neodgovorne maloljetnike te ukinuta mogućnost kažnjavanja maloljetnika kaznama propisanim za punoljetne učinitelje krivičnih djela,²⁸ a umjesto toga uveden je novi sistem maloljetničkih sankcija koji je usmjeren ka odgoju i individualnoj prevenciji. Konsekventno tome, dominantni oblik društvenog reagiranja na prestupnička ponašanja maloljetnika (bez obzira jesu li u pitanju mlađi ili stariji maloljetnici) predstavljaju odgojne mjere, kao specifične maloljetničke sankcije, čiji spektar je značajno proširen, te je obuhvatao: a) disciplinske mjere (ukora i upućivanja u disciplinski centar za maloljetnike), b) mjere pojačanog nadzora (od strane roditelja ili staraoca, u drugoj porodici ili od strane organa starateljstva), te zavodske mjere (upućivanja u odgojnu

²⁵ Ipak, kada je u pitanju kažnjavanje maloljetnika, Zakon je maloljetstvo tretirao kao *miseratio aetatis*, tako da je postojala *moćnost ublažavanja* kazni kada su izricane maloljetnicima. U skladu sa čl. 72. za krivično djelo za koje zakon propisuje smrtnu kaznu stariji maloljetnik je mogao biti kažnjen kaznom strogog zatvora najviše do petnaest godina, a mlađi maloljetnik najviše do deset godina. Također, ovim članom je bila predviđena i mogućnost ublažavanja kazne strogog zatvora *po mjeri*, pri čemu su postojala različita rješenja zavisno jesu li u pitanju mlađi ili stariji maloljetnici

²⁶ Gurda, V. (2013), *op. cit.* str. 69

²⁷ Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (u daljem tekstu: ZID KZ) od 2 jula 1959. godine („Službeni list FNRJ“ br. 30/59).

²⁸ Ritossa D., Božičević Grbić, *op. cit.* str. 618

ustanovu, u odgojno-popravni dom ili u ustanovu za defektne maloljetnike) (čl. 41. ZID KZ). Osim toga, sudiji su data značajna diskreciona ovlaštenja prilikom izbora najprikladnije odgojne mjere, te je uveden princip promjenjivosti (revizibiliteta) odgojnih mjera naknadnim odlučivanjem o obustavi izvršenja ili zamjene jedne odgojne mjere drugom, čime su stvorene pretpostavke za kvalitetniju individualizaciju tretmana.²⁹ S druge strane, kazna se mogla izricati samo izuzetno (i to prema starijim maloljetnicima), pri čemu je prihvaćen novi koncept da se prema ovoj kategoriji učinitelja ne primjenjuju kazne općeg krivičnog prava, već *maloljetnički zatvor* kao specifična kazna za maloljetnike.³⁰ Ipak, maloljetnicima se mogu izricati i mjere sigurnosti kao sankcije općeg krivičnog prava, no s obzirom na njihovu pravnu prirodu one se potpuno uklapaju u novu paradigmu sankcioniranja maloljetnika.

Usvajanjem koncepta podjeljene zakonodavne nadležnosti u krivičnom zakonodavstvu SFRJ Bosna i Hercegovina je 1977. godine dobila svoj Krivični zakon,³¹ u kojem su Glavom III bile uređene krivične sankcije prema maloljetnicima. Zadržan je sistem maloljetničkih krivičnih sankcija koji je ustanovljen Novelom iz 1959. godine, a jedina novina u ovoj oblasti odnosila se na to da je zavodska mjera *upućivanja u ustanovu za defektne maloljetnike*, zbog njenog stigmatizirajućeg značenja, preimenovana u mjeru *upućivanja u drugu ustanovu za osposobljavanje*.

Opisani sistem sankcija prihvaćen je i u krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini nakon njenog osamostaljenja. Međutim, Krivičnim zakonom FBiH iz 1998. godine³² u domaće zakonodavstvo su po prvi put uvedene *odgojne preporuke*, kao novi, alternativni način reagiranja na prestupništvo maloljetnika. Nekoliko godina kasnije one su uvedene i u zakonodavstva BDBiH (2000), BiH (2003) i RS (2003).³³

²⁹ Tako: Carić, A., *op. cit.*, str. 14

³⁰ Orlić, S. Pehlić, I., Tufekčić, N. (2019) *Maloljetničko prestupništvo*, Zenica: Islamski pedagoški fakultet, str. 297

³¹ Krivični zakon Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: KZ SR BiH) („Službeni list SR BiH“ br. 16/77)

³² Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“ br. 43/1998)

³³ Sijerčić - Čolić H. (2015) *Bosnia and Herzegovina u: Dunkel, F., Grzywa-Holten, J., Horsfield, Ph. (eds), Restorative Justice and Mediation in Penal Matters*, Monchengladbach: Forum Verlag Godesberg, str. 91-93

3. Krivičnopravni status maloljetnika u savremenom zakonodavstvu i praksi

Kao što je već isticano tokom prethodne decenije došlo je do usvajanja novog (reformisanog) maloljetničkog krivičnog zakonodavstva entiteta i BDBiH, koje je u RS usvojeno 2010., BDBiH 2011. te u FBiH 2014., a koje je i danas na snazi. U skladu sa ovim zakonodavstvom maloljetnicima se smatraju mlade osobe koje su *tempore criminis* navršile četrnaest, a nisu navršile osamnaest godina (čl. 2. st. 3. ZZPDMKP FBiH, čl. 2. st. 3. ZZPDMKP RS, čl. 2. st. 3. ZZPDMKP BDBiH). S druge strane, osobe koje u vrijeme učinjenja krivičnog djela nisu bile navršile *četrnaest godina* označavaju se kao *djeca* i njima se ne mogu izricati krivične sankcije niti druge mjere propisane Zakonom (čl. 2. stav 2. ZZPDMKP FBiH, čl. 2. stav 2. ZZPDMKP RS, čl. 2. stav 2. ZZPDMKP BDBiH). U tekstu koji slijedi obradit će se bitne značajke materijalnopravnog statusa maloljetnika u ovom (novom) maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu entiteta i BDBiH.³⁴

3.1. Krivnja maloljetnika i krivična djela za koja mogu biti procesuirani

Na početku rada je istaknuto da su *posebnosti* vezane za krivičnopravno tretiranje maloljetnih učinitelja u entitetima i BDBiH uređene *posebnim maloljetničkim krivičnim zakonodavstvom* (ZZPDMKP), no da se na njih primjenjuju i određena pravila *općeg* materijalnog (KZ),³⁵ procesnog (ZKP) i izvršnog (ZIKS) krivičnog zakonodavstva, ukoliko nisu u suprotnosti sa odredbama maloljetničkog krivičnog zakonodavstva ili ukoliko neka pitanja nisu regulirana tim zakonodavstvom.

S tim u vezi, maloljetničkim krivičnim zakonodavstvom nisu propisana bilo kakva posebna krivična djela (statusni delikti) za koja mogu biti

³⁴ Zbog ograničenog prostora nećemo se referirati na krivično zakonodavstvo na državnom nivou (KZ BiH), jer ono sadrži „stara“ zakonska rješenja, ali i stoga što se zbog stvarne nadležnosti Suda BiH koji primjenjuje ovo zakonodavstvo maloljetnici pred istim jako rijetko procesuiraju

³⁵ Krivični zakon FBiH (KZ FBiH) („Službene novine FBiH“, br. 36/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17, 31/23, Krivični zakonik RS (KZ RS) („Službeni glasnik RS“ br. 64/17, 104/18 – odluka US, 15/21, 89/21, 73/23 i „Službeni glasnik BiH“, br. 9/24 – odluka Ustavnog suda BiH, Krivični zakon BDBiH (KZ BDBiH) („Službeni glasnik BDBiH“ br. 19/20 – prečišćeni tekst, 3/24 i 14/24)

procesuirani maloljetnici. To znači da maloljetni baš kao i punoljetni učinitelji krivičnih djela mogu biti procesuirani pred tijelima krivičnog pravosuđa samo ukoliko ostvare obilježja nekog krivičnog djela koje je propisano u posebnom dijelu krivičnog zakona. Istina, zbog uzrasta maloljetnika oni ne mogu biti procesuirani za pojedine grupe krivičnih djela koje su propisane krivičnim zakonom, poput npr. pojedinih *krivičnih djela protiv službene i druge odgovorne dužnosti ili krivičnih djela protiv zdravlja ljudi*, koja predstavljaju krivična djela koja mogu učiniti samo osobe sa specifičnim statusom službene i odgovorne osobe, odnosno zdravstvenog djelatnika, a koji status maloljetnici zbog svog uzrasta u skladu sa relevantnim (radnim) zakonodavstvom ne mogu ostvariti.

Također, maloljetničko krivično zakonodavstvo entiteta i BDBiH ne sadrži specifične odredbe koje se odnose na opće institute materijalnog krivičnog prava, već se i na maloljetnike u toj oblasti krivičnog prava primjenjuju odredbe općeg krivičnog zakonodavstva (krivičnog zakona), osim ukoliko glede nekog instituta nije nešto drukčije propisano maloljetničkim krivičnim zakonodavstvom kao *lex specialis* legislativnim okvirom (čl. 11. ZZPDMKP FBiH, čl. 11. ZZPDMKP RS, čl. 11. ZZPDMKP BDBiH). S tim u vezi, i na njih se primjenjuju odredbe o *općem pojmu krivičnog djela*³⁶ i *načinu učinjenja*³⁷ krivičnog djela, kao i *vremenu i mjestu učinjenja krivičnog djela*.³⁸ Dodatno, primjenjuju se i odredbe o *općim osnovama isključenja krivičnog djela*, tako da bez obzira što je maloljetnik svojim ponašanjem ostvario zakonska obilježja nekog krivičnog djela, neće postojati to djelo ukoliko njegovo postupanje ima karakter *beznačajnog djela*³⁹ ili je pak maloljetnik postupao u *nužnoj odbrani*,⁴⁰ odnosno *krajnjoj nuždi*⁴¹ ili je obilježja krivičnog djela ostvario pod dejstvom *apsolutne (neodoljive) sile*. Stoga se maloljetniku koji je, primjera radi, postupajući u nužnoj odbrani ostvario obilježja nekog krivičnog djela, a uz to je odgojno zapušten i pokazuje poremećaje u ponašanju visokog intenziteta, ne bi mogla izreći neka odgojna mjera, s ciljem da se njenom primjenom pokušaju otkloniti odgojni deficiti te ostvariti određeni uticaj na pravilan razvoj i

³⁶ Čl. 20. KZ BiH, čl. Čl. 21. KZ FBiH, čl. 17. KZ RS, 21. KZ BDBiH

³⁷ Čl. 21. KZ BiH, čl. Čl. 22. KZ FBiH, čl. 18. KZ RS, 21. KZ BDBiH

³⁸ Čl. 22 i 23.. KZ BiH, čl. Čl. 23 i 24.. KZ FBiH, čl. 19 i 20. KZ RS, 23 i 24. KZ BDBiH

³⁹ Čl. 25. KZFBiH, čl. 7. St. 2. KZ RS, čl. 25. KZBDBiH

⁴⁰ Čl. 24. KZBiH, čl. 26. KZFBiH, čl. 11. KZRS, čl. 26. KZBDBiH

ponašanje maloljetnika. Naime, bez obzira na njihovu pedagošku narav odgojne mjere su krivične sankcije koje se mogu izricati isključivo maloljetnim učiniteljima krivičnih djela, dok se prema maloljetnicima koji ispoljavaju čak i izuzetno snažne oblike društveno neprilagođenog ponašanja, ali koja ne predstavljaju krivično djelo, ima reagirati mehanizmima porodičnog prava i socijalne zaštite, odnosno socijalnopedagoškim mjerama koje služe profilaksi i prevenciji kriminalnog ponašanja.⁴² Dodatno, i u slučaju maloljetnika važe opća pravila o *stadijima učinjenja* krivičnog djela (pripremanje, pokušaj, učinjenje) i *saučesništvu* (saisvršilaštvo, podstrekavanje, pomaganje).

Također, maloljetničkim krivičnim zakonodavstvom nisu propisana ni bilo kakva posebna pravila vezana za pitanje *krivnje* (*krivične odgovornosti*) i *osnova isključenja krivnje* (*stvarna i pravna zabluda* (KZ RS) maloljetnika. To, znači da maloljetni učinitelj baš kao i punoljetni može biti sankcioniran samo ukoliko se tokom krivičnog postupka izvan svake razumne sumnje dokaže da je učinio krivično djelo koje mu se stavlja na teret te ako je *tempore criminis* bio *uračunljiv* te ako je djelo učinio *s umišljajem* ili iz *nehata*, ukoliko zakon predviđa mogućnost sankcioniranja i za nehatno učinjenje datog krivičnog djela (čl. 33-40. KZ BiH, čl. 35-41. KZ FBiH, čl. 35-41. KZ BD BiH).

A contrario, maloljetnik koji u vrijeme učinjenja krivičnog djela zbog određenih psihičkih smetnji (poput trajne ili privremene duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti ili zaostalog duševnog razvoja) nije posjedovao odgovarajuće intelektualne ili voluntarističke kapacitete, odnosno, nije mogao da shvati značaj svog djela ili da upravlja svojim postupcima, smatra se *neuračunljivim*⁴³ i njemu se ne mogu izricati bilo kakve krivične sankcije,⁴⁴ pa ni odgojne mjere, kao sankcije koje su u značajnoj mjeri

⁴¹ Čl. 25. KZ BiH, čl. 27. KZ FBiH, čl. 12. KZ RS, čl. 27. KZ BD BiH

⁴² Singer, M. (1998) Kaznenopravna odgovornost i zaštita mladeži, Zagreb: Nakladni zavod Globus i Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, str. 39-41

⁴³ Babić, M., Marković, I. (2015) Krivično pravo - opšti dio, peto izdanje, Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, str. 222-229

⁴⁴ Izuzetak od ovog generalnog pravila predstavlja krivično zakonodavstvo RS u kojem je izmjenama Krivičnog zakona iz 2017. godine uvedena mogućnost izricanja i primjene određenih mjera sigurnosti (bezbjednosti), poput mjere *obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi* (v. čl. 74. KZ RS) te *obaveznog psihijatrijskog liječenja na slobodi* (v. čl. 75. KZ RS) i prema osobama koje su određeno protivpravno djelo učinile u stanju (potpune) neuračunljivosti te koje se shodno tome ne mogu smatrati krivim (krivično

lišene represivnog kolorita i koje su usmjerene na preodgoj maloljetnika, kao ni alternativne mjere.⁴⁵

Također, nepostojanje određenog voljnog ili intelektualnog odnosa maloljetnika prema učinjenom krivičnom djelu, u vidu njegovog *umišljaja* ili *nehata*, isključuje primjenu bilo kakvih krivičnih sankcija, uključujući i odgojne mjere. Pa, premda spomenuti oblici krivnje čine pretpostavku i za primjenu maloljetničkih krivičnih sankcija, treba istaći da se intelektualni i voljni kapaciteti maloljetnika kod umišljaja i nehata ipak drukčije procjenjuju nego kod odraslih osoba. Pojedini autori⁴⁶ ističu kako je dodatni oprez posebno neophodan u slučaju *nesvjesnog nehata*, odnosno kada maloljetnik *nije bio svjestan mogućnosti nastupanja zabranjene posljedice iako je prema okolnostima i svojim ličnim svojstvima bio dužan i mogao biti svjestan te mogućnosti*. Nečija sposobnost da predvidi mogućnost nastupanja zabranjene posljedice uvjetovana je individualnim potencijalima svakog pojedinca. U pravilu, zbog nižeg stepena socijalne zrelosti i skromnijeg životnog iskustva, ona je znatno uža kod maloljetnih nego kod odraslih osoba, tako da to treba imati na umu pri ocjeni bića nekog nehatnog krivičnog djela ili kod krivičnih djela kvalificiranih težom posljedicom.⁴⁷

U slučaju maloljetnika u sukobu sa zakonom iz krivičnog zakona jedino se ne primjenjuju odredbe o krivičnim sankcijama, s obzirom na to da maloljetničko krivično zakonodavstvo propisuje posebne maloljetničke krivičnopravne mjere i sankcije. Istina, maloljetničko krivično zakonodavstvo (ZZPDMKP) predviđa da se maloljetnim učiniteljima mogu izricati i *mjere sigurnosti*, kao vrsta sankcija koja je predviđena krivičnim zakonom te koja se

odgovornim). Ovakve mogućnosti izricanja navedenih mjera sigurnosti odnose se i na punoljetne i na maloljetne učitelje krivičnih djela

⁴⁵ Pri tome treba istaći da se, *an generale*, intelektualni i voluntaristički kapaciteti maloljetnika za utvrđivanje *(ne)uračunljivosti* po svojoj kvaliteti razlikuju od kapaciteta punoljetnih, s obzirom da se za uračunljivost maloljetnika zahtjeva *stepen duševnog razvoja i zrelosti koji je imanentan prosječnom maloljetniku, a koji je logično nešto niži od stepena duševnog razvoja i zrelosti svojstvenih punoljetnim učiniteljima krivičnih djela*. Tako: Bačić, F., Bavcon, Lj. et al. (1982) Komentar Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, drugo izdanje, Beograd: Savremena administracija, str. 308

⁴⁶ Hirjan, F., Singer, M. (1987) Maloljetnici u krivičnom pravu, drugo dopunjeno i izmjenjeno izdanje, Zagreb: Globus, str. 62-63

⁴⁷ *Ibid*

izriče punoljetnim učiniteljima krivičnih djela, no ZZPDMKP sadrži određene specifičnosti glede njihovog normativnog uređenja u odnosu na krivični zakon i.e. opće krivično zakonodavstvo.

3.2. Alternativne mjere

Premda u teoriji krivičnog prava ne postoji opći konsenzus šta su alternativne mjere,⁴⁸ u posljednje vrijeme preovladava shvatanje da pod pojmom alternativnih mjera treba obuhvatiti sve instrumente krivičnogpravnog reagiranja kojima nedostaje neki od općih elemenata (karakteristika) krivičnih sankcija. U domaćem pravu se susreću dvije vrste ovih mjera. Prvu vrstu predstavljaju alternativne mjere koje imaju za cilj da se izbjegne pokretanje i vođenje krivičnog postupka prema maloljetnom učinitelju, odnosno da se društvena reakcija na prestupništvo maloljetnika „skrene“ ka *vansudskim* mehanizmima rješavanja krivičnih predmeta maloljetnika (eng. *diversion*).⁴⁹ Zbog toga se predmetne mjere nerijetko označavaju i kao *diverzione mjere*⁵⁰ i u domaćem pravu u iste se ubrajaju: *a) policijsko upozorenje, b) načelo oportuniteta krivičnog gonjenja i c) odgojne preporuke*.

Dругу vrstu alternativnih mjera u domaćem pravu čine: *a) amnestija, b) pomilovanje i c) uvjetni otpust*, koje pojedini autori označavaju kao *konvencionalne alternativne mjere*.⁵¹ S obzirom da se za konvencionalne alternativne mjere ne vežu neke značajnije posebnosti kada se primjenjuju prema maloljetnicima (izuzev kod uvjetnog otpusta), one neće biti detaljnije analizirane u okviru ovog rada, već isključivo *diverzione mjere*.

⁴⁸ Više u: Vranj, V. (2009) Alternativne mjere i sankcije u krivičnom zakonodavstvu u praksi u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 14-19

⁴⁹ Vranj, V. (2008) „Alternativne mjere - primarni odgovor na maloljetnički kriminalitet u Bosni i Hercegovini“, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, vol. LI-2008, 718-720

⁵⁰ Pojedini autori ih označavaju i kao *neformalne mjere*, odnosno *mjere sui generis*. Vidi: Jovašević, D., „Evropski standardi i neformalne mere u maloletničkom krivičnom pravu“, Evropsko zakonodavstvo (Beograd), br. 33-34, 2010, 35

⁵¹ Gurda, V. (2023) Alternativne mjere i sankcije u krivičnom pravu i praksi u Bosni i Hercegovini, Printas, Srebrenik, str. 13

Prvu u nizu tih (diverzionih) alternativnih mjera predstavlja mjera *policijskog upozorenja*, koja je u domaće zakonodavstvo, u cilju usklađivanja sa preporukama međunarodnih dokumenata, a po uzoru na zakonodavstva država anglo-američke pravne tradicije, uvedena posljednjom reformom maloljetničkog krivičnog prava tokom prethodne decenije. Ovu mjeru primjenjuje ovlaštena službena osoba policijskog organa u okviru radnji postupanja koje prethode pripremnom postupku i ista ima za cilj *izbjegavanje* pokretanja krivičnog postupka prema maloljetniku (čl. 23. i 25. ZZPDMKP FBiH, čl. 22. i 25. ZZPDMKP RS, čl. 22. i 25. ZZPDMKP BDBiH). Policijsko upozorenje po svojoj prirodi predstavlja jednokratnu mjeru verbalnog reagiranja (upozorenja), koja se iscrpljuje u samom izricanju/primjeni, a kojom se maloljetnom učinitelju upućuje određeni socijalno-etički prijekor i ukazuje na pravnu i društvenu nedopustivost njegovog ponašanja, kao i na mogućnost vođenja krivičnog postupka u slučaju učinjenja novog krivičnog djela. S obzirom da se njegovom primjenom izbjegava pokretanje postupka prema maloljetniku, te da se njime ne oduzimaju niti ograničavaju bilo kakva prava ili slobode maloljetnika, može se konstatirati da ono predstavlja najblaži instrument krivičnopravnog reagiranja prema maloljetnim učiniteljima u domaćem zakonodavstvu. Rezultati pojedinih istraživanja pokazuju kako je ova mjera prihvaćena u domaćoj policijskoj praksi te da se primjenjuje u odgovarajućem obimu,⁵² pri čemu se u RS tokom posljednjih godina uočava konstantni (blagi) pad njene primjene.⁵³

Druga diverziona (alternativna) mjera koja u domaćem krivičnom zakonodavstvu egzistira od polovine prošlog vijeka jeste *načelo oportuniteta krivičnog gonjenja*. U skladu sa ovim načelom tužitelj može odlučiti da ne pokreće krivični postupak prema maloljetniku premda postoje dokazi da je učinio krivično djelo, odnosno da izbjegne vođenje istog, ukoliko smatra da ne bi bilo svrsishodno da se vodi krivični postupak, s obzirom na prirodu krivičnog djela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloljetnika te njegove lične karakteristike. Primjena ovog načela, odnosno alternativne

⁵² Gurda, V., Musić, E. (2022) „Primjena diverzionih mjera prema maloljetnim učiniteljima od strane policijskih službenika u bosanskohercegovačkom i uporednom pravu“, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Tuzli, god. VIII, br. 2/2022, str. 408-425

⁵³ Mitrović, Lj., Grbić Pavlović, N. (2024) „Alternativna mjera policijsko upozorenje prema maloljetnicima u Republici Srpskoj (2020-2024)“, Zbornik radova “Djeca i maloljetnici kao učinioci i žrtve krivičnih djela -zakonodavni i institucionalni odgovor, Centar za edukaciju sudija i tužilaca RS, Banja Luka, 2024, str. 417-419

mjere *primarno* je moguća povodom krivičnih djela za koja je propisana *novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine* (čl. 89. stav 1. ZZPDMKP FBiH i čl. 89. stav 1. ZZPDMKP BDBiH), odnosno *novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina* (čl. 89. stav 1. ZZPDMKP RS), što pored lakših uključuje i srednje teška krivična djela. Međutim, tužitelj može donijeti odluku o nepokretanju postupka prema maloljetniku temeljem načela oportuniteta i povodom težih krivičnih djela od prethodno spomenutih ukoliko ocjeni da bi takvo postupanje bilo prilagođeno ličnim karakteristikama, sredini i prilikama u kojima maloljetnik živi i u srazmjeri sa okolnostima i težinom učinjenog krivičnog djela i uvažavanjem prava osobe oštećene krivičnim djelom (*princip srazmjernosti*) (čl. 89. stav 1. u vezi sa čl. 9. ZZPDMKP FBiH, čl. 89. stav 1. u vezi sa čl. 9. ZZPDMKP RS, čl. 89. stav 1. u vezi sa čl. 9. ZZPDMKP BDBiH).

Na kraju, treću u nizu diverzionih alternativnih mjera čine *odgojne preporuke*. Riječ je o svojevrsnim obavezama koje nadležni tužitelj ili sudija za maloljetnike mogu odrediti maloljetnom učinitelju, uz njegov pristanak, te ukoliko maloljetnik ispuni preuzete obaveze (preporuke) tužitelj će donijeti naredbu o nepokretanju pripremnog (krivičnog) postupka, a sudija rješenje o obustavi istog, odnosno o nepreduzimanju daljnjih procesnih radnji po prijedlogu tužitelja. Maloljetnička krivična zakonodavstva entiteta i BDBiH poznaju šest odgojnih preporuka.⁵⁴ Rezultati pojedinih istraživanja ukazuju da sudije uopće ne primjenjuju odnosne mjere,⁵⁵ a i tužitelji u relativno skromnom obimu. Štaviše, u FBiH postoje kantonalna tužilaštva u čijoj praksi primjena ovih mjera uopće nije zaživjela.⁵⁶ Pri tome, u onim tužilaštvima gdje

⁵⁴ U pitanju su sljedeće preporuke: a) lično izvinjenje oštećenom, b) naknada štete oštećenom, c) redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao, d) uključivanje u rad, bez naknade, u humanitarne organizacije ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, e) liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi (bolničko ili ambulantno) i f) uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman odgojnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetovališta (čl. 26. ZZPDMKP)

⁵⁵ Gurda, V. (2011) „Odgojne preporuke kao alternativa krivičnom postupku prema maloljetnicima i njihova primjena u praksi“, Anali Pravnog fakulteta u Zenici, br. 8, 2011; Kazić, E., Mahmutović, Dž., Ljubović, M. (2019), Primjena odgojnih preporuka kao oblika restorativne pravde u Kantonu Sarajevo, Internacionalni Burch Univerzitet, Sarajevo, str. 66

⁵⁶ Pleh, V. (2019), „Alternativni modeli u krivičnom zakonodavstvu za maloljetnike u Bosni i Hercegovini“, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, LXII – 2019, str. 146-148

je (bar malo) zaživjela primjena odgojnih preporuka nadležni tužitelji najčešće primjenjuju preporuke *ličnog izvinjenja oštećenom i naknade štete oštećenom*, a rijetko ili gotovo nikako preporuku *uključivanja u pojedinačni ili grupni tretman odgojnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetovališta*.⁵⁷

3.3. Maloljetničke krivične sankcije

Maloljetnička krivična zakonodavstva u Bosni i Hercegovini propisuju jako šaroliku i bogatu lepezu specifičnih krivičnih sankcija koja se mogu izricati maloljetnim učiniteljima, a koje se po svojoj svrsi, uvjetima izricanja, trajanju i načinu izvršenja razlikuju od sankcija sadržanih u krivičnom zakonu i.e. općem krivičnom zakonodavstvu, koje se izriču punoljetnim učiniteljima krivičnih djela. Sistem krivičnih sankcija koje se mogu izricati maloljetnim učiniteljima čine tri vrste sankcija: a) odgojne mjere; b) kazna maloljetničkog zatvora, te c) mjere sigurnosti.

Prve dvije vrste sankcija, odnosno *odgojne mjere* i *kazna maloljetničkog zatvora*, predstavljaju *specifične maloljetničke krivične sankcije* i namijenjene su isključivo maloljetnim učiniteljima. Izuzetno, pod određenim zakonskim uvjetima pojedine odgojne mjere mogu se izricati i *mlađim punoljetnim osobama* stoga što je riječ o mladim osobama koje se nalaze u određenoj tranziciji između maloljetstva i punoljetstva. Te dvije vrste sankcija za potrebe ovog rada mogu se označiti i kao *maloljetničke krivične sankcije u užem smislu*. Posljednja vrsta sankcija, odnosno *mjere sigurnosti*, u osnovi predstavljaju sankcije *općeg krivičnog prava* namijenjenog punoljetnim učiniteljima krivičnih djela. No, imajući u vidu da su one sankcije rehabilitativno-protektivne naravi koje su usmjerene ka ostvarivanju efekata specijalne prevencije, iste se mogu izricati i maloljetnim učiniteljima u cilju njihovog (pre)odgoja i pravilnog razvoj njihove ličnosti. Mjere sigurnosti zajedno s ostalim sankcijama čine *maloljetničke krivične sankcije u širem smislu*.

3.3.1. Odgojne mjere

Odgojne mjere predstavljaju osnovnu vrstu sankcija u domaćem maloljetničkom krivičnom pravu. Takva konstatacija ima uporište ne samo u tome da su one najbrojnije maloljetničke sankcije, već i u činjenici da se iste

⁵⁷ Kuprešanin, J., Simović, M. M. (2019) „Juvenile Perpetrators of Criminal Offenses - Application of Educational Recommendations in the Health System of Republika Srpska” u: Stevanović, I., Vujčić, N. (ur.), Kazneno pravo i medicina, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 409

mogu izricati svim maloljetnim učiniteljima neovisno od njihovog uzrasta, odnosno kako mlađim, tako i starijim maloljetnicima (čl. 30. ZZPDMKP FBiH, čl. 30. ZZPDMKP RS, čl. 30. ZZPDMKP BDBiH). Pri tome, iz samog njihovog naziva je vidljivo da su to sankcije preventivne naravi te da su usmjerene ka odgoju i pravilnom razvoju maloljetnika, njihovoj resocijalizaciji i inkluziji u pozitivne tokove određenog društva. Domaće maloljetničko krivično zakonodavstvo poznaje tri vrste odgojnih mjera:

1) *Mjere upozorenja i usmjeravanja* u koje spadaju: a) sudski ukor, b) posebne obaveze i c) upućivanje u odgojni centar.

2) *Mjere pojačanog nadzora* koje čine: a) pojačani nadzor od strane roditelja, usvojitelja ili staratelja, b) pojačani nadzor u drugoj porodici, c) pojačani nadzor nadležnog organa socijalnog staranja, te

3) *Zavodske mjere* među koje se ubrajaju: a) upućivanje u odgojnu ustanovu, b) upućivanje u odgojno popravni dom, c) upućivanje u posebnu ustanovu za liječenje ili osposobljavanje (čl. 32. st. 1. ZZPDMKP FBiH, čl. 32. st. 1. ZZPDMKP RS, čl. 32. stav 1. ZZPDMKP BDBiH).

3.3.1.1. Mjere upozorenja i usmjeravanja

Ove sankcije se izriču maloljetnom učinitelju kod kojeg ne postoje izraženi odgojni deficiti i sklonosti ka prestupničkom ponašanju, posebno kada se krivično djelo javlja kao izraz mladalačke nepromišljenosti i lahkomislenosti, tako da nije nužno primijeniti mjere dugotrajnog i(li) intenzivnog tretmana, već se i sa manjim obimom intervencije mogu postići zadovoljavajući rezultati na planu odgoja i pravilnog razvoja njegove ličnosti. Maloljetničko krivično zakonodavstvo poznaje tri takve odgojne mjere: *sudski ukor, posebne obaveze i upućivanje u odgojni centar*.

Sudski ukor predstavlja sankciju verbalnog karaktera kojom se maloljetniku upućuje društveni prijekor povodom učinjenog krivičnog djela, uz upozorenje da mu u slučaju učinjenja novog krivičnog djela može biti izrečena druga (teža) sankcija. S obzirom na to nameće se zaključak da u lepezi maloljetničkih krivičnih sankcija sadržanih u domaćem zakonodavstvu sudski ukor predstavlja najblažu sankciju,⁵⁸ koja je suštinski veoma slična sudskoj opomeni koja se izriče punoljetnim učiniteljima lakših krivičnih djela.

Posebne obaveze su sankcija koja je u ranijem zakonodavstvu egzistirala u formi suplementarnih mjera koje su se mogle izricati uz neke odgojne mjere,

⁵⁸ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M. (2021) Maloljetničko krivično pravo (treće izdanje), GrafoMark, Banja Luka, str. 231

da bi u novom maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu bila inaugurirana kao zasebna (autonomna) krivična sankcija. Nju sačinjava široka lepeza različitih *naloga i zabrana* koje sudija može izreći maloljetnom učinitelju u cilju otklanjanja određenih smetnji i deficita u njegovom odgoju i razvoju, ali i zarad otklanjanja negativnih utjecaja koji dolaze iz njegovog socijalnog okruženja.⁵⁹

Upućivanje u odgojni centar (ranije *upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike*) predstavlja sankciju čija se sadržina ogleda u primjeni kratkotrajnog, ali (relativno) intenzivnog (polu)institucionalnog tretmana, prilikom čijeg izvršenja u odgovarajućoj instituciji maloljetnik uz nadzor i odgojno–pedagošku podršku stručnih lica učestvuje u različitim vidovima aktivnosti (obrazovnog, radnog ili sličnog karaktera) usmjerenim na jačanje individualnih sposobnosti i otklanjanje određenih problema koji su ga gurnuli u ambis prestupništva.⁶⁰ Zakoni predviđaju dva alternativna modaliteta izricanja i izvršenja ove sankcije. S tim u vezi, sudija može maloljetnika uputiti u odgojni centar: *a) na određeni broj sati tokom dana u trajanju od najmanje četrnaest dana, a najduže trideset dana*. Ovaj modalitet kolokvijalno poznat i kao *upućivanje na dnevni boravak* predstavlja oblik *poluinstitucionalnog tretmana*, s obzirom da tokom izvršenja istog maloljetnik ostaje u porodičnom okruženju, s tim da tokom dana nekoliko sati boravi u odgojnom centru i uključuje se u odgovarajuće programe tretmana koji se organizuju u ovoj

⁵⁹ Odredbama čl. 35. ZZPDMKP FBiH, čl. 35. ZZPDMKP RS i čl. 35. ZZPDMKP BDBiH predviđeno je da sudija maloljetniku može izreći neku od sljedećih obaveza: a) da redovno pohađa školu, b) da ne izostaje sa posla, c) da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima, d) da se uključi u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, e) da se suzdrži od posjećivanja određenih lokala, odnosno priredbi i klona društva i određenih lica koja na njega mogu štetno utjecati, f) da se uz saglasnost zakonskog zastupnika podvrgne medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od droge ili drugih vrsta ovisnosti, g) da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u savjetovaštu za mlade, h) da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite na kojima se provjerava određeno znanje, i) da se uključi u određene sportske i rekreativne aktivnosti i j) da bez saglasnosti suda ne može napustiti mjesto prebivališta ili boravišta.

⁶⁰ Gurda, V., Kovačević, R., Mahmutović, Dž. (2016), *Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike - pravni aspekti i evaluacija tretmana*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 33

ustanovi. Drugi alternativni način upućivanja u odgojni centar predstavlja upućivanje *b) na neprekidan boravak u trajanju od najmanje petnaest dana, ali ne duže od tri mjeseca* (čl. 36. st. 2. ZZPDMKP FBiH, čl. 36. st. 2. ZZPDMKP RS, čl. 36. st. 2. ZZPDMKP BDBiH). *Upućivanje na neprekidni boravak* predstavlja oblik *institucionalnog tretmana* s obzirom da se maloljetnik kroz određeni vremenski period potpuno (cjelodnevno) izdvaja iz porodice i smješta u odgojni centar u kojem mu je osigurano i noćenje.

Predmetna sankcija se izvršava u posebnoj ustanovi ranije poznatoj kao *disciplinski centar za maloljetnike*, a danas kao *odgojni centar*. U FBiH djeluju dva odgojna centra (u Sarajevu i Tuzli) kao ustanove čiji su osnivači nadležne kantonalne vlasti, dok u RS ne egzistiraju ustanove ovog tipa.⁶¹

3.3.1.2. Mjere pojačanog nadzora

Drugu vrstu odgojnih mjera čine mjere pojačanog nadzora. Riječ je o sankcijama koje se izriču maloljetnom učinitelju kojem treba izreći *trajnije* mjere odgoja, preodgoja ili liječenja *uz odgovarajući nadzor, a nije potrebno njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje sredine* (čl. 32. ZZPDMKP FBiH, čl. 32. ZZPDMKP RS, čl. 32. ZZPDMKP BDBiH). One predstavljaju alternativu institucionalnom tretiranju maloljetnika, odnosno *alternativne (vaninstitucionalne) sankcije* i zbog određenih prednosti u odnosu na smještanje maloljetnika u institucije, široko su zastupljene u savremenom uporednom maloljetničkom krivičnom pravu.

Domaći zakoni poznaju tri takve odgojne mjere: *a) pojačan nadzor roditelja, usvojitelja ili staratelja, b) pojačan nadzor u drugoj porodici i c) pojačan nadzor organa socijalne zaštite*. Svaka od spomenutih odgojnih mjera može trajati najkraće šest mjeseci a najduže dvije godine (čl. 37-39 ZZPDMKP), s tim da pri njihovom izricanju sud ne određuje vrijeme njihovog trajanja, već u zavisnosti od postignutih rezultata na planu odgoja i resocijalizacije maloljetnika naknadno donosi odluku o obustavi daljnjeg izvršenja ovih odgojnih mjera ili o njihovoj zamjeni drugom odgojnom mjerom (princip *promjenjivosti/revizibiliteta maloljetničkih krivičnih sankcija*).⁶²

Mjere pojačanog nadzora u domaćem pravu mogu se izricati kao: *a) samostalne sankcije* (čl. 37-39 ZZPDMKP FBiH, čl. 37-39 ZZPDMKP RS, čl. 37-

⁶¹ *Ibid*, str. 66

⁶² Jovašević, D., Stevanović, Z. (2008) „Sistem krivičnih sankcija za maloletne učinioce krivičnih dela“, Revija za kriminologiju i krivično pravo (Beograd), br. 3/2008, str. 124

39 ZPPDMKP BDBiH) ili b) *glavne sankcije* uz koje se kao dodatne mogu izricati neke druge sankcije, poput posebnih obaveza (čl. 40. ZPPDMKP FBiH, čl. 40. ZPPDMKP RS, čl. 40. ZPPDMKP BDBiH). Također, one mogu predstavljati i c) *dopunske (suplementarne) sankcije*, koje se izriču uz neke druge sankcije, poput odgojne mjere upućivanja u odgojni centar i odgođenog izricanje kazne maloljetničkog zatvora (čl. 36. i 54. ZPPDMKP FBiH, čl. 36. i 54. ZPPDMKP RS, čl. 36. i 54. ZPPDMKP BDBiH), koje predstavljaju glavne sankcije. Na kraju, mjere pojačanog nadzora mogu predstavljati i svojevrsan d) *oblik postpenalnog, odnosno posttremanskog prihvata i pomoći*, s obzirom da se one mogu izricati i uz uvjetni otpust iz ustanove za izvršenje kazne maloljetničkog zatvora (čl. 53. ZPPDMKP FBiH, čl. 53. ZPPDMKP RS, čl. 53. ZPPDMKP BDBiH) ili zavodskih odgojnih mjera (čl. 43. ZPPDMKP FBiH, čl. 43. ZPPDMKP RS, čl. 43. ZPPDMKP BDBiH). Zbog ovakve raznovrsnosti modaliteta mogućeg izricanja predmetnih sankcija, koji otvaraju široke perspektive individualizacije tretmana i prilagođavanja istog odgojnim potrebama maloljetnika, one se najčešće i izriču u praksi domaćih sudova te predstavljaju „najpopularnije“ maloljetničke krivične sankcije⁶³

3.3.1.3. Zavodske mjere

Zavodske mjere predstavljaju odgojne mjere institucionalnog tipa prilikom čijeg izvršenja se maloljetni učinitelj izdvaja iz „otvorene“ (porodične) sredine i smješta u odgovarajuću instituciju, u okviru koje se prema njemu primjenjuju programi *intenzivnog* i *dugotrajnog* stručnog socijalno-pedagoškog rada i tretmana u cilju njegovog (pre)odgoja i resocijalizacije. Domaći zakoni poznaju tri takve odgojne mjere: a) *upućivanje u odgojnu ustanovu*, b) *upućivanje u odgojno - popravni dom* i c) *upućivanje u posebnu ustanovu za liječenje i osposobljavanje*. Odgojna mjera upućivanja u drugu ustanovu za osposobljavanje je sankcija kurativne naravi, koja se može izricati i primjenjivati isključivo prema maloljetnim učiniteljima ometenim u duševnom ili tjelesnom razvoju, dok se druge dvije zavodske mjere izriču maloljetnicima bez problema u psihofizičkom razvoju (čl. 41-44. ZPPDMKP FBiH, čl. 41-44. ZPPDMKP RS, čl. 41-44. ZPPDMKP BDBiH).

One predstavljaju najstrožiju vrstu odgojnih mjera jer se u procesu njihovog izvršenja maloljetnik „na određeni način lišava slobode“ i to u

⁶³ Duranović, M., Suljagić, S., Ćosić, J., Begić, A., Pačarić, S. (2016), Zaštita i postupanje sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Ministarstvo pravde Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo, str. 68

relativno dugom trajanju. Stoga zbog ozbiljnosti i težine njihovih posljedica domaći zakoni, u skladu sa preporukama međunarodnih dokumenata, predviđaju da se one shodno principu postepenosti u izricanju maloljetničkih mjera i sankcija imaju izricati tek kao posljednje sredstvo (*ultima ratio*) i u što kraćem trajanju, a u slučaju kada se alternativnim mjerama te ostalim (blažim) odgojnim mjerama ne mogu postići primjereni rezultati na planu resocijalizacije i (pre)odgoja maloljetnih učinitelja (čl. 29. i 32. ZZPDMKP FBiH, čl. 29. i 32. ZZPDMKP RS, čl. 29. i 32. ZZPDMKP BDBiH).

Prema ekspresiji zakonodavca zavodske mjere izriču se maloljetniku prema kojem treba poduzeti *trajnije i intenzivnije* mjere odgoja ili liječenja uz *njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje sredine* (čl. 32. stav 4. ZZPDMKP FBiH, čl. 32. stav 4. ZZPDMKP RS, čl. 32. stav 4. ZZPDMKP BDBiH). S obzirom na navedene zakonske odredbe može se zaključiti da je njihovo izricanje indicirano kod *teško odgojno zapuštenih maloljetnika*, čiji se teški odgojni deficiti ne mogu sanirati prethodno spominjanim odgojnim mjerama koje *relativno kratko traju* (većina mjera upozorenja i usmjeravanja), niti onim koje duže traju (mjere pojačanog nadzora), ali u okviru kojih primjenjivani programi rada kvalifikovanih stručnjaka sa maloljetnikom *nisu dovoljno intenzivni* (cjelodnevni), već su sporadični ili ih uopće *ne primjenju stručnjaci, već laici* (roditelji ili članovi druge porodice). Takvim maloljetnicima nužno je izreći neku od zavodskih mjera i uputiti ih u određenu ustanovu (dom) u okviru koje će stručnjaci odgovarajućeg profila *cjelodnevnim i intenzivnim stručnim* socijalno-pedagoškim radom *kroz duži vremenski period* pokušati otkloniti te teške odgojne deficite.⁶⁴

Zavodske mjere se mogu izricati u (relativno) dugom trajanju, s obzirom da u *odgojnoj ustanovi* maloljetnik ostaje najkraće šest mjeseci a najduže dvije godine, u *odgojno-popravnom domu* najkraće šest mjeseci a najduže četiri godine, a u *ustanovi za liječenje i osposobljavanje* do tri godine (čl. 41-44. ZZPDMKP FBiH, čl. 41-44. ZZPDMKP RS, čl. 41-44. ZZPDMKP BDBiH). Riječ je o sankcijama relativno (ne)određenog trajanja s obzirom da pri njihovom izricanju sud ne određuje fiksno vrijeme trajanja, već u skladu sa principom promjenjivosti (revizibiliteta) naknadno donosi odluku o (ne)obustavi daljnjeg izvršenja ovih odgojnih mjera, odnosno o konkretnom trajanju istih, u zavisnosti od postignutih rezultata na planu (pre)odgoja maloljetnika.

⁶⁴ Gurda, V. (2018) „Pravna priroda i izvršenje zavodske mjere upućivanja u odgojnu ustanovu u Bosni i Hercegovini“, *Pravna riječ*, br. 58, 2018, str. 132

Držeći se principa postepenosti u izricanju maloljetničkih mjera i sankcija domaći sudovi zavodske mjere izriču rijetko,⁶⁵ kao svojevrсни *ultima ratio*, kada se svrha sankcioniranja prema maloljetnicima ne može postići primjenom blažih mjera i sankcija. Mjera upućivanja u odgojnu ustanovu u FBiH se izvršava u *Ustanovi za socijalno zbrinjavanje, odgoj i obrazovanje u Sarajevu*,⁶⁶ dok u RS ne postoji ustanova za izvršenje ove sankcije. Mjera upućivanja u odgojno-popravni dom u FBiH za muške osobe izvršava se u okviru *Odjeljenja za izvršenje odgojne mjere upućivanje u odgojno-popravni dom* koje djeluje pri *Kazneno- popravnom zavodu Orašje*,⁶⁷ a u RS u okviru *Odjeljenja vaspitno-popravnog doma* koji djeluje pri *Kazneno-popravnom zavodu Banja Luka*.⁶⁸ Niti u jednom entitetu ne postoji posebna ustanova za liječenje i osposobljavanje u okviru koje bi se izvršavala istoimena zavodska mjera.

3.3.2. Kazna maloljetničkog zatvora

Kazna maloljetničkog zatvora predstavlja specifičnu sankciju lišenja slobode maloljetnika i s obzirom na svoju pravnu prirodu i sadržinu čini najstrožiju sankciju koja se u domaćem pravu može izricati maloljetnim učiniteljima. Domaći zakonodavci baštine politiku sankcioniranja maloljetnika koja je fundirana na principu *supremacije odgoja nad kažnjavanjem maloljetnika*, te se shodno tome maloljetnicima primarno izriču odgojne mjere, dok se kazna maloljetničkog zatvora ima izricati samo kada je to krajnje neophodno i u što kraćem trajanju (*princip supsidijariteta - ultima ratio princip*).⁶⁹ Shodno tome referentni zakoni propisuju jako stroge uvjete za

⁶⁵ *Ibid*, str. 136; Simović, M., M., Simović, V., „Pojam, svrha i vrste maloljetničkih krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine“, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, god. 5, 2015, str. 154

⁶⁶ Riječ je o ustanovi koja je do skora nosila naziv *Zavod za vaspitanje muške djece i omladine „Hum“ u Sarajevu*. U ovu ustanovu smještaju se isključivo maloljetnici muškog pola, dok u FBiH ne postoji ustanova za izvršenje ove odgojne mjere prema maloljetnim osobama ženskog pola. Vidi više na: <https://zavod-sarajevo.ba/index.php> (24. septembar 2024. godine)

⁶⁷ <https://kpzptor.gov.ba/> (24. septembar 2024. godine)

⁶⁸ <https://kpzbanjaluka.net/> (24. septembar 2024. godine)

⁶⁹ Ovakva intencija zakonodavca prihvaćena je i u sudskoj praksi te se predmetna sankcija izriče rijetko i uglavnom u odnosu na zakonske mogućnosti u relativno kratkom trajanju. Vidi: Gurda, V., „Osnovna obilježja zakonske i sudske politike primjene kazne maloljetničkog zatvora u Bosni i Hercegovini i uporednom krivičnom pravu i praksi“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 2/2015, str. 801

izricanje ove sankcije. S tim u vezi, ova sankcija se ne može izricati svim, već samo *starijim maloljetnicima*. Također, ona se ne može izricati povodom svih, već samo za *teža krivična djela sa propisanom kaznom zatvora težom od pet godina*. Na kraju, dodatni uvjet za izricanje kazne maloljetničkog zavora predstavlja uvjerenje suda da zbog *teških posljedica krivičnog djela i visokog stepena krivnje (krivične odgovornosti)* u konkretnom slučaju maloljetniku *ne bi bilo opravdano izreći neku od odgojnih mjera* (čl. 50. ZZPDMKP FBiH, čl. 50. ZZPDMKP RS, čl. 50. ZZPDMKP BDBiH).⁷⁰ Odredbama čl. 51. st. 1. ZZPDMKP RS i BDBiH je propisano da kazna maloljetničkog zatvora koja se izriče maloljetnom učinitelju *ne može biti duža od pet godina, a izriče se na pune godine ili na mjesece*. Dodatno, za *krivično djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora ili za sticaj najmanje dva krivična djela za koja je propisana kazna zatvora teža od deset godina, maloljetnički zatvor može trajati do deset godina*.

Ova sankcija u FBiH se izvršava u posebnom odjeljenju *Kazneno-popravnog zavoda Orašje*, a u RS u posebnom odjeljenju *Kazneno-popravnog zavoda u Istočnom Sarajevu*.⁷¹

3.3.3. Mjere sigurnosti

Mjere sigurnosti su sankcije specijalno-preventivne prirode koje imaju za cilj da se njihovim izvršenjem *otklone opasna stanja i uvjeti koji su učinitelja naveli da učini krivično djelo*. Kao što je prethodno isticano one predstavljaju jedine sankcije općeg krivičnog prava koje se zbog svoje pravne prirode mogu izricati i maloljetnim učiniteljima krivičnih djela. Mjere sigurnosti se maloljetnicima ne izriču samostalno, već uz neku od odgojnih mjera ili kaznu maloljetničkog zatvora (čl. 62. ZZPDMKP FBiH, čl. 62. ZZPDMKP RS, čl. 62. ZZPDMKP BDBiH), što znači da su one *dopunske (suplementarne) sankcije*.

Odredbama čl. 61. ZZPDMKP FBiH i čl. 61. ZZPDMKP BDBiH je propisano da sud maloljetniku može izreći jednu ili više sljedećih mjera sigurnosti: a) *obavezno psihijatrijsko liječenje*, b) *obavezno liječenje od ovisnosti*, c) *obavezno ambulantno liječenje na slobodi* d) *zabrana upravljanja motornim vozilom* te e)

⁷⁰ Više u: Radulović, Lj. (2010) Maloletničko krivično pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 152-153

⁷¹ Treba istaći da predmetni zakoni poznaju dvije alternative izricanju kazne maloljetničkog zatvora i to: a) *uvjetni otpust* i b) *odgođeno izricanje kazne maloljetničkog zatvora* (čl. 53-54. ZZPDMKP FBiH, čl. 53-54. ZZPDMKP RS, čl. 53-54. ZZPDMKP BDBiH)

*oduzimanje predmeta.*⁷² Riječ je o gotovo istim mjerama sigurnosti koje se susreću u općem krivičnom zakonodavstvu (KZ-u) koje se primjenjuje na punoljetne učinitelje krivičnih djela u FBiH. Jedina razlika odnosi se na činjenicu da KZ ovog entiteta propisuje i mjeru sigurnosti *zabrana vršenja poziva, djelatnosti ili funkcije*, koju ne predviđa ZZPDMKP. S druge strane, ZZPDMKP FBiH i ZZPDMKP BDBiH poznaju mjeru sigurnosti *obaveznog ambulantnog liječenja na slobodi*, koja ne egzistira u općem krivičnom zakonodavstvu. Na kraju treba istaći da se mjere sigurnosti maloljetnim učiniteljima izriču u istim slučajevima i pod istim uvjetima kao i punoljetnim učiniteljima, odnosno u skladu sa odgovarajućim odredbama KZ-a (čl. 63-67. ZZPDMKP FBiH, čl. 63-67. ZZPDMKP RS, čl. 63-67. ZZPDMKP BDBiH).

4. Perspektive budućeg razvoja i noveliranja maloljetničkog krivičnog prava

Posljednjom reformom maloljetničkog krivičnog zakonodavstva, odnosno usvajanjem ZZPDMKP, načinjeni su ozbiljni iskoraci u normativnom uređenju krivičnopravnog statusa maloljetnika te je domaće zakonodavstvo u značajnoj mjeri usklađeno s međunarodnim standardima iz ove oblasti. No, imajući u vidu da se ove godine navršava decenija od usvajanja ZZPDMKP u FBiH, RS i BDBiH bilo bi suvislo izvršiti evaluaciju učinkovitosti novih zakonskih rješenja, te u skladu sa savremenim naučnim spoznajama i recentnim međunarodnim pravnim standardima sagledati potrebu za dodatnim noveliranjem pozitivnog maloljetničkog zakonodavstva. U tekstu koji slijedi osvrnut ćemo se na (samo) neka od aktuelnih zakonskih rješenja.

a) U maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini maloljetnicima se smatraju mlade osobe koje su *tempore criminis* navršile četrnaest, a nisu navršile osamnaest godina (čl. 2. st. 3. ZZPDMKP FBiH, čl. 2. st. 3. ZZPDMKP RS, čl. 2. st. 3. ZZPDMKP BDBiH). Istovremeno, četrnaest godina predstavlja i starosnu granicu nastupanja krivične odgovornosti (krivnje), dok se mladi ispod tog uzrasta smatraju *djecom* i njima se, stoga što nisu krivično

⁷² S druge strane, ZZPDMKP RS predviđa da sud maloljetniku pored navedenih mjera sigurnosti (bezbjednosti) može izreći i mjere bezbjednosti f) zabrana vršenja poziv, djelatnosti ili dužnosti, g) zabrana prisustvovanja određenim sportskim priredbama, h) zabrana približavanja određenom licu i komunikacije sa određenim licem, i) obavezan psihosocijalni tretman i j) udaljenje iz zajedničkog domaćinstva (čl. 61), a koje su propisane i odredbama čl. 72. KZ RS

odgovorni, ne mogu izricati krivične sankcije niti druge mjere propisane Zakonom (čl. 1. ZZPDMKP FBiH, čl. 1. ZZPDMKP RS, čl. 1. ZZPDMKP BDBiH). Međutim, određeni događaji koji su se zbili tokom prošle godine porodili su inicijative za izmjene navedenih zakonskih rješenja^{73, 74} u pravcu smanjenja, odnosno redefiniranja starosne granice nastupanja krivične odgovornosti.⁷⁵

Želimo istaći da ovakve inicijative nisu prihvatljive jer su u suprotnosti sa međunarodnim pravnim standardima. U tom kontekstu treba podsjetiti da Parlamentarna Skupština Vijeća Evrope u svojoj rezoluciji „*Child-Friendly Juvenile Justice: From Rhetoric to Reality*“ iz 2014. godine apelira na nacionalne zakonodavce da uspostave „*minimalnu granicu krivične odgovornosti koja neće biti niža od četrnaest godina* (čl. 6.2.)“ te da se Bosna i Hercegovina kao članica Vijeća Evrope dužna pridržavati pravnih standarda ove supranacionalne organizacije. Također, i *Komitet za prava djeteta Ujedinjenih nacija (UN)* u svom *General Comment No. 24 (2019) on Children's Rights in the Child Justice System* (par. 21) zabranjuje smanjenje starosne granice nastupanja krivične odgovornosti te preporučuje državama članicama UN da podignu predmetnu granicu na četrnaest godina.⁷⁶ To iz razloga jer rezultati novijih naučnih istraživanja iz oblasti razvoja djece i neuronauke pokazuju da zrelost i sposobnost *apstraktnog zaključivanja* kod djece u dobi ispod četrnaest godina nisu dovoljno razvijene, a zbog činjenice da se frontalni korteks kao dio mozga koji ima značajnu ulogu u razvoju tih kognitivnih funkcija kod mladih spomenutog uzrasta još uvijek razvija. Iz tih razloga malo je vjerovatno da oni mogu razumjeti utjecaj svojih radnji ili razumjeti krivični postupak (par. 22). Imajući u vidu da *Komitet za prava djeteta* predstavlja visoki forum UN zadužen za praćenje implementacije i tumačenje standarda definiranih *Konvencijom UN o pravima djeteta* te da je spomenuta konvencija navedena u

⁷³ <https://www.vijesti.ba/clanak/602691/pucnja-va-u-skoli-u-lukavcu-ima-povrijedenih> (23.septembar 2024. godine)

⁷⁴ <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/djecak-koji-je-u-skoli-ubio-devetoro-osoba-ne-ide-u-zatvor-po-zakonu-ovo-je-jedina-kazna-koja-mu-prijeti---779917.html> (23.septembar 2024. godine)

⁷⁵ <https://www.klix.ba/vijesti/bih/stojanovic-podnio-inicijativu-za-izmjene-krivicnog-zakona-fbih-sniziti-dobnu-granicu-krivicne-odgovornosti/230517114> (23.septembar 2024. godine)

⁷⁶ https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/GC/24&Lang=en (23. septembar 2024. godine)

Aneksu Ustava FBiH kao jedan od instrumenata za zaštitu ljudskih prava koji imaju snagu ustavnih odredbi, iz toga proizilazi nesporna obaveza poštivanja preporuka spomenutog foruma.

b) Ranije je isticano da tužitelj na temelju *načela oportuniteta krivičnog gonjenja* može odlučiti da ne pokreće krivični postupak prema maloljetniku premda postoje dokazi da je on učinio krivično djelo, ukoliko smatra da ne bi bilo svrsishodno da se vodi krivični postupak, s obzirom na prirodu krivičnog djela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloljetnika te njegove lične karakteristike. Primjena ovog načela u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu FBiH i BD BiH *načelno* je moguća samo povodom lakših krivičnih djela za koja je propisana *novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine*, a u RS povodom krivičnih djela za koja je propisana *novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina*. Međutim, posljednjom reformom maloljetničkog krivičnog zakonodavstva tokom prethodne decenije zakonodavci su otvorili mogućnosti da tužitelj donese odluku o nepokretanju postupka prema maloljetniku temeljem načela oportuniteta i povodom *težih (teških) krivičnih djela* ukoliko ocjeni da bi takvo postupanje bilo prilagođeno ličnim karakteristikama, sredini i prilikama u kojima maloljetnik živi i u srazmjeri sa okolnostima i težinom učinjenog krivičnog djela i uvažavanjem prava osobe oštećene krivičnim djelom (*načelo srazmjernosti*) (čl. 89. stav 1. u vezi sa čl. 9. ZZPDMKP FBiH, čl. 89. stav 1. u vezi sa čl. 9. ZZPDMKP RS, čl. 89. stav 1. u vezi sa čl. 9. ZZPDMKP BDBiH).

Čini se da su domicilni zakonodavci otvaranjem mogućnosti nepokretanja krivičnog postupka prema maloljetniku temeljem načela oportuniteta povodom *in abstracto* teških krivičnih djela otvorili preširoke mogućnosti za primjenu ovog načela, te shodno tome dali preširoka ovlaštenja, ali moguće je nametnuli i pretešku obavezu nadležnim tužiteljima, imajući u vidu da takva tužilačka odluka implicira okončanje krivičnog predmeta maloljetnika. To iz razloga jer odlučivanje o svrsishodnosti (ne)pokretanja krivičnog postupka prema maloljetniku, *an generale*, predstavlja izuzetno kompleksnu procesnu aktivnost, s obzirom da predmetna tužilačka odluka, u pravilu, producira ozbiljne i dalekosežne posljedice po budući život i ponašanje maloljetnika, ali i zadire u prava i interese oštećenog. Kompleksnost odlučivanja o primjeni načela oportuniteta povodom teških krivičnih djela dodatno je povećana jer je vezana za načelo srazmjernosti, pri čemu su zakonski kriteriji za utvrđivanje te srazmjernosti prilično apstraktni i podložni različitim tumačenjima u praksi, što *in concreto*

može dovesti do nejednakog postupanju sa različitim maloljetnicima u činjenično (gotovo) istom slučaju. Osim toga, ne treba isključiti ni mogućnost da do donošenja odluke o nepokretanju postupka prema maloljetniku može doći kao produkt svojevrzne zloupotrebe prava od strane (pojedinih) tužitelja u korist maloljetnika, a na štetu žrtve (oštećenog). Zbog toga bi možda imalo smisla ukinuti ovo novo zakonsko rješenje koje otvara mogućnosti primjene načela oportuniteta povodom *in abstracto* teških krivičnih djela. To posebno jer domaći zakoni ne predviđaju mogućnosti sudskog preispitivanja tužilačke odluke o nepokretanju postupka prema maloljetniku (na temelju načela oportuniteta) ni od strane oštećenog, niti bilo kojeg drugog subjekta.

No, za pretpostaviti je da su normotvorci uvođenjem ovog zakonskog rješenja željeli proširiti mogućnosti izbjegavanja pokretanja i vođenja krivičnog postupka prema maloljetniku, što je u skladu sa preporukama međunarodnih dokumenata koji plediraju za što je moguće širom primjenom diverzionih (alternativnih) mjera. Ako je to tako onda se zadržavanje spomenutog zakonskog rješenja ipak čini opravdanim, ali bi u cilju sprečavanja eventualnih zloupotreba načela oportuniteta, po uzoru na srbijansko maloljetničko krivično zakonodavstvo, trebalo *de lege ferenda* i u domaćem zakonodavstvu predvidjeti mogućnosti podnošenja zahtjeva oštećenog i organa starateljstva (sudskom) vijeću za maloljetnike za preispitivanje odluke tužitelja o nepokretanju postupka prema maloljetniku.⁷⁷ Dodatno, takvim zakonskim rješenjem bi trenutna (velika) odgovornost savjesnih tužitelja vezana za selekciju krivičnih predmeta maloljetnika koji (ne)će ići u daljnju proceduru (postupak), sa svim dalekosežnim kriminalnopolitičkim konsekvencama takvog odlučivanja, bila disperzirana i na nadležni sud, odnosno (vanraspravno) vijeće za maloljetnike nadležnog suda. Na kraju, ovakvim *pro futuro* legislativnim rješenjem bi se domaće maloljetničko krivično zakonodavstvo uskladilo sa zahtjevima sadržanim u čl. 3. *Evropskih pravila o sankcijama i mjerama u predmetima maloljetnih učinitelja krivičnih djela (Rec(2008)11)*, koja propisuju da „sankcije i mjere izriče sud ili ako ih izriče drugi zakonom priznati autoritet, iste će biti podvrgnute hitnom sudskom preispitivanju“.

c) Novelom maloljetničkog krivičnog zakonodavstva tokom prethodne decenije, između ostalog, noveliran je i kazneni okvir maloljetničkog zatvora

⁷⁷ Perić, O. (2005) Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik, Beograd, str. 147

te u skladu sa odredbom čl. 51. st. 1. ZZPDMKP (RS i BDBiH) ova sankcija „...ne može biti duža od pet godina, a izriče se na pune godine ili na mjesece. Za krivično djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora ili za sticaj najmanje dva krivična djela za koja je propisana kazna zatvora teža od deset godina, maloljetnički zatvor može trajati do deset godina“. Ono što je primjetno jeste da novim zakonskim rješenjem u svim ZZPDMKP-ima nije (bio) eksplicitno određen opći minimum date sankcije. Međutim, imajući u vidu dio navedene odredbe da se ona izriče na pune godine i mjesece, da se zaključiti kako je minimalno trajanje maloljetničkog zatvora jedan mjesec.

S obzirom da se novim zakonskim rješenjem načelno otvaraju mogućnosti izricanja maloljetničkog zatvora u trajanju od svega nekoliko mjeseci isto se ne čini primjerenim. To iz razloga jer se izricanjem ove sankcije u trajanju od jednog ili par mjeseci tokom izvršenja iste ne bi mogli polučiti ozbiljniji specijalno-preventivni rezultati na planu (pre)odgoja i resocijalizacije maloljetnika, ali vjerovatno niti značajniji generalno-preventivni učinci. Zbog toga su pojedini domaći autori tokom prethodne decenije kritikovali takvo zakonsko rješenje te predlagali da se po uzoru na neka uporedna zakonodavstva izmijeni opći minimum kazne maloljetničkog zatvora te odredi u trajanju od šest mjeseci.⁷⁸ Raduje da je zakonodavac u RS tokom 2020. godine novelirao spomenute odredbe ZZPDMKP te predvidio da kazna maloljetničkog zatvora ne može biti kraća od šest mjeseci⁷⁹ te bi po našem mišljenju na identičan način trebalo novelirati i ZZPDMKP u FBiH i BDBiH. Osim toga, odredbe člana 51. stav 1. ZZPDMKP FBiH kojim je normiran kazeni okvir maloljetničkog zatvora⁸⁰ u pogledu maksimalnog trajanja ove sankcije su prilično konfuzne te bi ih također trebalo urediti po uzoru na ZZPDMKP RS i ZZPDMKP BDBiH. U čl. 51. stav 1. ZZPDMKP FBiH (vidjeti fusnotu 80) nema granice od 5, već samo 10 godina. Autoru se odredbe ovog stava u

⁷⁸ Vidi više u: Gurda, V. (2015), *op. cit.*, str. 792-793

⁷⁹ Vidi čl. 14. Zakona o izmjenama i dopunama Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni glasnik RS“ br. 68/20)

⁸⁰ Odredbama spomenutog člana je predevideno: „Kazna maloljetničkog zatvora koja se izriče maloljetnom učiniocu krivičnog djela ne može biti duža od deset godina, a izriče se na pune godine ili na mjesece. Za krivično djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora ili za sticaj najmanje dva krivična djela za koja je propisana kazna zatvora duža od deset godina, maloljetnički zatvor može trajati do deset godina“

sveukupnosti čine konfuznim ili bi trebalo preuzeti rješenje iz ZZPDMKP RS i BDBiH ili bi u čl. 51. stav 1. ZZPDMKP FBiH trebalo brisati drugu rečenicu.

d) Kao što je prethodno isticano tokom reforme maloljetničkog krivičnog prava doneseni su ZZPDMKP-i kao zasebni zakoni koji integralno normiraju sve segmente krivičnog pravnog statusa maloljetnika. Sljedstveno tome, zakonodavci u RS i BDBiH su u KZ-u, ZKP-u i ZIKS-u brisali odgovarajuće glave (poglavlja) kojim su bile uređene specifičnosti vezane za pravni status maloljetnika u okrilju krivičnog prava, međutim, iz nepoznatog razloga zakonodavac u FBiH to nije učinio. Ipak, i u FBiH sa početkom primjene ZZPDMKP FBiH, a shodno pravilima „*lex specialis derogat legi generali*“ i „*lex posterior derogat legi priori*“ prestala su *de iure* da važe „stara“ zakonska rješenja sadržana u KZ FBiH (glava X), ZKP FBiH (glava XXVII) i ZIKS FBiH (glave VI i XI). No, kako ista formalno egzistiraju u tim zakonima te s obzirom da ovakva situacija može izazvati određene konfuzije kod onih koji nedovoljno poznaju krivično pravo, bilo bi suvislo *de lege ferenda* brisati te glave (poglavlja) iz spomenutih zakona.

e) Na kraju treba konstatirati da nakon posljednje reforme u entitetima i BDBiH egzistiraju relativno kvalitetna maloljetnička krivična zakonodavstva. No, nažalost, takva tvrdnja ne vrijedi za domicilne sisteme maloljetničkog krivičnog pravosuđa. To iz razloga jer ne postoji valjan institucionalni okvir za izvršenje pojedinih odgojnih mjera. S tim u vezi, u FBiH samo u Kantonu Sarajevo i Tuzlanskom kantonu djeluju *odgojni (ranije disciplinski) centri* kao specijalizirane ustanove za izvršenje istoimenih odgojnih mjera, dok u drugim kantonima, baš kao niti u RS, ne postoje takve ustanove te bi ih u bliskoj budućnosti bilo nužno formirati. Također, u RS ne postoji niti ustanova u kojoj bi se izvršavala sankcija *upućivanje u odgojnu ustanovu* pa bi istu *pro futuro*, također, trebalo formirati.

Zaključna razmatranja

Predmetnim istraživanjem je utvrđeno da maloljetnici još od polovine XIX vijeka u okviru krivičnog materijalnog prava u Bosni i Hercegovini uživaju određeni posebni krivičnopravni status. Te posebnosti su dodatno naglašene tokom prethodne decenije kada je na razini entiteta i BDBiH (po prvi put u našoj pravnoj historiji) usvojen posebni zakon (ZZPDMKP) kojim se regulira položaj maloljetnika u sukobu sa zakonom, a u sklopu opsežne reforme maloljetničkog krivičnog zakonodavstva. Osim ove, spomenuti zakon donio je i mnoštvo drugih novina vezanih za pravni položaj maloljetnih učinitelja, pa i

onih u području krivičnopravnih mjera i sankcija, a koje su, prevashodno, bile inspirirane nastojanjima da se domaće zakonodavstvo uskladi sa međunarodnim pravnim standardima u ovoj oblasti prava. U okviru ovog rada dat je sumarni prikaz osnovnih normativnih značajki svake od velikog broja maloljetničkih alternativnih mjera i sankcija, a koje tvore bogatu i šaroliku lepezu instrumenata krivičnopravnog reagiranja prema maloljetnicima. Takav instrumentarij *in abstracto* omogućava da se u procesu izricanja i izvršenja tih mjera i sankcija načini kvalitetna idividualizacija tretmana te postignu zakonom proklamirani ciljevi na planu (pre)odgoja i resocijalizacije maloljetnih učinitelja.

Ipak, detektirana su i određena zakonska rješenja koja bi, prema sudu autora, bilo svrsishodno novelirati. Dodatno, u radu se ukazuje na „diskrepancu između norme i prakse“, s obzirom da u našoj državi ne postoje odgovarajuće ustanove u okviru kojih bi se izvršavale pojedine maloljetničke sankcije te pledira da nadležne vlasti poduzmu potrebne aktivnosti u cilju formiranja takvih ustanova. S tim u vezi, zaključujući ovo izlaganje može se konstatirati da je u najmanju ruku nemoralno od strane države procesuirati i sankcionirati maloljetnika koji je svojim ponašanjem prekršio neki propis (normu) te time učinio *krivično djelo u formalnom smislu*, a da istovremeno decenijama njeni organi izvršne vlasti ne preduzimaju potrebne mjere za formiranje spomenutih ustanova te na taj način doprinose kršenju zakonskih normi vezanih za izvršenje određenih maloljetničkih sankcija.

Literatura:

1. Babić, M., Marković, I. (2015), *Krivično pravo - opšti dio*, peto izdanje, Banja Luka: Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci,
2. Bečić, M. (2016), „Recepcija krivičnog prava u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini XIX vijeka“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LIX – 2016,
3. Carić, A. (2002), *Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve)*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
4. Dunkel, F., Grzywa, J., Horsfield, Ph., Pruin, I. (eds) (2010), *Juvenile Justice Systems in Europe: Current Situation and Reform Developments*, Monchengladbach: Forum Verlag Godesberg,

5. Duranović, M., Suljagić, S., Ćosić, J., Begić, A., Pačariz, S. (2016), *Zaštita i postupanje sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*, Ministarstvo pravde Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo,
6. Gurda, V., „Odgojne preporuke kao alternativa krivičnom postupku prema maloljetnicima i njihova primjena u praksi“, *Anali Pravnog fakulteta u Zenici*, br. 8, 2011,
7. Gurda, V. (2013), *Maloljetničke mjere i sankcije u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine*, neobjavljena doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli,
8. Gurda, V., „Osnovna obilježja zakonske i sudske politike primjene kazne maloljetničkog zatvora u Bosni i Hercegovini i uporednom krivičnom pravu i praksi“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 2/2015,
9. Gurda, V. „Pravna priroda i izvršenje zavodske mjere upućivanja u odgojnu ustanovu u Bosni i Hercegovini“, *Pravna riječ*, br. 58, 2018,
10. Gurda, V. (2023), *Alternativne mjere i sankcije u krivičnom pravu i praksi u Bosni i Hercegovini*, Printas, Srebrenik,
11. Hirjan, F., Singer, M. (1987), *Maloljetnici u krivičnom pravu*, drugo dopunjeno i izmjenjeno izdanje, Zagreb: Globus,
12. Jovašević, D., Stevanović, Z. (2008) „Sistem krivičnih sankcija za maloletne učinioce krivičnih dela“, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3/2008,
13. Karčić, F. (2015), „Osmanski krivični zakonik iz 1858. godine i njegova primjena u BiH“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LVIII – 2015,
14. Kazić, E., Mahmutović, Dž., Ljubović, M (2019), *Primjena odgojnih preporuka kao oblika restorativne pravde u Kantonu Sarajevo*, Internacionalni Burch Univerzitet, Sarajevo,
15. Kuprešanin, J., Simović, M. M. (2019) „Juvenile Perpetrators of Criminal Offenses - Application of Educational Recommendations in the Health System of Republika Srpska“ u: Stevanović, I., Vujčić, N. (ur.), *Kazneno pravo i medicina*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd,
16. McShane, M.D., Williams, F.P. (2003), *Encyclopedia of Juvenile Justice*, California, London, New Delhy: Sage Publications Inc.,
17. Mitrović, Lj., Grbić Pavlović, N. (2024) „Alternativna mjera policijsko upozorenje prema maloljetnicima u Republici Srpskoj (2020-2024)“, *Zbornik radova "Djeca i maloljetnici kao učinioци i žrtve krivičnih djela - zakonodavni i institucionalni odgovor*, Centar za edukaciju sudija i tužilaca RS, Banja Luka, 2024,

18. Orlić, S. Pehlić, I., Tufekčić, N. (2019), *Maloljetničko prestupništvo*, Zenica: Islamski pedagoški fakultet,
19. Perić, O. (1975), *Krivičnopravni položaj maloletnika*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,
20. Perić, O. (2005) *Komentar Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Službeni glasnik, Beograd,
21. Pleh, V. (2019), „Alternativni modeli u krivičnom zakonodavstvu za maloljetnike u Bosni i Hercegovini“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LXII – 2019,
22. Radulović, Lj. (2010) *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu,
23. Ritossa D., Božičević Grbić (2012), „Zakon o sudovima za mladež – reformski zahvati i praktične dileme“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* (Zagreb), vol. 19, broj 2/2012,
24. Sijerčić-Čolić H. (2010) „Sudstvo za maloljetnike kao ključni elemenat nacionalne politike ljudskih prava i restorativne pravde za maloljetnike“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LII, 2010,
25. Sijerčić - Čolić H. (2015), *Bosnia and Herzegovina in: Dunkel, F., Grzywa-Holten, J., Horsfield, Ph. (eds), Restorative Justice and Mediation in Penal Matters*, Monchengladbach: Forum Verlag Godesberg,
26. Simović, V. „Pojam, svrha i vrste maloljetničkih krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine“, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, god. 5, 2015,
27. Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M. (2021) *Maloljetničko krivično pravo* (treće izdanje), GrafoMark, Banja Luka,
28. Singer, M. (1998), *Kaznenopravna odgovornost i zaštita mladeži*, Zagreb: Nakladni zavod Globus i Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske,
29. Vranj, V. (2008), „Alternativne mjere - primarni odgovor na maloljetnički kriminalitet u Bosni i Hercegovini“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, vol. LI-2008,
30. Vranj, V. (2009) *Alternativne mjere i sankcije u krivičnom zakonodavstvu i praksi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Propisi:

1. Carski kazneni zakonik za Bosanski Vilajet, Vilajetska štamparija, Sarajevo, 1870.
2. Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu od 26. juna 1879. godine, „Bosansko hercegovački zakoni“, svezak I, Sarajevo, 1904.
3. Krivični zakonik za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (Službene novine br. 33 – XVI od 9. februara 1929. godine)
4. Krivični zakon Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine („Službeni list SR BiH“ br. 16/77)
5. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine FBiH“ br. 43/1998).
6. Krivični zakon Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18)
7. Krivični zakon BDBiH („Službeni glasnik BDBiH“ br. 19/20 – prečišćeni tekst, 3/24 i 14/24)
8. Krivični zakon FBiH („Službene novine FBiH“, br. 36/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17, 31/23,
9. Krivični zakonik RS („Službeni glasnik RS“ br. 64/17, 104/18 – odluka US, 15/21, 89/21, 73/23 i „Službeni glasnik BiH“, br. 9/24 – odluka Ustavnog suda BiH)
10. Opći dio Krivičnog zakonika („Službeni list FNRJ“ br. 106/47)
11. Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 22/16 – prečišćeni tekst)
12. Zakon o krivičnom postupku Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13)
13. Zakon o vrstama kazni („Službeni list FNRJ“ br. 66/46)
14. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni glasnik RS“ br. 13/10, 61/13 i 68/20)
15. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni glasnik BDBiH“ br. 44/11)
16. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku („Službene novine FBiH“ br. 07/14 i 74/20)

RETROSPECTIVE, CURRENT STATE AND PERSPECTIVES OF THE DEVELOPMENT OF JUVENILE CRIMINAL LAW IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The paper presents the development of the legal status of minors in criminal substantive law in Bosnia and Herzegovina, beginning with the Ottoman Criminal Code of 1858 (Ceza Kanunname-i Humayunu) and continuing to the present. The study found that minor perpetrators had (nearly) exceptional criminal legal status compared to adult perpetrators under practically all relevant (criminal) statutes in effect throughout the observation period. These particularities were additionally emphasized during the previous decade when, for the first time in our legal history, the Laws on the Protection and Treatment of Children and Minors in Criminal Procedures were adopted at the level of the entities and the Brčko District of Bosnia and Herzegovina as autonomous *lex specialis* regulations regulating the specificities criminal status of minors. The paper provides a summary and evaluates the key determinants of the legal position of minors under the umbrella of criminal substantive law, with special reference to the system of specific juvenile criminal law measures and sanctions. The paper concludes with certain proposals for amending the legal regulation of certain measures and sanctions, as well as suggestions for improving the institutional framework for their execution.

Key words:

juvenile offenders, alternative measures, juvenile criminal sanctions, enforcement of juvenile criminal sanctions

ZNAČAJ I ULOGA PRAVNOG FAKULTETA U SARAJEVU U PROCESU EUROPEIZACIJE PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

pregledni znanstveni rad

UDK 378.096:34]:061.1 EU

Mirza Hebib*

Zinka Grbo**

Sažetak:

U radu se analizira značaj i uloga Pravnog fakulteta u Sarajevu u procesu europeizacije prava u Bosni i Hercegovini. Rad najprije ukazuje na tradiciju fenomena europeizacije kroz analizu djelovanja obrazovnih institucija koje su prethodile osnivanju Pravnog fakulteta, a u okviru kojih se proučavalo i podučavalo pravo. U nastavku analiza prati razvoj općeg pravničkog obrazovanja i pravne misli nakon osnivanja Pravnog fakulteta u Sarajevu 1946. godine. Proces europeizacije se prepoznaje kao zajednički nazivnik u unutarnjim i vanjskim integracijskim procesima, koji trebaju donijeti opći društveni i gospodarski napredak te sigurnu budućnost. Poseban fokus usmjeren je na izazove sadašnjeg i perspektive budućeg vremena, te ulogu koju Pravni fakultet u Sarajevu ima u procesu obrazovanja pravnika i znanstvenom usmjeravanju pravnih reformi neophodnih u daljnjem procesu europeizacije pravnog sustava.

Ključne riječi:

europeizacija, pravna misao, Bosna i Hercegovina, Europska unija, Pravni fakultet u Sarajevu, visoko obrazovanje, znanost, pravna tradicija

** Docent za oblast Rimsko pravo, Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet;*

*** Redovna profesorica za oblast Trgovačko pravo i pravo privrednih društava, Univerzitet u Sarajevu - Pravni fakultet;*

Uvodna napomena*

Dodjela kandidatskog statusa i otvaranje pregovora Bosne i Hercegovine s Europskom unijom, nameću izazove europeizacije pravnog poretka.¹ U ovom procesu očekuje se kako će Europska unija reorijentirati ili preoblikovati različite politike, prakse i preferencije unutar bosanskohercegovačkog pravnog poretka.

Europeizacija prava nije samo pitanje usklađivanja zakonodavstva u datom trenutku, već predstavlja proces duboko utemeljen u tradiciji jednog društva. Bez šire postavljenog povijesnog okvira, pristupanje Europskoj uniji moglo bi se percipirati samo kao tehnički (pravni ili politički) proces, koji zanemaruje sociokulturni kontekst u kojem se odvija. S tim u vezi, šire promatrajući, imanentnost europskih pravnih koncepata i njihova ukorijenjenost u bosanskohercegovačkoj pravnoj tradiciji (i znanstvenoj pravnoj misli) uveliko olakšava proces prilagodbe.² Gledajući u prošlost, posljednjih gotovo stoljeće i pol, ključne zasluge za oblikovanje bosanskohercegovačke pravne kulture u europskom kontekstu imale su institucije pravnog obrazovanja, a od druge polovice 20. stoljeća Pravni fakultet u Sarajevu, čiji su nastavnici preuzimali ulogu ključnog generatora razvoja pravne misli u Bosni i Hercegovini.

* U radu je prezentiran dio rezultata znanstvenog projekta "Istraživanje temelja europeizacije prava u Bosni i Hercegovini u procesu pristupanja Europskoj uniji" koji je sufinanciralo Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i mlade Kantona Sarajevo u kategoriji projekata od posebnog interesa za Kanton Sarajevo čiji su nositelji mladi istraživači/ce

¹ Trnski, M., (2015), „Prilog pojmovnom određenju europeizacije“ *Međunarodne studije* XV, sv. 4, str. 9

² Petrak, M., (2014), „Ius commune i europeizacija bosanskohercegovačkog prava“, u: *Zbornik radova. II međunarodna konferencija: Bosna i Hercegovina i euroatlanske integracije II*, sv. 2, Bihać: Pravni fakultet u Bihaću, Centar za društvena istraživanja Burch univerziteta, str. 103-116; Drino, Dž. (2024), „Evropeizacija Bosne i Hercegovine i pravne kulture“, u: Pejanović, M. (ur.), *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, str. 346 *et seq.*

1. Pravničko obrazovanje u europskom kontekstu do osnivanja Pravnog fakulteta u Sarajevu 1946. godine

Pravničko obrazovanje u europskom kontekstu u Bosni i Hercegovini postupno se razvija od druge polovice 19. stoljeća. Riječ je o procesu preuzimanja pravne kulture, utemeljene na rimskoj pravnoj tradiciji, koja se odvijala na nekoliko razina – kroz normative promjene i postupnu primjenu Austrijskog građanskog zakonika, angažman pravnika obrazovanih na europskim univerzitetima te institucionalizaciju pravnog obrazovanja.³

Pravno obrazovanje u Bosni i Hercegovini baštini višedecenijsku tradiciju, usko vezanu uz razvoj Univerziteta u Sarajevu kao najstarije visokoškolske ustanove.⁴ Otvaranje Franjevačke bogoslovije (1851), Šerijatske sudačke škole (1887), Vrhbosanske katoličke bogoslovije (1890), Sarajevsko-reljevske pravoslavne bogoslovije (1892), Zemaljskog muzeja (1888) i u konačnici Više islamsko šerijatsko-teološke škole (1937) postupno su uveli Bosnu i Hercegovinu⁵, u sustav visokog obrazovanja u suvremenom

³ Detaljnije: Bečić, M. (2022), *Između Orijenta i Okcidenta: recepcija Općeg građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 60 *et seq.*

⁴ U Preambuli Statuta Univerziteta u Sarajevu iz 2023. godine stoji kako je *Univerzitet u Sarajevu najstarija visokoškolska ustanova u Bosni i Hercegovini i alma mater svih njenih javnih univerziteta; da Univerzitet u Sarajevu nastavlja tradiciju visokog obrazovanja na tlu Bosne i Hercegovine započetu Gazi Husrev-begom vakufnamom iz 1537. godine, te osnivanjem Šerijatsko-sudačke škole 1887. godine, Vrhbosanske katoličke teologije 1890. godine, podizanjem na rang visoke škole Sarajevsko-reljevske pravoslavne bogoslovije 1892. godine i osnivanjem Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine kao istraživačke ustanove 1888. godine; da Univerzitet u Sarajevu nastavlja kontinuitet naučnog i obrazovnog rada u Bosni i Hercegovini i uključivanjem Fakulteta islamskih nauka i Katoličkog bogoslovnog fakulteta u punopravno članstvo kao i Gazi Husrev-begove biblioteke i Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*. Usp. Statut Univerziteta u Sarajevu iz 2023. godine, dostupno na: <https://www.unsa.ba/o-univerzitetu/propisi/statut-univerziteta-u-sarajevu-2023>, pristupljeno: 19.7.2024. godine

⁵ Hebib, M. (2017), „Izazovi i perspektive reforme visokog obrazovanja u Kantonu Sarajevo“, *Sveske za javno pravo*, sv. 29, str. 19. Detaljnije o razlozima neosnivanja univerziteta u razdoblju austrougarske uprave usp. Kasumović, A. (2020), „Idea o osnivanju Univerziteta u Sarajevu početkom 20. stoljeća: austrougarska vlast u Bosni i Hercegovini između kulturne misije i političke realnosti“, *Bosniaca*, sv. 25, str. 157-171.

kontekstu.⁶ U svim ovim ustanovama u većoj ili manjoj mjeri proučavalo se i podučavalo pravo.⁷ Nažalost, zbog nastojanja da institucionalizacija visokog obrazovanja, uključujući i pravno, bude vezano za strogo sekularni koncept, jedini prihvatljiv u tadašnjem socijalističkom društvu, u Bosni i Hercegovini, odnosno na Univerzitetu u Sarajevu, kao ishodišna godina za početak pravnog obrazovanja utvrđena je 1946. godina, čime je zapravo došlo do odricanja jednog dijela tradicije.

Šerijatska sudačka škola, koja počinje s radom 1887. godine, predstavlja prvu ustanovu osnovanu s primarnim ciljem pružanja pravne naobrazbe. Razlozi koji su doveli do otvaranja ove škole bili su praktične prirode. Naime, austrougarska vlast zadržala je šerijatske sudove, posebne i ograničene nadležnosti za privatnopravna pitanja muslimanskog stanovništva, zbog čega je bilo neophodno osigurati proces obrazovanja budućih sudaca (kadija).⁸ S tim u vezi, već 30. 11. 1881. godine Car odobrava *Statut za ustrojenje šerijatske sudačke škole (mektebi-nuvab)*, a Ministarstvo financija u čijoj je nadležnosti bila Bosna i Hercegovina upućuje dopis Zemaljskoj vladi navodeći – *iako bi se prilikom sprovođenja pravne organizacije u Bosni i Hercegovini kompetencija šerijatskih sudija mogla bitno ograničiti, ipak će postojanje ovih sudova za*

⁶ Više usp. Durmišević, E. (2014), *Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 76 *et seq.*

⁷ Op. a. Rimska pravna tradicija kao temelj europskog privatnog prava prodirala je kroz proučavanje i podučavanje kanonskog prava. *Kanonsko pravo* kao disciplina predstavljalo je sastavni dio kurikuluma Vrhbosanske katoličke bogoslovije (koja je danas sastavni dio Univerziteta u Sarajevu kao Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu) i Franjevačke bogoslovije (koja je u vrijeme osnivanja djelovala na području Fojnice i Kreševa). U okviru programa kanonskog prava redovito se pozornost posvećivala tzv. kanonizaciji civilnih zakona (*canonizatio legum civilium*) za što je neophodno dobro poznavanje civilnih (rimskih) zakona. *Kanonsko pravo* na Vrhbosanskoj katoličkoj bogosloviji predavali su: Franjo Beller, Alojzije Curinaldi, Ivan Danner, Adolf Hünninger, Antun Jost, Matej Končar, Vilhelm Weth. *Crkveno pravo i Redovničko pravo* na Franjevačkoj bogosloviji predavali su: Julijan Jelenić, Arkandeo Grgić, Vitomir Jeličić, Srećko Perić, Anđeo Mutić, Mato Matošević, Karlo Karin (Durmišević, E., *Uvod u razvoj pravne misli*, cit. u bilj. 6, str. 102 *et seq.*)

⁸ Detaljnije o specifičnostima državnopravnog položaja i unutarnjeg razvoja usp. Imamović, M. (2007), *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak BiH od 1878. do 1914.*, Sarajevo: Magistrat, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 7 *et seq.*

familijarno-pravne poslove muhamedanaca, čiji poslovi se raspravljaju i u azijskim i u afričkim posjedima drugih evropskih sila, od strane vlastitih sudija na osnovu odredba Kur'ana, jedva moći zaobići. Ministarstvo dalje navodi kako se Zemaljska vlada mora pobrinuti za nove šerijatske suce kako bi počela – *emancipacija muhamedanske inteligencije od vanjskih utjecaja.*⁹ Zbog nekih unutarnjih previranja, Šerijatska sudačka škola počinje s radom tek 1887. godine, a u njezinu Statutu stoji kako se uspostavlja – *radi unapređenja nauke u znanostima islama, kao i osobito radi izobražavanja sposobnih kandidata za službu šerijatskih sudaca (kadija) u Bosni i Hercegovini.*¹⁰

U okviru Šerijatske-sudačke škole, uz veći broj predmeta vezanih uz šerijatsko pravo, u okviru petogodišnjeg „učevnog tečaja“ ove škole polaznici su kao obavezan predmet slušali *Osnove evropskog pravoslovlja s osobitim obzirom na ustrojstvo sudova i uprave u Bosni i Hercegovini*, a po reformiranom programu (od 1889. godine) *Evropsko pravo*, i to: na trećoj godini *Državno pravo i ustav Austro-Ugarske monarhije* (po skriptama Adalberta pl. Scheka); na četvrtoj godini *Organizacija uprave u Bosni i Hercegovini* (po skriptama Eugena pl. Sladovića, Adalberta pl. Scheka i Julijana Čukca), uključujući i *Upravno pravo; Kazneno pravo i postupovnik i Građansko pravo i postupovnik* (po skriptama Adalberta pl. Scheka i Julijana Čukca); na petoj godini *Opće građansko pravo, Gruntovni zakon od 1884. i Organizaciju i djelokrug šerijatskih sudova* (po skriptama Adalberta pl. Scheka). U ovoj ustanovi svjetovno pravo predavali su: Adalbert pl. Shek, Eugen pl. Sladović, Osman Nuri Hadžić, Julijan Čukac, Stanislav Tobiasz, Mihajlo Zobkow, Milan Čurčić, Miloš Grgić i Kasim Turković.¹¹ Durmišević je stava kako su predavači europskog prava, a riječ je bilo uglavnom o visokim službenicima izvršne ili sudbene vlasti, imali veliki utjecaj na formiranje pravne misli polaznika ove

⁹ Džananović, I. (2004), *Primjena šerijatskog porodičnog prava kroz praksu Vrhovnog suda 1914-1946*, Sarajevo: Fakultet islamskih nauka, str. 19-20.

¹⁰ *Spomenica Šerijatske sudačke škole u Sarajevu. Izdana prilikom pedesetogodišnjice ovoga zavoda (1887-1937)*, Sarajevo: Islamska dionička štamparija, str. 23.

¹¹ Usp. *Spomenica Šerijatske sudačke škole u Sarajevu*, str. 25. Detaljnije o procesu europeizacije posredstvom obrazovanih pravnika: Hebib, M. (2024), „Rimska pravna tradicija i bosanskohercegovačka pravna kultura od druge polovice 19. stoljeća“, u: Karlović, T., Ivičević-Karas, E. (ur.) *Legatum pro anima. Zbornik radova u čast Marka Petraka*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 663.

škole, što je rezultiralo čak i utjecajem modernističkih ideja u tumačenju šerijatskog prava.¹²

Ulaskom Bosne i Hercegovine u zajedničku jugoslavensku zajednicu (Kraljevinu SHS/Jugoslaviju) javile su se ideje da se dotadašnja Šerijatsko-sudačka škola transformira u visoku islamsku školu univerzitetske razine. Ideja će biti realizirana tek 1937. godine osnivanjem Više islamske šerijatsko-teološke škole (tzv. VIŠT). VIŠT je formirana *Uredbom o Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu* u okviru koje je naglašeno kako do osnivanja dolazi kako bi se nje govala islamska šerijatsko-teološka znanost i kandidati pripremali za državne samoupravne i vjerske službe, za koje se traži viša islamska šerijatsko-teološka sprema.¹³ U okviru četverogodišnjeg programa (osam semestara) VIŠT-a, uz predmete iz šerijatsko-teološke grupe, podučavali su se predmeti i iz grupe tzv. svjetovnih predmeta, među koje su spadali: *Enciklopedija prava*, *Rimsko pravo*, *Građansko pravo* (Stvarno, Obiteljsko, Obvezno, Nasljedno, Trgovačko, Mjenično, Stečajno i Pobjno), *Pravna istorija Južnih Slovena* (kasnije: *Hrvatska pravna povijest*), *Ustavno pravo*, *Građanski postupak*, *Upravno pravo*, *Kazneno pravo* (opći i posebni dio), *Crkveno pravo*.¹⁴

VIŠT je prestala s radom 1945. godine. Većina profesora VIŠT-a je preživjela Drugi svjetski rat, nakon čega su postali profesori Sarajevskog univerziteta ili dužnosnici u okviru drugih javnih organa.¹⁵ Konkretno, na Pravnom fakultetu u Sarajevu svoj akademski put nastavili su dr. Hamdija Čemerlić, koji je na VIŠT-u predavao *Ustavno pravo*, *Upravno pravo* i *Kazneno*

¹² Durmišević, E., *Uvod u razvoj pravne misli*, cit. u bilj. 6, str. 84. O dodirima europskog (rimskog) prava i šerijatskog prava usp. Schipani, S. (2023), „L'emersione del diritto islamico. Nuove dinamiche nello spazio giuridico del mediterraneo: Roma – Costantinopoli – Rum. Proteggere, tradurre e rispettare” *Roma e America*, sv. 44, str. 5 *et seq.*

¹³ *Uredba o Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu* („Službene novine Kraljevine Jugoslavije” 81–XXV), str. 393–394.

¹⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine. Prosvjeta, Viša islamska šerijatsko-sudačka škola Sarajevo (1937–1945). *Nastavni plan i program za Šerijatsku sudačku školu u Sarajevu – predlog Komisije obrazovane odlukama S. N. br. 38188/935 i 44399/935, 35/36; Zapisnik redovite sjednice Profesorskog vijeća održane 6. 10. 1943. godine*, 928/43.

¹⁵ Durmišević, E. (2008), *Šerijatsko pravo i nauka šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX stoljeća*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 185.

pravo, dr. Alija Silajdžić koji je predavao *Šerijatsko bračno pravo* te dr. Miloš Bajić, koji je na VIŠT-u predavao *Rimsko pravo* (do 1941. godine). Na novoosnovanom Pravnom fakultetu karijeru je nastavio u svojstvu šefa Biblioteke i dr. Behaudin Salihagić, sudac i honorarni nastavnik VIŠT-a za predmete *Enciklopedija prava*, *Građansko pravo*, *Pravna istorija Južnih Slovena* (od 1941. godine *Hrvatska pravna povijest*) te *Rimsko pravo* (od 1941. godine).¹⁶

Kad je riječ o organizaciji nastave iz svjetovnih predmeta u okviru VIŠT-a, dopis br. 332/36 od 14. 12. 1936. godine upućen Odjeljenju za srednju nastavu Ministarstva prosvjete u Beogradu jasno nam potvrđuje kako je proces nalaska predavača svjetovnih predmeta (op. a. u dopisu se navodi izraz – *evropskog prava*) bio vrlo složen te da su mnogi kojima je mjesto honorarnih nastavnika bilo ponuđeno odustali zbog procjene kako rad na VIŠT-u ne zahtijeva samo dobro poznavanje predmeta, već i dodatni rad na struci i potrebne nastavničke sposobnosti. U konačnici, dvojica honorarno angažiranih nastavnika, suci Apelacijskog suda u Sarajevu dr. Miloš Bajić i dr. Behaudin Salihagić uvjetovali su svoj angažman u okviru VIŠT-a honorarom kakav se tada isplaćivao univerzitetskim profesorima, budući da su smatrali kako je predmetna poduka u VIŠT-u bila identična sadržaju koji se podučavao na univerzitetima. Ministarstvo je na njihov zahtjev pozitivno odgovorilo, što svakako ide u prilog tezi o univerzitetskoj razini pravnog obrazovanja VIŠT-a.¹⁷

Tezu nesumnjivo potvrđuju i programi rada ove ustanove. Primjera radi, to je vidljivo već analizom kurikulumu Rimskog prava, kao jednog od temeljnih predmeta u procesu ocjenjivanja stupnja europeizacije studijskog programa. Analizom *Privremenog nastavnog plana i privrednog nastavnog programa za Višu islamsku šerijatsko-teološku školu u Sarajevu* iz 1937. godine i dostupnog

¹⁶ Arhiv Bosne i Hercegovine. Prosvjeta, Viša islamska šerijatsko-sudačka škola Sarajevo (1937–1945). *Nastavni plan i program za šerijatsku sudačku školu u Sarajevu – predlog Komisije obrazovane odlukama S. N. br. 38188/935 i 44399/935, 35/36; Zapisnik redovite sjednice Profesorskog vijeća održane 6. 10. 1943. godine, 928/43.*

¹⁷ Arhiv Bosne i Hercegovine. Prosvjeta, Viša islamska šerijatsko-sudačka škola Sarajevo (1937–1945). *Dopis Ministarstvu prosvjete: Odjeljenje za srednju nastavu od 14. 11. 1936. godine, 277/36; Odobrenje Bajiću dr. Milošu i Salihagiću dr. Behaudinu, sudijama Apelacionog suda u Sarajevu, da u vankancelarijskom vremenu mogu držati predavanja u Šerijatskog sudačkoj školi od 12. 3. 1936. godine, 721/36.*

Prijedloga promjene nastavnog programa Rimskog prava od 31. 5. 1938. godine vidljivo je kako se predmet podučavao dva sata predavanja tjedno u okviru prve godine VIŠT-a. U okviru *Privremenog nastavnog plana* iz 1937. godine *Rimsko pravo* je bilo konstituirano više kao povijesno-pravna disciplina, dok se kasnijim reformama pristup dodatno aktualizirao kroz veći naglasak u institucionalnom pristupu, u smislu uvoda u privatno pravo.¹⁸

U skladu sa svim navedenim, znanstveno su prepoznati argumenti o tome kako se institucionalizacija pravnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, u punom smislu riječi univerzitetske razine, mogu vezati već za Višu islamsku šerijatsko-teološku školu (1937–1945. godine). Pravni fakultet u Sarajevu, kao prva moderna visokoškolska institucija Univerziteta u Sarajevu *de facto* je nastavio tradiciju VIŠT-a, što je jasno vidljivo kroz proces oblikovanja studijskog programa, prelazak nastavnog osoblja, studenata, prijenosa biblioteke, uporabu zgrade VIŠT-a neposredno nakon otvaranja i drugo.¹⁹

2. Pravni fakultet u Sarajevu kao okosnica razvoja pravne misli u Bosni i Hercegovini u drugoj polovici 20. stoljeća

Pravni fakultet u Sarajevu osnovan je Zakonom o Pravnom fakultetu od 20. 8. 1946. godine.²⁰ Fakultet je neposredno nakon osnivanja smješten u Pravosudnu palaču gdje je u početku imao svega četiri prostorije (dvije prostorije za Dekanat i dvije sudske dvorane za studente).²¹ Od sredine 1947. godine Fakultetu je ustupljena i zgrada bivšeg VIŠT-a u ulici Sagrdžije²², iako će se već od 50-ih godina rad Fakulteta u potpunosti nastaviti u južnom krilu

¹⁸ Lučić, Z., Hebib, M. (2021), „Rimsko pravo – legitimacijski faktor europskog identiteta“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, sv. 64 – posebni broj, str. 256-257.

¹⁹ *Ibid.*, str. 254.

²⁰ *Zakon o Pravnom fakultetu* („Službeni list NR Bosne i Hercegovine“, 35/46)

²¹ Više o Pravosudnoj palači i smještaju novoosnovanog fakulteta vidi: Chabbouh-Akšamija, L., Hebib, M., Akšamija, A., Avdić, Dž. (2020), *Pravosudna palata. Elaborat zaštite fasadnog platna. Judicial Palace. Study on protection of building's facade*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, str. 52-57.

²² Arhiv Bosne i Hercegovine. Komitet za fakultete, visoke škole i naučne ustanove. *Obavijest o zaprimanju dopisa Uprave drž. nekretnina – Sarajevo, br. 841/48 od 24. 2. 1948. godine o predaji zgrade u ulici Sagrdžije br. 15 od 12. 3. 1948. godine*, 1568/48.

Pravosudne palače.²³ Matičari s pravnih fakulteta u Ljubljani, Zagrebu i Beogradu su imenovali prve nastavnike.²⁴ Osnivanje Pravnog fakulteta imalo je veliki društveni značaj u kontekstu izgradnje moderne socijalističke zemlje. Osnivanjem Pravnog fakulteta u Sarajevu, a kasnije i Univerziteta u Sarajevu (koji službeno počinje s radom 2. 12. 1949. godine) dolazi do uspostave matice razvoja visokog školstva i znanosti u Bosni i Hercegovini. Konkretno iz akademskih struktura Pravnog fakulteta razvijale su se matične komisije, prvi nastavni kadrovi i cjelokupan razvoj pravnog obrazovanja i pravne znanosti u Bosni i Hercegovini (u Banjoj Luci od 1975. godine, u Mostaru od 1977. godine itd.).

Fakultet je preuzeo veliku knjižnu građu i spise VIŠT-a te Vrhovnog šerijatskog suda. Tim povodom je protestirao Državni arhiv NR Bosne i Hercegovine koji je 6. 7. 1948. godine Komitetu za fakultete, visoke škole i naučne ustanove uputio *Pritužbu na rad Pravnog fakulteta u Sarajevu*, tražeći da se izda *nalog Pravnom fakultetu u Sarajevu da smjesta povрати sve preuzete knjige Ministarstvu pravosuđa NR Bosne i Hercegovine kako bi ih mi* (op. a. Arhiv) *mogli preuzeti*.²⁵ Dio vrijednog knjižnog fonda Fakultetu je ustupljen od Pravnog fakulteta u Beogradu, a potjecao je iz Biblioteke Pravnog fakulteta u Subotici, koji je 1941. godine prestao s radom.²⁶

Nakon određenih poteškoća organizacijske prirode, nastavni proces na Pravnom fakultetu započeo je svečanim otvaranjem 6. veljače 1947. godine u velikoj sudskoj dvorani Pravosudne palače.²⁷ U *Oslobođenju* od 7. veljače 1947. godine objavljen je iscrpan izvještaj o ovom događaju. Cvijetin Mijatović, ministar prosvjete u Vladi NR Bosne i Hercegovine govorio je prilikom svečanog otvaranja, istakavši kako je – *značaj Pravnog fakulteta koga danas*

²³ Arhiv Bosne i Hercegovine. Komitet za fakultete, visoke škole i naučne ustanove. *Izvještaj o radu i problemima od 12. 9. 1947. godine*, 140/47.

²⁴ Kamarić, M. (1967), „O radu i razvoju Pravnog fakulteta u Sarajevu (referat podnesen na svečanoj akademiji povodom proslave dvadesetogodišnjice fakulteta)“ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, sv. 15, str. 12.

²⁵ Arhiv Bosne i Hercegovine. Komitet za fakultete, visoke škole i naučne ustanove. *Pritužba na rad Pravnog fakulteta u Sarajevu od 6. 7. 1948. godine*, 4082/48.

²⁶ Kamarić, M., „O radu i razvoju Pravnog fakulteta u Sarajevu“, cit. u bilj. 24, str. 19.

²⁷ *Svečano otvaranje Pravnog fakulteta u Sarajevu (7. 2. 1947)*. *Oslobođenje*, br. 89, str. 1.

otvaramo u prvom redu u tome što je to visoka škola koja nam je danas izuzetno potrebna. FNRJ i naša Narodna Republika Bosna i Hercegovina kao sastavni dio savezne države nova je državna tvorevina sagrađena na ruševinama starog poretka. Dok je stara Jugoslavija bila država eksploatorske klase, jedne parazitske manjine, njezin instrumenat za iskorištavanje i držanje u pokorenosti ogromne većine naroda, dotle je naša država instrument u rukama radnog naroda i ima sasvim nov karakter. (...) Ovaj Fakultet će da izbaci novi što brojniji kadar pravnika s novim shvatanjima države i prava koja odgovaraju našoj društveno-političkoj stvarnosti. (...) ²⁸ Njegov (Fakuleta, op. a.) je osnovni zadatak, koji mora odmah početi da ostvaruje, da pored stručne spreme, daje svojim slušaocima, pravilan opšti pogled na svijet, da im pravilno naučno osvjetli našu prošlost, našu veliku i slavnu borbu i tekovine koje smo u borbi izvojevali, borbu u kojoj je radni narod, počinjući da stvara narodnu vlast i državu, počeo da stvara i svoje novo pravo, da osvjetli naše perspektivne razvitke i pouči kako se u tom razvitku najbolje služi interesima radnog naroda, grada i sela, kako da se u praksi što bolje ostvari kroz vjekove toliko u narodu željena narodna pravda i bolji život. ²⁹

U odnosu na značaj Fakulteta, Mijatović je naglasio kako novi Fakultet – *ima prednost i to prvo, što će omogućiti većem broju ljudi da studiraju pravo (...) i drugo što će studenti ovdje biti bliže i našim državnim, ekonomskim i političkim i drugim bosansko-hercegovačkim problemima, kao i istorijskom materijalu i dokumentima iz prošlosti Bosne i Hercegovine. (...) On će (op. a. Fakultet) kao visoka naučna ustanova gajiti nauku. On će se truditi da ispituje istoriju prava, kako opšteg, tako posebno naroda Jugoslavije, posvećujući pažnju bosansko-hercegovačkoj prošlosti, ispitujući i naučno osvjetljavajući sav onaj neispisani, a komplikovani razvitak državno-pravnih odnosa, a time i istorije naroda Bosne i Hercegovine. On će takođe da se bavi današnjim razvojem našeg prava, da ga izučava, naučno opštava i doprinosi njegovu razvitku, povezujući pri tom sa svim značajnim naučnim radnicima i stvarajući nove naučne kadrove. (...) Naš će se Pravni fakultet, nadamo se, ubrzo osjetiti kao važan faktor koji će doprinositi da se Grad Sarajevo, razvija u sve jači naučni i kulturni centar naše Republike Bosne i Hercegovine i jedan od centara nauke i kulture naše velike otadžbine Jugoslavije. ³⁰*

²⁸ O široj društvenoj ulozi Fakulteta u socijalističkom razdoblju usp. Sijerčić-Čolić, H. (2024), „Povodom 55. godišnjice časopisa Pravna misao“, *Pravna misao*, sv. 1-2, str. 18-19.

²⁹ *Svečano otvaranje Pravnog fakulteta u Sarajevu*, cit. u bilj. 27, str. 1.

³⁰ *Ibid.*

Na otvaranju Fakulteta, prvi dekan Fakulteta prof. dr. Solovjev³¹ zaključio je kako je – *naš opšti zadatak izgradnja novih narodnih pravnika, koji će, naoružani pravnom naukom, braniti tekovine narodnooslobodilačke borbe i stvarati uslove novog i boljeg života. Specijalni je zadatak spremanje naučnog podmlatka od domaćih snaga koji će nastaviti rad svojih nastavnika na proučavanju opštih pravnih i mjesnih istorijsko-pravnih i ekonomskih problema.*³²

Iz navedenog je jasno kako je Pravni fakultet trebao preuzeti ključnu ulogu u obrazovanju kadrova koji će oblikovati pravnu i političku budućnost nove države. Fakultet se percipirao kao oslonac za društveni razvoj i generator stručnjaka, koji će razumjeti potrebe naroda, te raditi na ostvarivanju pravde i boljeg života. Vidljiva je snažna povezanost između obrazovanja, povijesnog konteksta i društvenih promjena, gdje se pravna teorija i praksa povezuju s društvenim potrebama i političkim ciljevima novog društvenog uređenja.

Prvi nastavni plan i program studija bio je koncipiran po uzoru na nastavne planove i programe starijih jugoslavenskih univerziteta – Zagreba, Beograda i Ljubljane. Iako je na samom početku bio primjetan snažniji sovjetski utjecaj u procesu kreiranja nastavnog programa, nisu bili zanemareni europski pravni koncepti i aktualni pravni izazovi.³³ U odnosu na tadašnje vrijeme i proces europeizacije, primjetno je kako je npr. *Rimsko pravo* od početka uživalo autoritet temeljnog predmeta na prvoj godini studija. Time su zapravo europski građanskopravni koncepti dobili značajnu ulogu u uređenju države stvorene na tekovinama antifašističke borbe. Ovakve koncepte su svakako integrirali znanstvenici obrazovani na zapadnoeuropskim tradicijama, poput matičara prof. dr. Pavla Rastovčana, zagrebačkog profesora pandektnog prava ili prof. dr. Miloša Bajića, sorbonskog doktora prava.

Nakon Drugog svjetskog rata i narodne socijalističke revolucije prirodno su se nametala pitanja o položaju europskog prava (općenito rimske pravne tradicije). U okviru Zaključaka konferencije nastavnika i asistenata fakulteta i visokih škola u Sarajevu, održane 18. i 19. 10. 1948. godine naglašeno je kako –

³¹ Više o prof. dr. Aleksandru Solovjevu, prvom dekanu Pravnog fakulteta u Sarajevu usp. Londrc, B. (2012), „Aleksandar Solovjev, zaboravljeni velikan pravne historije“, *Pravna misao*, god. 43, br. 11/12, str. 85-93.

³² *Svečano otvaranje Pravnog fakulteta u Sarajevu*, cit. u bilj. 27, str. 1.

³³ Kamarić, M., „O radu i razvoju Pravnog fakulteta u Sarajevu“, cit. u bilj. 24, str. 13.

*nastava iz svih predmeta mora biti zasnovana na učenju marksizma – lenjinizma; bez toga, ona će neminovno nositi karakter antinaučnosti i lako će pasti u idealizam i mistiku.*³⁴ Unatoč takvom pristupu, koji nije bio blagonaklon prema nekim temeljima europskog prava, osobito rimskom konceptu privatnog vlasništva, prema raspoloživim podacima, u koncipiranju nastavnih planova i programa studija niti jednog trenutka nije bilo dovedeno u pitanje egzistiranje *Rimskog prava* kao obveznog predmeta, odnosno pravnih koncepata izgrađenih u rimskoj pravnoj tradiciji kao sastavnog dijela pravnog kurikulumu. S tim u vezi, prof. dr. Marijan Horvat, predstojnik Katedre za rimsko pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu zapisao je kako na poslijeratnim pravnim fakultetima u Zagrebu, Beogradu, Ljubljani i Sarajevu (unatoč različitim previranjima, op. a.) nitko ne osporava potrebu egzistiranja nastavnog predmeta *Rimsko pravo* budući da postoji svijest o značaju izgradnje pravničkog kadra, koji će biti spreman i sposoban odgovoriti potrebama nove socijalističke ekonomsko-društvene strukture.³⁵

Osim kreiranja novih programa za naobrazbu pravnika, na Pravnom fakultetu u Sarajevu odmah nakon osnivanja dolazi i do institucionalizacije istraživanja pravne znanosti. Rješenjem Komiteta za fakultete, visoke škole i naučne ustanove od 6. 3. 1948. godine osnovan je *Opšti seminar za istoriju prava* kao ustanova fakulteta.³⁶ U okviru Plana za 1949. godinu navedena je priprema prvog broja časopisa *Bogišićev zbornik*.³⁷ Do utemeljenja časopisa

³⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine. Komitet za fakultete, visoke škole i naučne ustanove. *Zaključci doneseni na konferenciji nastavnika i asistenata od 18. i 19. 10. 1948. godine*, 2/48.

³⁵ Horvat, M. (1951), „Rimsko pravo u našem pravnom studiju“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, sv. 2, str. 101.

³⁶ Arhiv Bosne i Hercegovine. Komitet za fakultete, visoke škole i naučne ustanove. *Rješenje o osnivanju Opšteg seminara za istoriju prava od 6. 3. 1948. godine*, 10171/48; *Pravilnik o organizaciji i radu Opšteg seminara za istoriju države i prava*, 2675/48. Op. a. Pravilnikom o radu Seminara propisano je kako Seminar ima za cilj – *proučavanje prvobitne zajednice, plemena, bratstva i zadruga u našem narodu, proučavanje istorije države i prava naroda FNRJ i opšte istorije države i prava, kao i proučavanje ostalih naučnih problema koji su u neposrednoj vezi s navedenim naukama*. Predviđeno je da Seminar osobitu pozornost usmjeri na – *pitanja koja se odnose na istoriju pravnih i društvenih nauka i sve pravne običaje u NR Bosne i Hercegovine*.

³⁷ Arhiv Bosne i Hercegovine. Komitet za fakultete, visoke škole i naučne ustanove. *Plan rada Pravnog fakulteta u Sarajevu za školsku 1948/49. godinu*, 818/48.

pod tim nazivom nije došlo, ali 1949. godine dolazi do pokretanja *Istorisko-pravnog zbornika*. Časopis je vrlo brzo prestao izlaziti, a nakon trogodišnje pauze, 1953. godine dolazi do pokretanja časopis pod nazivom – *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*.³⁸ Dvije godine kasnije, 1955. godine, osnovan je i Kriminološki institut, koji je imao za cilj – *da naučno proučava kriminalitet, njegove pojave i uzroke, da radi na proučavanju aktuelnih kriminoloških problema*.³⁹

Iz 1950. godine, kada je Fakultet već značajnije kadrovski osnažen, dostupan je *Plan naučno-istraživačkog i izdavačkog rada Fakulteta*. U Planu rada, koji nam je djelomično dostupan, stoji kako će članovi *Katedre krivičnog prava* pripremiti: dr. Aleksandar Stajić skriptu *Krivično pravo Opšti dio (kazna)* i jedan rad za *Istorisko-pravni zbornik*; Milorad Tepavac skriptu *Krivični postupak* i jedan rad za *Istorisko-pravni zbornik*; Dragoljub Dimitrijević završiti izradu doktorske disertacije *Krivična djela protiv privrede FNRJ* i jedan članak. Dragomir Krndija, s *Ekonomске katedre* pripremiti će dva rada, i to jedan iz oblasti suvremene kapitalističke ekonomike, a drugi iz oblasti socijalističke ekonomike. Članovi *Istorisko-pravne katedre* pripremiti će: dr. Miloš Bajić rad *Rimsko pravo u izlaganju sovjetskih romanista te Ugovori prema sidžilu iz 1554.*; Miroslav Đorđević radove *Društveno politička misao u Srbiji XIX vijeka (do Svetozara Markovića)* i *Bosna i Hercegovina u političkim programima Srbije sredinom XIX vijeka*; Borko Simonović *Kupoprodajni ugovori u Trogirskim spomenicima*. Članovi *Katedre građanskog prava* pripremiti će: dr. Ananije Ilić skriptu *Privredni ugovori*; dr. Stevan Jakšić monografiju iz oblasti građanskog prava; dr. Samuel Kamhi rad *O ulozi i položju javnog tužioca u građansko-sudskom postupku* ili skriptu iz građansko-sudskog postupka; dr. Alija Silajdžić rad iz oblasti porodičnog prava; dr. Vojislav Spaić monografiju *Uvod u građansko pravo*; dr. Ilija Šain jedan rad iz oblasti građanskog parničnog postupka.⁴⁰ Analizirajući podatke iz naznačenog Plana rada, koji

³⁸ Usp. Rožajac-Zulčić, M. (2018), *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu (1953–2017) Istorisko-pravni zbornik (1949–1950) Bibliografija*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

³⁹ Kamarić, M., „O radu i razvoju Pravnog fakulteta u Sarajevu“, cit. u bilj. 24, str. 18.

⁴⁰ Arhiv Bosne i Hercegovine. Komitet za fakultete, visoke škole i naučne ustanove. *Naučni i naučno istraživački rad na Pravnom fakultetu u Sarajevu u 1950. godini*, 37/50.

nije u ovom obliku realiziran⁴¹, ipak se može zaključiti kako je pravna misao akademskog osoblja od samih početaka bila usmjerena znanstvenim doprinosima neophodnim za ispravnu interpretaciju prava u pravnoj praksi, ali i razumijevanja generičkih pitanja i karakteristika tadašnje pravne kulture. U odnosu na karakteristike pravne kulture vidljiv je balans u pristupu tekovinama socijalističke revolucije i procesa europeizacije (osobito vidljivo npr. kod istraživanja dr. Miloša Bajića ili Dragomira Krndije). Prema dostupnim podacima, u ovakvom znanstveno-istraživačkom ambijentu, od 1952. pa do 1966. godine, osamnaest kandidata je steklo titulu doktora pravnih znanosti (što uzimajući kontekst i – *strogi režim primijenjen u postupku sticanja ovog naučnog stepena*)⁴² predstavlja ozbiljan broj i pokazatelj znanstveno-istraživačkog pomaka tadašnjeg bosanskohercegovačkog društva.

Šezdesete godine donijele su velike reforme socijalističkog državno-pravnog ustroja provedbom tzv. velike samouprave reforme. Novi koncepti su trebali proizaći iz vlasničkih transformacija u društvu.⁴³ Pod plaštem uvođenja novih oblika vlasništva, razmišljalo se kako koncepti utemeljeni u rimskoj pravnoj tradiciji (imajući u vidu rimska individualistička učenja o nepovredivosti i apsolutnoj zaštiti privatnog vlasništva) stoje na putu zacrtanim reformama. U okviru spisa pronađenog na Pravnom fakultetu u Sarajevu, koji nije datiran, niti potpisan (vjerojatno je njegov autor prof. dr. Bajić) kreirano je obrazloženje egzistiranja rimskog prava (kao temelja europskog prava, op. a). Naznačeno je kako je zadatak rimskog prava u obrazovanju pravnika dvojak. U prvom redu upoznaje studente s najvažnijim poglavljem pravne povijesti, a pored toga im približava osnovne pojmove suvremenog prava. Kroz analizu izvora rimskog prava prati se razvoj prava od primitivnih normi do stvaranja općih pravnih pojmova i principa koji su dobrim dijelom recipirani u moderno pravo. Tu se manifestiraju opći zakoni koji djeluju na razvoj prava, poput – *ekonomskih osnova i pravne nadgradnje, klasne funkcije prava, što je od velikog značaja za formiranje pravnika*

⁴¹ Usp. Rožajac-Zulčić, M. (2018), *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu (1953–2017) Istorisko-pravni zbornik (1949–1950) Bibliografija*, cit. u bilj. 37, str. 11-14.

⁴² Kamarić, M., „O radu i razvoju Pravnog fakulteta u Sarajevu“, cit. u bilj. 24, str. 21.

⁴³ Povlakić, M. (2009), *Transformacija stvarnog prava u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 19-30.

marksista. Studenti se upoznavaju s pravnim sustavom koji je imao presudan utjecaj na razvoj prava u ovom dijelu svijeta (op. a. Europi) i koji je putem recepcije postao osnovom modernih građanskih zakonika. Instituti rimskog prava promatraju se više dinamički, nego dogmatski, stavljajući težište na njihovu evoluciju i čimbenike evolucije. Naglasak se stavlja na dijelove rimskog prava koji su prisutni u suvremenom pravu (stvarno i obvezno pravo), dok se s druge strane rimsko državno uređenje i postupovno pravo obrađuju samo u mjeri koja je nužna za razumijevanje mehanizma inovacije u rimskom pravu i za pojašnjenje određenih instituta. U konačnici je zaključeno kako je – *gde god je bilo moguće povučena je paralela između rešenja rimskog prava i onih koja daju savremeni pravni sistemi*.⁴⁴

Godine 1966. obilježena je svečana akademija povodom proslave dvadesetogodišnjice Fakulteta. Iz obraćanja tadašnjeg dekana prof. dr. Mustafe Kamarića vidljiva je jezgrovito sažeta uloga i značaj Fakulteta za razvoj pravne znanosti i općenito tadašnjeg bosanskohercegovačkog društva.⁴⁵ Najprije dekan Kamarić ističe kako je Fakultet postigao cilj da umjesto obrazovanja pravnika klasičnog profila, pravnih primjenjivača zakona, stvori novi tip pravnika – *koji neće biti samo pasivni primjenjivač zakona, već i aktivni kreativni faktor u izgradnji socijalističkog pravnog poretka i pravnog sistema i ostvarivanje socijalističke zakonitosti*. Ističe kako su članovi kolektiva Fakulteta, zbog brojnog stanja i velikog opterećenja nastavnom spadaju u – *veoma zauzete radnike u našem društvu*, ali kako je – *vrlo duga lista raznih evidentiranih funkcija u kojima su se nalazili ili se sada nalaze (...)* *Uz svoje redovne vrlo odgovorne nastavne i naučne obaveze, oni su i u drugim oblicima aktivnosti dali znatan doprinos socijalističkoj izgradnji i izgradnji i usavršavanju našeg društveno-političkog uređenja, pravnog poretka i pravnog sistema*. Dekan Kamarić ističe i kako se – *nastavnički kolektiv borio za svoju afirmaciju na naučnom polju dosljedno neosporenoj istini da su nastavnički i naučni rad nerazdvojne komponente i da Fakultetu kao instituciji nije zadatak da osposobljavaju privredi i javnim službama potrebne kadrove, nego i da bude kreator nauke za koju je društvo zainteresovano. (...) Članovi kolektiva su*

⁴⁴ Arhiv Pravnog fakulteta u Sarajevu. *Pregled predavanja Univerziteta u Sarajevu za školsku 1953/54. godinu* i dalje. Op. a. U Arhivu Studentske službe Pravnog fakulteta u Sarajevu postoje i spisi koji nisu datirani, a koji sadržavaju obrazloženja predmetâ, koji bi mogli biti stariji od 1953. godine.

⁴⁵ Kamarić, M., „O radu i razvoju Pravnog fakulteta u Sarajevu“, cit. u bilj. 24, str. 11 *et seq.*

posvetili punu pažnju naučnoj obradi velikog broja problema kako iz savremenog života, tako i pravne i ekonomske teorije, kao i pisanju udžbenika i skripti za nastavu. (...) I kolektiv nastavnika i saradnika Pravnog fakulteta u Sarajevu našao se prema tome u situaciji da da svoj ekvivalentan doprinos u razvoju pravne misli. Ali taj doprinos je mogao biti u nauci samo rezultat sistematskih proučavanja i obrade društvenih pojava, što opet zavisi o nizu faktora. Da spomenemo sada izvanredno brz i dinamičan društveni razvitak u našoj zemlji, bitne promjene u orijentaciji i metodologiji naučno-istraživačkog rada na području društvenih nauka, nedovoljan broj naučnih kadrova, oskudni radni uslovi i nedovoljna materijalna ulaganja u naučno-istraživački rad. Ali, i pod ovakvim uslovima Pravni fakultet u Sarajevu je preuzeo niz oblasti naučno-istraživačke djelatnosti. Nužno je da društvene nauke pruže sistematsku obradu kretanja našeg društva, njegovih pojedinih pojava i procesa, da otkrivaju tendencije i predviđaju puteve i probleme daljeg razvitka, ukazujući na mjere i korake za njegov brži i uspješniji napredak.

U odnosu na infrastrukturne izazove, dekan Kamarić ističe kako je u prvom Petogodišnjem planu bilo predviđeno da se za Rektorat, Pravni i Ekonomski fakultet sagradi posebna zgrada. To, međutim, nije ostvareno. Ističe kako prostorije Fakulteta – *iako su daleko povoljnije od zgrade Gradskog muzeja (zgrada u ulici Sagrađžije, op. a.) gdje je Pravni fakultet do 1952. godine bio smješten, ipak ne zadovoljavaju potpuno potrebe Fakulteta.*

Dekan ističe snažnu međunarodnu suradnju, koja je u šezdesetim godinama bila izrazito intenzivna, a gdje su članovi kolektiva na liniji razmjene ili po pozivima boravili u Bugarskoj, Rumunjskoj, Poljskoj, Čehoslovačkoj, SSSR-u, UAR, Iraku, itd. Posebno ističe snažnu suradnju s Francuskom (Pariz, Lion, Grenoble), a navodi i kako su evidentirana sudjelovanja na konferencijama – Istanbul, Liege, Opatija i Beč (upravne znanosti); Rim, Pariz i Geneve (političke znanosti); Beč i Prag (autorsko pravo); Geneve, Bruxelles, Lion i Stockholm (radno pravo); Haag (krivično pravo); Rim i Berlin (kolektivna ekonomija); Uppsala (komparativno pravo).

Svi naznačeni elementi upućuju na to da je Pravni fakultet u ovom razdoblju bio usmjeren i prema europskom pravnom obrazovanju, ne samo u kontekstu teorije i metodologije, već i u smislu međunarodne suradnje, znanstvenih doprinosa i razvoja novog pravnog poretka. Unatoč specifičnim političkim okolnostima socijalističkog društva, Fakultet je težio osigurati obrazovanje koje bi bilo relevantno u širem europskom i međunarodnom okruženju.

Promatrajući daljnji razvoj, sedamdesete godine u razvoju cjelokupnog Univerziteta imale su ekspanzivan karakter. Naglo se povećavao broj studenata, projekata, a uveliko se radilo i na pokušajima značajnijih akademskih reformi. Moglo bi se slobodno kazati kako je Fakultet, unatoč različitim izazovima s kojima se suočavao, temeljem snažne međunarodne suradnje i predanog znanstvenog rada tadašnjeg kolektiva, postajao aktivni kreativni faktor u izgradnji tadašnjeg pravnog poretka.

Nažalost, vrlo brzo osamdesete godine donose ekonomsku krizu i složenije političke prilike. Takvo stanje ubrzo se reflektiralo i na visoko obrazovanje. Odmah je došlo do zastoja u tehnološkom razvoju, slabljenju veza s privredom, a time i opadanja intenziteta akademske suradnje na međunarodnom planu (izvjesno i padu kvaliteta studija). U to doba se pretpostavljalo da će devedesete godine, demokratizacija društva, slobodni i višestranački izbori omogućiti povoljnije uvjete za razvoj visokog obrazovanja. Vjerovalo se kako će demokratske promjene voditi ka reformi visokog obrazovanja i primjeni zapadnoeuropskih standarda.⁴⁶

Agresija na Bosnu i Hercegovinu i njezine posljedice uveliko su se odrazile na sustav visokog obrazovanja. U periodu agresije došlo je do nekontroliranog otvaranja nekih novih institucija visokog obrazovanja. Samo u periodu od 1992. do 1996. godine na području Bosne i Hercegovine otvoreno je 16 novih visokoškolskih ustanova.⁴⁷ Takav trend nastavljen je i u poslijeratnom periodu, gdje je novi ustavnopravni ustroj i fragmentacija nadležnosti, drastično promijenila pristup visokom obrazovanju i znanosti.⁴⁸

Agresijom je prekinuta uzlazna putanja, osobito važne međunarodne veze i veze s gospodarstvom, što je imalo direktne refleksije na daljnji razvoj znanosti i stručnog kadra. Uništenje velikih kompanija, kadrovski gubici, nekontrolirano otvaranje visokoškolskih ustanova bez strogo postavljenih kriterija, vratilo je stanje znanosti na sami početak njezina razvoja. U novonastalim okolnostima, s potpuno uništenim gospodarstvom, Univerzitet u Sarajevu, kao najstariji i najrazvijeniji, koji je u smanjenom kapacitetu bez

⁴⁶ Mulabegović, N. (2000), „Pozicija i uloga univerziteta u XXI stoljeću“, u: Pejanović, M. (ur), *Zbornik radova međunarodnog naučnog Simpozijuma „Uloga nauke/znanosti i visokog obrazovanja u razvitku Bosne i Hercegovine“*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, str. 10-11

⁴⁷ *Ibid.*, str. 12.

⁴⁸ Bečić, M. (2017), „Analiza sistema visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini“, *Sveske za javno pravo*, sv. 29, str. 3-16.

prestanaka nastavio svoj rad i tijekom agresije, morao je u poslijeratnom periodu ponovno preuzimati ulogu glavnog organizatora i generatora znanstvenog rada u Bosni i Hercegovini. Istu sudbinu dijelio je i Pravni fakultet, koji je pretrpio značajne kadrovske i materijalne gubitke. Krajem 1992. godine Fakultet je ostao sa svega devet nastavnika i bez ijednog suradnika. Unatoč tome, u znatno smanjenom kapacitetu i gotovo nemogućim uvjetima, nastavio je svoj rad.⁴⁹

Akademkinja Slavica Krneta 1996. godine objavila je monografiju *Evropsko pravo intelektualnog vlasništva*, gdje se u predgovoru monografije zahvaljuje kolegi prof. dr. Zdravku Grebu na podršci, te navodi kako je u trenutku započinjanja rata, mislila kako će tek u boljim, mirnijim vremenima, dovršiti svoj prilog za projekt *Evropa 92*, na kojem su počeli raditi prije rata – *uvjereni da je rat nezamisliv i da nas od Evrope dijeli samo jedan korak*. U nastavku predgovora navodi kako – *profesor Grebo nije gubio nadu. Od početka 1993. godine počela sam primati njegove poruke nepoznatim putevima i često na malom komadiću papira, s pozdravima i porukom da napišem rad o Evropskom pravu intelektualnog vlasništva. Dugo mi je vremena trebalo da shvatim da je on, i pored nerazumijevanja svijeta za zločin koji je nad nama izvršen, ostao privržen tekovinama evropske civilizacije, na čijim je osnovama rasla i stasala njegova i moja generacija, i na kojima je jedino željela graditi vlastitu budućnost. Njegova upornost i moralna snaga koja je zračila iz svake poruke, navele su me ubrzo da shvatim da je i rad ove vrste, makar o samo jednom aspektu evropskog prava, ima smisla i da barbarsko okruženje ne smije spriječiti njegovo dovršenje i objavljivanje u Sarajevu. I ta tanana nit nas je tada povezivala s civiliziranim svijetom i njegovim tekovinama na području prava i zakonitosti i značila je jednu vrstu odgovora na nasilje i nepravno kome su izloženi moja zemlja i moj narod.*⁵⁰ U okviru projekta *Evropa 92*, anticipirajući

⁴⁹ Durmišević, E., Bečić, M. (2016), „Kontinuitet pravnog obrazovanja i pravne misli u BiH“, u: Petrović, B. (ur) *70 godina Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu 1946-2016*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 14.

⁵⁰ Krneta, S. (1996), *Evropsko pravo intelektualnog vlasništva*, Sarajevo: Pravni centar Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Zavod za standardizaciju mjeriteljstvo i patente Bosne i Hercegovine, str. I. Op. a. Akademkinja Krneta obnašala je ulogu dekanice Pravnog fakulteta u Sarajevu. Njezino izlaganje povodom 40-te godišnjice osnivanja Fakulteta prožeto je, među ostalim i europskim idejama. Detaljnije usp. Krneta, S. (1987), „Pozdravni govor prof. dr. Slavice Krnete, dekana Pravnog fakulteta u Sarajevu“, *Godišnjak Pravnog*

skoru budućnost Bosne i Hercegovine i Jugoslavije u okviru europske zajednice, angažiran je bio i prof. dr. Nevenko Misita. Njegov prvi izvještaj *Elementi evropskog prava* objavljen je u opkoljenom Sarajevu 1994. godine – zahvaljujući uredniku prof. dr. Z. Grebi, koji je i na taj način potvrdio da se intelektualni i moralni integritet profesije može braniti i u situacijama koje se mnogima čine bezizlaznim.⁵¹

Demokratizacija društva i vlasnička transformacija, odnosno prelazak iz državnih/društvenih u privatne vlasničke odnose, označila je svojevrsnu novu renesansu europskih pravnih koncepta. Fakultet se vrlo brzo prilagođavao. To se jasno vidi kroz proces izrade studijskih programa i prilagodbe pravnog obrazovanja novim pravnim i političkim okolnostima, ali i prepoznavanju novih znanstvenih tendencija i obrade aktualnih pitanja za bosanskohercegovačko društvo.⁵² U tom smislu osobito je do izražaja došla kreativna uloga nastavnog kadra u modificiranju postojećih programa kroz predavanja, ali i autorstva niza pisanih djela. U relativno kratkom periodu udžbenička literatura je inovirana, čime je omogućeno studentima da stječu pravna znanja iz udžbenika čiji su autori većinom nastavnici i suradnici Fakulteta. Generalno, u cjelini gledajući korpus bibliografskih jedinica nastavnika i suradnika Pravnog fakulteta je izuzetno bogat, tretira suvremene, izazovne, svjetske i domaće teme, analitički propituje prošla i postojeća, te anticipira *de lege ferenda* rješenja. Europska perspektiva (nacionalnih) pravnih disciplina je, u pravilu, ravnopravno zastupljena.⁵³ Promatrajući na širem međunarodnom planu, valja napomenuti kako je brzo nakon rata došlo i do ponovne uspostave suradnje, osobito s institucijama s kojima je Fakultet blisko i surađivao u prijeratnom periodu, poput fakulteta iz zemalja regije, odnosno s institucijama iz država s kojima je Bosna i Hercegovina tradicionalno imala dobre odnose ili koje se pružale

fakulteta u Sarajevu, sv. 35, str. 19-24. Prikaz Okruglog stola organiziranog povodom naznačene godišnjice usp. Gradašćević, J. (1987), „Pravno obrazovanje, pravna nauka i pravni sistem – Okrugli sto povodom 40 godina Pravnog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 3. aprila 1987. godine“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, sv. 35, str. 329-336.

⁵¹ Misita, N. (1997), *Osnove prava zaštite potrošača evropske zajednice*, Sarajevo: Pravni centar Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, str. V.

⁵² Usp. Rožajac-Zulčić, M. (2018), *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu (1953–2017) Istorisko-pravni zbornik (1949–1950) Bibliografija*, cit. u bilj. 38, str. 58 et seq.

⁵³ Usp. Petrović, B. (ur) *70 godina Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu 1946-2016*, cit. u bilj. 49, str. 28-29.

snažnu podršku u obnovi bosanskohercegovačkog društva (Njemačka, Austrija, Sjedinjene Američke Države, Francuska, Italija i druge).⁵⁴

U suradnji s pravnim fakultetima iz Bologne, Graza i Orebra u periodu od 2002. do 2004. godine implementiran je *Tempus* projekt *Reform of the law faculty curriculum of the Universtiy of Sarajevo*, koji je kasnije rezultirao i reformiranjem cjelokupnog studijskog programa po bolonjskim standardima.⁵⁵ U preambuli studijskog programa dodiplomskog univerzitetskog studija prava – prvi ciklus tako stoji kako je predmetnom reformom omogućena – *evropeizacija pravničke struke*.⁵⁶ Od 2006. godine na Fakultetu je implementiran i poslijediplomski program *Evropsko pravo i pravni sistem Bosne i Hercegovine*, čiji je cilj bio, kako stoji u preambuli programa, obrazovati stručnjake koji poznaju sustav i funkcioniranje Europske unije, kako bi se izvršile prilagodbe pravnog sustava Bosne i Hercegovine i preuzeo *acqui communautaire*.⁵⁷

3. Uloga Pravnog fakulteta u aktualnom kontekstu i razvoju bosanskohercegovačke pravne misli – izazovi sadašnjeg i perspektive budućeg vremena

Iako se Fakultet ponosi svojom tradicijom, to nikako ne znači da nespremno dočekuje suvremene trendove u pravničkom obrazovanju i pravnoj znanosti. Tradiciju stvaraju ljudi, ali ona se institucionalnom primjenom mora prilagođavati zahtjevima suvremenog života i društveno-ekonomskim promjenama. Reformirani studijski programi i izvještaji o znanstveno-istraživačkom radu jasno ukazuju na brze prilagodbe aktualnom kontekstu.⁵⁸

⁵⁴ Detaljnije usp. Pvlakić, M. (2016), „Međunarodna saradnja“, u: Petrović, B. (ur) *70 godina Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu 1946-2016*, cit. bilj. 49, str. 19-25.

⁵⁵ Durmišević, E., Bečić, M., „Kontinuitet pravnog obrazovanja i pravne misli u BiH“, cit. bilj. 49, str. 14.

⁵⁶ Usp. Studijski program *Dodiplomski univerzitetski studij prava – prvi ciklus*, str. 2, dostupno na: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/studenti/model-studija/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine

⁵⁷ Usp. Studijski program *Evropsko pravo i pravni sistem BiH* (2006), Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 2.

⁵⁸ Studijski programi prvog, drugog i trećeg ciklusa dostupni na: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/studenti/model-studija/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine Za rezultate naučno-istraživačkog rada usp. Ždralović, A., Rožajac-

Tradicija Pravnog fakulteta je neprekinuta i kontinuirana opredijeljenost i determiniranost za građansko društvo, liberalno i analitičko razumijevanje i poimanje društvenih zbivanja. Oblikovanje javnog mnijenja s toga, treba i mora, biti generirano upravo s Pravnog fakulteta, a javni prostor forum u kojem je dominantan glas znanosti, odnosno sadašnjih i budućih profesora prava. S tim ciljem Pravni fakultet, organizira okrugle stolove, konferencije i druge manifestacije, koje jasno afirmiraju Fakultet kao društveno odgovornu znanstvenu i obrazovnu instituciju. Vidljivost Fakulteta u javnom prostoru naročito je prisutna u recentnom periodu.⁵⁹

Misija Pravnog fakulteta je u očuvanje integriteta suvremenog pravničkog obrazovanja u instituciji s tradicijom. Imajući to u vidu, nastavni programi, ali i formati podučavanja, osuvremenjuju se u redovnim vremenskim razmacima kroz institucionalizirane izmjene, uobzirujući trendove i kretanja pravne znanosti u užem i širem okruženju. Dakako, europska dimenzija je u tom kontekstu u kontinuitetu zastupljena. Kroz implementaciju bolonjske reforme visokog obrazovanja, podučavanje prava Europske unije uključuje se kroz nekoliko obveznih i izbornih predmeta, ali i kroz prožimanje europske perspektive i europskih ideja u različitim drugim disciplinama.⁶⁰ U studijskom programu *Master univerzitetskog studija prava* –

Zulčić, M. (2024), *Pregled naučnoistraživačke djelatnosti Univerziteta u Sarajevu – Pravnog fakulteta za akademsku 2022/2023. godinu*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet; Ždralović, A., Rožajac-Zulčić, M. (2023), *Pregled naučnoistraživačke djelatnosti Univerziteta u Sarajevu – Pravnog fakulteta za akademsku 2022/2023. godinu*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet; Ždralović, A., Rožajac-Zulčić, M. (2022), *Pregled naučnoistraživačke djelatnosti Univerziteta u Sarajevu – Pravnog fakulteta za akademsku 2021/2022. godinu*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet. O brznoj prilagodbi društvenim zbivanjima usp. Rožajac-Zulčić, M. (2020), „Pandemija i pravo. Bilješka o projektu Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, 63, str. 569-570.

⁵⁹ Usp. Službena web stranica Fakulteta, dostupno na: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/category/aktivnosti-aktuelnosti/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine i Facebook stranica Pravnog fakulteta, dostupno na: <https://www.facebook.com/p/Pravni-fakultet-Univerziteta-u-Sarajevu-100085472427993/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine

⁶⁰ Pregledom aktualnog studijskog programa prvog ciklusa studija vidljivo je kako se europska perspektiva u okviru pravničkog obrazovanja obrađuje kroz predmete: *Osnove prava Evropske unije*, *Sudski sistem evropske unije*, *Pravo privrednog sistema EU*, *Osnove evropskog privatnog prava*, *Historija evropskog*

*drugi ciklus stoji kako - Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, kao najstarija savremena visokoškolska institucija u Bosni i Hercegovini, deklarira svoju pripadnost evropskom univerzitetskom prostoru i daje svoj doprinos procesu pridruživanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji.*⁶¹ Među većem broju različitih smjerova, gdje gotovo svi nude predmete s istaknutim europskim perspektivama, značajno je napomenuti kako su tri smjera u potpunosti orijentirana europskim temama – smjer *Pravo Evropske unije*, smjer *Evropsko privatno pravo* i smjer *Pravo Vijeća Evrope*.⁶²

Ostvarivanje vizije Pravnog fakulteta – biti prvi institucionalni izbor u pravničkom obrazovanju (prvog, drugog i trećeg ciklusa studija), kao i u razumijevanju i demistificiranju političko-društveno-ekonomskih okolnosti i zbivanja s ciljem oblikovanja javnog mnijenja u pravcu uspostavljanja političke korektnosti i znanstvene istine. To je evidentno kroz broj upisanih studenata, ali društvenu odgovornost nastavnog osoblja, njihova sudjelovanja na znanstvenim i stručnim skupovima, tijelima u kojima doprinose svojom profesionalnom ekspertizom ili znanstvenim projektima koje implementiraju. Naznačeno jasno dolazi do izražaja promatrajući recentne liste znanstvenih projekata od posebnog interesa za Kanton Sarajevo koje implementira Pravni fakultet: *Istraživanje temelja europeizacije prava u Bosni i Hercegovini u procesu pristupanja Evropskoj uniji* (2023); *Značaj prava intelektualnog vlasništva u poticanju inovativnosti i kreativnosti na Univerzitetu u Sarajevu* (2023); *Istraživanje pravnih transplantata u Bosni i Hercegovini: prošlost, sadašnjost i europska budućnost* (2024); *Preuzimanje pravne stečevine Evropske unije koja se odnosi na regulaciju digitalnih tehnologija u Bosni i Hercegovini* (2024). Također je vidljivo i kroz organizaciju projektnih

prava o religiji, Historija države Bosne i Hercegovine, Rimsko pravo I, Rimsko pravo II, Moderne pravne kodifikacije, Uvod u građansko pravo, Porodično pravo II, Ustavno pravo II, Ekološko pravo, Uvod u internacionalizaciju prava, Sudovi: historijsko-pravna perspektiva, Krivično procesno pravo I, Krivično procesno pravo II, Radno pravo, Socijalno pravo, Međunarodno finansijsko pravo, Međunarodno privatno pravo I, Međunarodno privatno pravo II, Pravo industrijskog vlasništva, Pravo zaštite potrošača, Monetarno i bankarsko pravo, Pravo manjina, Ustavno sudstvo, Rimsko pravo u modernoj sudskoj praksi.

⁶¹ Studijski program *Master univerzitetski studij prava – drugi ciklus*, str. 3, dostupno na: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/studenti/model-studija/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine

⁶² *Ibid.*

seminara i okruglih stolova kao što su npr. *Kandidatski status i europeizacija prava u Bosni i Hercegovini* u suradnji s Fondacijom Konrad Adenauer predstavništvo u Bosni i Hercegovini (Ravno, 2023.) ili *Odluka Evropskog vijeća o otvaranju pristupnih pregovara s Bosnom i Hercegovinom – izazovi usklađivanja zakonodavstva Bosne i Hercegovine s pravnom stečevinom Evropske unije* u suradnji s Direkcijom za europske integracije Bosne i Hercegovine (Sarajevo, 2024). Ovi projekti su izuzetno važni u kontekstu procesa pristupanja Bosne i Hercegovine Europskoj uniji jer se direktno odnose na ključne aspekte europeizacije pravnog poretka i zakonodavstva, što je od presudne važnosti za uspješan integracijski proces. Ovi istraživački projekti i događaji doprinose stvaranju stručnih kapaciteta, poboljšanju zakonodavstva, i razvijanju institucionalnih mehanizama za usklađivanje s normama Europske unije. Osim toga, oni pomažu u podizanju svijesti o važnosti europeizacije prava među zakonodavcima, pravnicima i širom društvenom zajednicom, što je ključno za uspješan integracijski proces. Kroz ove aktivnosti, u najširem smislu Bosna i Hercegovina se priprema za implementaciju zahtjeva Europske unije, što uključuje i reformu zakonodavstva, jačanje vladavine prava, zaštitu ljudskih prava, te modernizaciju pristupa u upravljanju različitim procesima.

Internacionalizacija visokog obrazovanja proklamirana je kao jedan od ciljeva Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo.⁶³ Interdisciplinarnost i multidisciplinarnost se nameću kao neizostavan pristup u izučavanju kako prava, tako i drugih znanstvenih oblasti. Pravni fakultet je to blagovremeno prepoznao participacijom u kreiranju novog zajedničkog master programa s Ekonomskim i Elektrotehničkim fakultetom.⁶⁴

Društveni angažman sadašnjih i budućih profesora ukazuje nam (i ukazivat će) u kolikoj mjeri pravo, pravna znanost i struka čine kamen temeljac i vezivni element građevine koju zovemo državom uspostavljenoj na pravnom poretku kojoj su vladavina zakona i građanska orijentacija imperativi. Ipak, ne možemo a ne istaknuti kako se nerijetko stječe dojam da bosanskohercegovačka javna vlast, odnosno njezini predstavnici ne razumiju ulogu pravne

⁶³ Usp. čl. 7, točka k) *Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo* („Službene novine Kantona Sarajevo“, 36/22)

⁶⁴ Usp. Novi master program: Pravo i digitalne tehnologije. Dostupno na: <https://cis.unsa.ba/bhs/novi-master-program-pravo-i-digitalne-tehnologije/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine.

znanosti, čak i u situacijama kada su u pitanju reforme koje se direktno tiču budućnosti Fakulteta (i/ili Univerziteta). Tako se Fakultet kontinuirano suočava s izazovima reformi visokog obrazovanja (i znanosti), koje u pravilu nemaju cilj, već se stječe dojam kako su same sebi svrha. Pravna sigurnost je jedno od osnovnih obilježja vladavine prava kao jedne od temeljnih vrijednosti svakog pravnog poretka. Za razliku od razvijenih zemalja suvremenog svijeta, gdje sustav visokog obrazovanja i znanstveno-istraživačka djelatnost predstavljaju snažnu pokretačku snagu za razvoj društva, kod nas uloga i mjesto visokog obrazovanja i znanosti još uvijek nije jasno definirana. Konkretno na području Kantona Sarajevo, koji je po svim mjerljivim parametrima apsolutno vodeći centar visokog obrazovanja i znanosti u Bosni i Hercegovini, učestale reforme ukazuju na prisustvo visokog stupnja pravne nesigurnosti.⁶⁵ U Kantonu Sarajevo u prethodnih 14 godina na snazi su bila četiri različita zakona (2010., 2013., 2017. i 2022. godine).⁶⁶ Na svakom od tih zakona vršene su u kontinuitetu i dodatne intervencije. Temeljni problem svih dosadašnjih reformi „u pokušaju“ je nedostatak pravne analize i jasno definiranih ciljeva koji se žele postići. Javna vlast u pravilu izostavlja predstavnike Pravnog fakulteta iz radnih grupa za izrade novih ili izmjene postojećih zakona o visokom obrazovanju, kojima se usmjerava kretanje obrazovanja (i znanosti). Zbog navedenih razloga, Fakultet, kontinuirano mora ukazivati na kompetencije svojih nastavnika i suradnika, njihova međunarodna iskustva, dosadašnja iskustva u izradama različitih zakona u Bosni i Hercegovini i inozemstvu itd.⁶⁷ U svim ovim procesima, ključno je da javna vlast shvati kako bez potpune transparentnosti i institucionalne suradnje s relevantnim znanstvenim ustanovama u domenu njihove ekspertize nema uspješnih reformi od kojih se očekuje da ispunite očekivanja šire društvene zajednice.

⁶⁵ Hebib, M. (2023), „Akademska zvanja i osiguranje kvalitete: izazovi normativnih okvira *de lege ferenda*“, *Pregled – časopis za društvena pitanja*, god. 3, supplement 1. Savjetovanje. Budućnost obrazovanja: Visoko obrazovanje za održivi razvoj 2030, str. 113-121.

⁶⁶ Usp. „Službene novine Kantona Sarajevo“ 22/10, 42/13, 33/17, 35/20, 40/20, 39/21, 26/22.

⁶⁷ Usp. *Otvoreno pismo Vladi Kantona Sarajevo od 25. 1. 2021. godine*. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/pravni-fakultet-uns-pisao-vladi-ks-zasto-smo-izostavljeni-iz-komisije-od-25-clanova/210125114>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine

4. Zaključne napomene

Pravni fakultet u Sarajevu je najstarija visokoškolska ustanova u oblasti društvenih znanosti u Bosni i Hercegovini. Baštini dugu tradiciju pravnog obrazovanja i znanosti, koja je rezultirala desetinama tisuća svršenih studenata, magistara i doktora pravnih znanosti, brojem članstava i angažmana bivših i sadašnjih profesora i suradnika, u mnogim lokalnim i globalnim institucijama, organizacijama, asocijacijama i projektima. Kvalitativno se iskazuju svojim intelektualnim angažmanima već duže od 75 godina u kojima analitičkim promišljanjima stvarnosti, kritiziraju i daju primjere koje treba slijediti. Promatrajući cjelokupnu tradiciju, uključujući i tradiciju institucija koje su prethodile Pravnom fakultetu, a čiju je tradiciju *de facto* preuzeo, europske perspektive uvijek su bile izrazito prisutne. Pravni fakultet je bio i ostao generator znanstvenog rada i kreiranja europske pravne misli u Bosni i Hercegovini.

Akademska zajednica nosi duh promjena i otvorenosti, što je uvjetovano unutarnjom i međunarodnom suradnjom i liderstvom u reformskim procesima u dvostrukoj ulozi – u znanstvenim istraživanjima, ali i u konstantnoj aktualizaciji studijskih programa. Procesi europskih integracija donose neke nove izazove, ali i pružaju nove mogućnosti. Pristup europskim integracijama prilika je za osuvremenjivanje kako zakonodavnog okvira tako i pravnog obrazovanja, na način da će se preuzeti najbolje europske prakse. Zapravo, riječ je o dva relevantna segmenta: dodatnoj europeizaciji pravnog obrazovanja i europeizaciji kroz pravno obrazovanje. Ovo se međusobno isprepliće jer nije moguće provesti europeizaciju zakonodavnog okvira bez pravnika obrazovanih u otvorenom sustavu pravnog obrazovanja, gdje je pravna transplantacija, oslonjena na europske modele, model razvoja nacionalnog prava. Ovo otvara mogućnost za uklanjanje devijacija bosanskohercegovačkog državno-pravog i obrazovnog sustava, a sve kako bi se temeljem predanog znanstvenog rada, ispravile devijacije i u ispravnom smjeru usmjerio razvoj Bosne i Hercegovine.

Pravni fakultet kontinuirano inkorporira europske perspektive u svoje studijske programe. Aktivno doprinosi i oblikovanju javnog mnijenja kroz organizaciju okruglih stolova, konferencija i drugih događaja. Na taj način, Fakultet nastoji biti forum za analitičko razmišljanje i nositelj kritičkog pristupa prema društvenim zbivanjima. Domaći pravni znanstvenici, zbog prirode posla, međunarodnih projekata i mobilnosti *de facto* su već dio integralnog prostora Europske unije. Projekti koji se realiziraju, osim što

pomažu u usklađivanju zakonodavstva s normama Europske unije, jačaju i kapacitete za implementaciju potrebnih promjena.

Ipak, katkad se čini da akademska zajednica u Bosni i Hercegovini još uvijek nije dovoljno iskorišten resurs. Neophodno je stalno ukazivati na važnost pravne znanstvene ekspertize u procjenama modela i europskih praksi adekvatnih za pravnu transplantaciju i budući razvoj bosanskohercegovačkog pravnog sustava. S tim u vezi, oblikovanje javnog diskursa u kontekstu europske pravne misli mora biti generirano upravo s Pravnog fakulteta, gdje će javni prostor biti forum u kojem je dominantan glas znanosti, odnosno sadašnjih i budućih profesora prava, čuvara tradicije i vrijednosti javnog pravnog fakulteta, hrama etabliranja pravne znanosti bez koje nema države i njenih građana.

5. Bibliografija

5.1. Izvori

1. Arhiv Bosne i Hercegovine. Komitet za fakultete, visoke škole i naučne ustanove.
2. Arhiv Bosne i Hercegovine. Prosvjeta, Viša islamska šerijatsko-sudačka škola Sarajevo (1937–1945).
3. Arhiv Pravnog fakulteta u Sarajevu. *Pregled predavanja Univerziteta u Sarajevu za školsku 1953/54. godinu* i dalje.
4. *Novi master program: Pravo i digitalne tehnologije*. Dostupno na: <https://cis.unsa.ba/bhs/novi-master-program-pravo-i-digitalne-tehnologije/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine.
5. *Otvoreno pismo Vladi Kantona Sarajevo od 25. 1. 2021. godine*. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/pravni-fakultet-uns-pisao-vladiks-zasto-smo-izostavljeni-iz-komisije-od-25-clanova/210125114>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine.
6. Službena Facebook stranica Pravnog fakulteta, dostupno na: <https://www.facebook.com/p/Pravni-fakultet-Univerziteta-u-Sarajevu-100085472427993/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine.
7. Službena web stranica Fakulteta, dostupno na: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/category/aktivnosti-aktuelnosti/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine.

8. *Spomenica Šerijatske sudačke škole u Sarajevu. Izdana prilikom pedesetogodišnjice ovoga zavoda (1887-1937)*, Sarajevo: Islamska dionička štamparija.
9. Statut Univerziteta u Sarajevu iz 2023. godine, dostupno na: <https://www.unsa.ba/o-univerzitetu/propisi/statut-univerziteta-u-sarajevu-2023>, pristupljeno: 19. 7. 2024. godine.
10. Studijski program *Dodiplomski univerzitetski studij prava – prvi ciklus*, str. 2, dostupno na: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/studenti/model-studija/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine.
11. Studijski program *Master univerzitetski studij prava – drugi ciklus*, str. 3, dostupno na: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/studenti/model-studija/>, pristupljeno: 22. 6. 2024. godine.
12. Studijski program *Evropsko pravo i pravni sistem BiH* (2006), Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
13. *Svečano otvaranje Pravnog fakulteta u Sarajevu* (7. 2. 1947). *Oslobođenje*, br. 89, str. 1.
14. *Uredba o Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu* („Službene novine Kraljevine Jugoslavije” 81–XXV).
15. *Zakon o Pravnom fakultetu* („Službeni list NR Bosne i Hercegovine”, 35/46).
16. *Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo* („Službene novine Kantona Sarajevo”, 36/22).
17. Ždralović, A., Rožajac-Zulčić, M. (2022), *Pregled naučnoistraživačke djelatnosti Univerziteta u Sarajevu – Pravnog fakulteta za akademsku 2021/2022. godinu*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet.
18. Ždralović, A., Rožajac-Zulčić, M. (2023), *Pregled naučnoistraživačke djelatnosti Univerziteta u Sarajevu – Pravnog fakulteta za akademsku 2022/2023. godinu*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet.
19. Ždralović, A., Rožajac-Zulčić, M. (2023), *Pregled naučnoistraživačke djelatnosti Univerziteta u Sarajevu – Pravnog fakulteta za akademsku 2022/2023. godinu*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet.

5.2. Literatura

1. Bečić, M. (2017), „Analiza sistema visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini”, *Sveske za javno pravo*, sv. 29, str. 3-16.
2. Bečić, M. (2022), *Između Orijenta i Okcidenta: recepcija Općeg građanskog zakonika u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

3. Chabbouh-Akšamija, L., Hebib, M., Akšamija, A., Avdić, Dž. (2020), *Pravosudna palata. Elaborat zaštite fasadnog platna. Judicial Palace. Study on protection of building's facade*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet.
4. Drino, Dž. (2024), „Europeizacija Bosne i Hercegovine i pravne kulture“, u: Pejanović, M. (ur.), *Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću: historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, str. 346-362.
5. Durmišević, E. (2008), *Šerijatsko pravo i nauka šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX stoljeća*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
6. Durmišević, E. (2014), *Uvod u razvoj pravne misli u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
7. Durmišević, E., Bečić, M. (2016), „Kontinuitet pravnog obrazovanja i pravne misli u BiH“, u: Petrović, B. (ur) *70 godina Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu 1946-2016*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 9-14.
8. Džananović, I. (2004), *Primjena šerijatskog porodičnog prava kroz praksu Vrhovnog suda 1914-1946*, Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
9. Gradašćević, J. (1987), „Pravno obrazovanje, pravna nauka i pravni sistem – Okrugli sto povodom 40 godina Pravnog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 3. aprila 1987. godine“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, sv. 35, str. 329-336.
10. Hebib, M. (2017), „Izazovi i perspektive reforme visokog obrazovanja u Kantonu Sarajevo“, *Sveske za javno pravo*, sv. 29, str. 17-26.
11. Hebib, M. (2023), „Akademska zvanja i osiguranje kvalitete: izazovi normativnih okvira *de lege ferenda*“, *Pregled – časopis za društvena pitanja*, god. 3, supplement 1. Savjetovanje. Budućnost obrazovanja: Visoko obrazovanje za održivi razvoj 2030, str. 113-121.
12. Hebib, M. (2024), „Rimska pravna tradicija i bosanskohercegovačka pravna kultura od druge polovice 19. stoljeća“, u: Karlović, T., Ivičević-Karas, E. (ur.) *Legatum pro anima. Zbornik radova u čast Marka Petraka*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 649-675.
13. Horvat, M. (1951), „Rimsko pravo u našem pravnom studiju“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, sv. 2, str. 97-118.

14. Imamović, M. (2007), *Pravni položaj i unutrašnje-politički razvitak BiH od 1878. do 1814.*, Sarajevo: Magistrat, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
15. Kamarić, M. (1967), „O radu i razvoju Pravnog fakulteta u Sarajevu (referat podnesen na svečanoj akademiji povodom proslave dvadesetogodišnjice fakulteta)“ *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, sv. 15, str. 11-21.
16. Kasumović, A. (2020), „Ideja o osnivanju Univerziteta u Sarajevu početkom 20. stoljeća: austrougarska vlast u Bosni i Hercegovini između kulturne misije i političke realnosti“, *Bosniaca*, sv. 25, str. 157-171.
17. Krneta, S. (1996), *Evropsko pravo intelektualnog vlasništva*, Sarajevo: Pravni centar Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Zavod za standardizaciju mjeriteljstvo i patente Bosne i Hercegovine.
18. Krneta, S. (1987), „Pozdravni govor prof. dr. Slavice Krnete, dekana Pravnog fakulteta u Sarajevu“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, sv. 35, str. 19-24.
19. Londrc, B. (2012), „Aleksandar Solovjev, zaboravljeni velikan pravne historije“, *Pravna misao*, god. 43, br. 11/12, str. 85-93.
20. Lučić, Z., Hebib, M. (2021), „Rimsko pravo – legitimacijski faktor europskog identiteta“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, sv. 64 – posebni broj, str. 249-289.
21. Misita, N. (1997), *Osnove prava zaštite potrošača evropske zajednice*, Sarajevo: Pravni centar Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine.
22. Mulabegović, N. (2000), „Pozicija i uloga univerziteta u XXI stoljeću“, u: Pejanović, M. (ur), *Zbornik radova međunarodnog naučnog Simpozijuma „Uloga nauke/znanosti i visokog obrazovanja u razvitku Bosne i Hercegovine“*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, str. 9-26.
23. Petrak, M., (2014), „Ius commune i europeizacija bosanskohercegovačkog prava“, u: *Zbornik radova. II međunarodna konferencija: Bosna i Hercegovina i euroatlanske integracije II*, sv. 2, Bihać: Pravni fakultet u Bihaću, Centar za društvena istraživanja Burch univerziteta, str. 103-116.
24. Petrović, B. (ur) *70 godina Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu 1946-2016*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
25. Povlakić, M. (2009), *Transformacija stvarnog prava u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

26. Povlakić, M. (2016), „Međunarodna saradnja“, u: Petrović, B. (ur) *70 godina Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu 1946-2016*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 19-25.
27. Rožajac-Zulčić, M. (2018), *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu (1953–2017) Istorisko-pravni zbornik (1949–1950) Bibliografija*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
28. Rožajac-Zulčić, M. (2020), „Pandemija i pravo. Bilješka o projektu Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, 63, 569-570.
29. Schipani, S. (2023), „L'emersione del diritto islamico. Nuove dinamiche nello spazio giuridico del mediterraneo: Roma – Costantinopoli – Rum. Proteggere, tradurre e rispettare” *Roma e America*, sv. 44, str. 5-42.
30. Sijerčić-Čolić, H. (2024), „Povodom 55. godišnjice časopisa Pravna misao“, *Pravna misao*, sv. 1-2, str. 14-24.
31. Trnski, M. (2015), „Prilog pojmovnom određenju europeizacije“ *Međunarodne studije* XV, sv. 4, str. 9-28.

THE IMPORTANCE AND ROLE OF THE LAW FACULTY IN SARAJEVO IN THE PROCESS OF EUROPEISATION OF LAW IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract:

The paper analyses the importance and role of the Faculty of Law in Sarajevo in the process of Europeanisation of law in Bosnia and Herzegovina. First, the tradition of the phenomena of Europeanisation is highlighted through an examination of the activities of educational institutions prior to the founding of the Faculty of Law, where law was studied and taught. The following section then examines the evolution of general legal education and legal philosophy following the establishment of the Faculty of Law in Sarajevo in 1946. The process of Europeanisation is regarded as a common denominator in internal and external integration activities, with the goal of achieving overall social and economic growth and a secure future. A specific emphasis is placed on the difficulties of the present and future perspectives, as well as the role that Sarajevo's Faculty of Law plays in the process of training attorneys and providing scientific guidance for legal reforms required in the ongoing process of Europeanisation of the legal system.

Key words:

Europeanisation, legal thought, Bosnia and Herzegovina, European Union, Faculty of Law in Sarajevo, higher education, science, legal tradition

KRATAK OSVRT NA NOVI ZAKON O ADVOKATURI FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

zakonodavne aktivnosti

Đemaludin Mutapčić*

Kao što je poznato stručnoj javnosti, 10. januara 2025. godine objavljen je novi Zakon o advokaturi Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Zakon)¹, koji stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenim novinama Federacije BiH“. Njegovim stupanjem na snagu prestaje važiti raniji Zakon o advokaturi Federacije Bosne i Hercegovine².

Radi se o novom entitetskom zakonu. Naziv Zakona je istovjetan nazivu dosadašnjeg zakona. Zakon sadrži 130 članova, a podijeljen je u XIII glava.

In primo treba istaći da je Zakon rezultat veoma značajnih zakonodavnih aktivnosti Federalnog ministarstva pravde na čelu s uvažanim ministrom Vedranom Škobićem i njegovim pravnim timom koji su već duži vremenski period pripremali nove zakonske propise o advokaturi. Zahvaljujući tome pripremljen je i, putem Vlade Federacije Bosne i Hercegovine u parlamentarnoj proceduri u oba doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, donesen moderno koncipiran Zakon.

Povodom objavljivanja Zakona, ne treba izgubiti iz vida da je Zakon, postavljajući advokaturu kao nezavisnu i samostalnu profesionalnu djelatnost (a ne javnu službu kao što je notarska služba) u sklopu čitavog pravosudnog sistema, u uvodnim odredbama odredio njenu fizionomiju predviđajući da ona „osigurava pružanje pravne pomoći fizičkim i pravnim osobama i onim oblicima udruživanja koji nemaju stranačku sposobnost, ali im sud ili drugi organi to svojstvo u postupku priznaju u ostvarivanju njihovih prava i pravnih interesa“. Naglašavajući u Zakonu specifičnu ulogu i položaj advokature s takvom funkcijom, advokatura služi prije svega pružanju stručne pravne pomoći u različitim oblastima i situacijama primjene i ostvarivanja pravnog

*Advokat

¹ „Službene novine Federacije BiH“ broj 1/25

² „Službene novine Federacije BiH“ br. 40/02, 29/03, 18/05, 68/05 i 42/11

sistema, pravo zastupanja građanki i građana itd. Advokat je dužan štititi klijenta u mjeri u kojoj je to moguće. U Zakonu se utvrđuje da su advokati u vršenju advokature samostalni. Oni nisu lica u radnom odnosu te prema tome nisu ni podložni organizaciji i obavezama koje imaju takva lica, no, s druge strane, oni nisu niti mogu biti društveno neodgovorni savjetodavci, koji bi pomagali pojedincima da izbjegnju zakonske sankcije. Advokat je osoba koja je upisana u Imenik advokata Advokatske/Odvjetničke komore Federacije Bosne i Hercegovine, koja je položila svečanu izjavu i obavlja advokaturu. Strani advokat je advokat, advokatska kancelarija, advokatsko društvo ili druga pravna osoba koja obavlja advokatsku djelatnost i koji je upisan u imenik advokata strane države ili drugi odgovarajući registar.

Strani advokat može, pod uvjetom reciprociteta, zastupati u konkretnim sudskim i upravnim postupcima i to isključivo na osnovu prethodne saglasnosti Federalnog ministarstva pravde, koje pribavlja od Ministarstva vanjskih poslova Bosne i Hercegovine Informaciju o postojanju i uvjetima reciprociteta.

U pogledu uvjeta za obavljanje advokature, u odredbama člana 7. st. 1. do 4. Zakon uvodi novinu propisujući nedostojnost za obavljanje advokature, koja podrazumijeva ispunjenje određenih kriterija i zakonskih razloga nedostojnosti, kako ne bi došlo do narušavanja advokatskog digniteta³. Advokatu prestaje pravo na obavljanje advokature u slučaju nastupanja razloga nedostojnosti iz člana 7. Zakona. Advokaturom se može baviti osoba, koja pored ostalog mora biti dostojna na obavljanje advokature.

Pravno je interesantno ukazati da tekst svečane izjave za advokata nije više statutarne materija⁴, nego je propisan u članu 11. Zakona i glasi: „Svečano izjavljujem da ću advokatsku djelatnost obavljati savjesno i stručno, da ću se u svom radu pridržavati Ustava Bosne i Hercegovine, Ustava Federacije Bosne i

³ Bratoljub Klaić, Veliki rječnik stranih riječi, ZORA, Zagreb, 1974 str. 280. riječ dignitet potiče od latinske riječi „dignus“, koja znači „dostojan“, odnosno dostojanstvo, čast, položaj, uzvišenost, ugled, dostojnost, vrijednost. Ova riječ nosi konotacije povezanosti s moralnom i socijalnom vrijednošću pojedinca ili skupine. Ne radi se samo o moralnoj, nego prvenstveno pravnoj kategoriji (o tome vidjeti presudu Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj: 70 0 U 009897 23 U od 22. novembra 2024. godine).

⁴ Član 6. stav 4. Statuta Advokatske/Odvjetničke komore Federacije Bosne i Hercegovine, a tekst svečane izjave sadrži i Advokatski dnevnik/Odvjetnički dnevnik 2024 Advokatske/Odvjetničke komore Federacije Bosne i Hercegovine.

Hercegovine, zakona, statuta advokatskih komora, Kodeksa, Povelje o osnovnim principima evropske advokatske profesije i Kodeksa ponašanja evropskih advokata, te da ću u svom radu štititi ugled advokature i izvršavati sve obaveze prema Advokatskoj komori Federacije Bosne i Hercegovine“.

Prava i dužnosti advokata regulirani su Zakonom. Advokat je dužan baviti se advokaturom kao jednim zanimanjem. Advokat ima pravo da u granicama zakona i primljenih ovlaštenja upotrijebi sva pravna sredstva koja smatra da mogu koristiti stranci koju zastupa. U zastupanju dužan je da postupa stručno, savjesno i brižljivo. Obavezan je da čuva kao tajnu sve ono što mu je stranka kao advokatu povjerila ili što je u zastupanju stranke saznao. Ne može biti saslušan kao svjedok o tome što mu je stranka povjerila kao braniocu u krivičnom postupku, a u ostalim postupcima može uskratiti da svjedoči. Advokat slobodno odlučuje da li će pružiti pravnu pomoć stranci koja mu se za nju obrati. Dužan je da odbije pružanje pomoći ako je u istoj stvari zastupao protivnu stranku itd. Advokat ima pravo na nagradu za svoj rad, kao i na naknadu troškova u vezi sa svršenim poslom. Dužan je da stavi svoj potpis na svaku ispravu ili podnesak koji je sastavio on sam, ili koji je sastavljen u njegovoj kancelariji. Advokat ne može biti pozvan na krivičnu odgovornost za pravno mišljenje izraženo u pružanju pravne pomoći u postupku pred sudom, izvan suda ili drugim organima. Advokat koji obavlja advokatsku djelatnost samostalno, može imati samo jednu kancelariju. Advokat je dužan na prihod ostvaren pružanjem pravnih usluga plaćati porez u skladu s poreznim propisima.

Pet regionalnih advokatskih komora - Sarajevo, Mostar, Tuzla, Zenica i Bihać imaju svojstvo pravne osobe i dužne su aktivno osigurati besplatno pružanje pravne pomoći socijalno ugroženim osobama u pravnim stvarima u kojima te osobe ostvaruju prava vezana za njihov položaj, kao i u drugim slučajevima predviđenim općim propisima Advokatske/Odvjetničke komore Federacije Bosne i Hercegovine.

Novina u Zakonu je i propisivanje donošenja posebnog Pravilnika o visini nagrade advokatima za odbrane po službenoj dužnosti, koji donosi federalni ministar pravde uz konsultacije s Advokatskom/Odvjetničkom komorom Federacije Bosne i Hercegovine. To je, pored ostalog, preduvjet za odgovarajuće izmjene i u Zakonu o krivičnom postupku⁵ u dijelu koji se odnosi na angažiranje advokata za odbrane po službenoj dužnosti u krivičnom postupku.

Među novinama u Zakonu je advokatska akademija. Advokatska/Odvjetnička komora Federacije Bosne i Hercegovine osniva advokatsku

⁵ “Službene novine Federacije BiH”, br. 35/03, 56/03 - ispravka, 78/04, 28/2005, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20

akademiju, kao poseban organ zadužen za stalnu stručnu obuku advokata, advokatskih stručnih saradnika, advokatskih pripravnika i osoba zaposlenih u advokatskim kancelarijama i društvima i drugih osoba zainteresiranih za rad u advokatskoj djelatnosti, radi usavršavanja teorijskih i praktičnih znanja i vještina advokata, potrebnih za stručnu, nezavisnu, samostalnu, djelotvornu i etičnu advokaturu, specijalizaciju advokata i izdavanje uvjerenja o specijalizaciji u određenoj oblasti prava i advokature.

U Zakonu su jasnije definirani kriteriji za provođenje disciplinskog postupka zbog disciplinske odgovornosti advokata. Advokati koji obavljaju advokatsku djelatnost, kao pojedinci, u zajedničkoj kancelariji ili advokatskom društvu individualno su odgovorni za savjesno vršenje svoje djelatnosti i čuvanje ugleda advokature.

Pored ostalog, nije dopušten bilo kakav vid saradnje advokata, zajedničkih advokatskih kancelarija i advokatskih društava s bosanskohercegovačkim privrednim društvima koja nisu registrirana za obavljanje advokatske djelatnosti i koja se neovlašteno bave nuđenjem, ugovaranjem ili naplaćivanjem advokatskih usluga. To predstavlja i borbu protiv nadripisarstva, jer je u pravnoj praksi uočeno činjenje krivičnih djela nadripisarstvo iz člana 377. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine⁶, koje čini osoba koja se, nemajući propisanu stručnu spremu, neovlašteno za nagradu bavi ukazivanjem pravne pomoći.

Predstoji praktična primjena zakona, uključujući a ne ograničavajući se i na donošenje brojnih provedbenih propisa u njegovoj primjeni.

Etička je istina da advokati moraju služiti interesima pravde kao i onima čija su im prava i slobode povjereni da ih štite i brane, njihova dužnost nije samo da zastupaju svoju stranku, već da joj budu i savjetnici u najboljem smjeru.

Ovakva uloga advokata pred njih postavlja mnoštvo pravnih i moralnih obaveza naročito prema:

- stranci,
- sudovima i drugim organima pred kojima advokati zastupaju slučaj svoga klijenta, odnosno djeluju u njegovo ime i za njegov račun,
- pravnoj profesiji uopće i svakom pojedinom članu profesije i
- javnosti za koju postojanje slobodne i nezavisne advokatske profesije, zajedno s poštivanjem pravila koja je profesija sama utvrdila u osnovi znači očuvanje ljudskih prava u odnosu na moć države i drugih interesa u društvu.

⁶ "Službene novine Federacije BiH", br. 36/03, 21/04 - ispr., 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17 i 31/23

Zakon je veoma koristan i dobrodošao za sadašnjost i budućnost advokature; za sadašnje i buduće advokate, advokatske stručne saradnike i advokatske pripravnike, ali i za čitav pravosudni sistem u Bosni i Hercegovini na njenom evropskom putu.

Dalja vodilja za sve advokate/odvjetnike u obavljanju advokatske /odvjetničke profesije, treba da bude osnovni princip iz Povelje o osnovnim načelima evropske advokatske/odvjetničke profesije i Kodeksa ponašanja evropskog advokata, koji glasi:

„U društvu osnovanom uz uvažavanje vladavine prava advokat ispunjava posebnu ulogu. Obaveze advokata ne počinju i ne završavaju se s vjernim izvršavanjem onoga na šta su on ili ona upućeni i šta im zakon dozvoljava. Advokat mora da služi interesima pravde kao i onima čija su mu prava i slobode povjerene na dokazivanje i odbranu, i dužnost je advokata ne samo da zastupa klijentov slučaj već i da bude klijentov savjetnik. Uvažavanjem profesionalne funkcije, advokat je važan uslov vladavine prava i demokratije u društvu.“⁷

⁷ Preneseno Đ. Mutapčić, Bosna i Hercegovina dobila status pridruženog člana u Vijeću advokatskih komora Evrope, *Pravna misao* (Sarajevo), broj 1-2/2024, str.153-155.

MEĐUNARODNA KONFERENCIJA „RIZIČNA PONAŠANJA U ONLINE OKRUŽENJU U CILJU PREVENCIJE NASILJA NA INTERNETU“, UNIVERZITET U SARAJEVU – PRAVNI FAKULTET, 12. 12.2024.

prikaz

Dino Kovačević*

U okviru naučne i tehnološke saradnje između Bosne i Hercegovine i Republike Slovenije, u četvrtak, 12. decembra 2024. godine, na Univerzitetu u Sarajevu – Pravnom fakultetu, održana je Međunarodna konferencija na temu: „Rizična ponašanja u *online* okruženju u cilju prevencije nasilja na internetu“.

Pozdravnim riječima u ime dekanese Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu prof. dr. Zinke Grbo skupu se obratio doc. dr. Mirza Hebib, prodekan za međunarodnu saradnju. Istakao je značaj dugogodišnjih kvalitetnih veza s Institutom za kriminologiju Pravnog fakulteta u Ljubljani. Podsjeća – na dan održavanja ovog skupa, simbolično, u Federaciji Bosne i Hercegovine obilježavamo Dan znanosti. U tom smislu, igramo ključnu ulogu u istraživanju, razumijevanju i prevenciji fenomena povezanih s digitalnim nasiljem. Na nama je, tvrdi, da javnoj vlasti isporučujemo smjernice vezane za osiguranje sigurnosti i zaštite pojedinaca u digitalnom svijetu. Na kraju, docent Hebib potcrtao je nužnost udruživanja resursa, iskustava i ekspertiza, kao i neophodnost interdisciplinarnog pristupa naslovnoj temi ovog skupa.

U uvodnim obraćanjima, prof. dr. Vildana Pleh s Pravnog fakulteta u Sarajevu, koodinatorica projekta, podsjetila je da bilateralna saradnja traje od 2013. godine. Potom je profesorica Pleh pozdravila sve učesnike/ce skupa, predstavila članove/ice projektnog tima, njihove afilijacije, kao i goste skupa (prisutne članove/ice akademskog osoblja i doktorande/ice Pravnog fakulteta u Sarajevu, te predstavnice iz reda obrazovanja).

Na početku prvog panela, u izlaganju pod naslovom „Repliciranje Milgramovog eksperimenta s virtualnim nasiljem na virtualnom subjektu“, prof. dr. Matjaž Jager s Pravnog fakulteta u Ljubljani, apostrofirao je kako govorimo o temama koje (nas) podsjećaju na tamnije strane čovjeka. Profesor

* Asistent i član projektnog tima, Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet,
d.kovacevic@pfsa.unsa.ba

Jager obnovio je sjećanje na Milgramov eksperiment iz 1960-ih godina, koji je inspiriran zvjerstvima Drugog svjetskog rata i koji je poslužio za interpretiranje holokausta. Eksperiment je razvio socijalni psiholog Stanley Milgram kako bi testirao spremnost čovjeka da se pokori autoritetu nadređene osobe. Prateći izvorni, Slater i saradnici replicirali su 2006. godine Milgramov eksperiment s oslonom na virtualnu sferu (tzv. Virtualni Milgram).

Na temu „Reguliranje sadržaja koje kreiraju korisnici na društvenim mrežama – između zaštite slobode govora i sprečavanja štete“ govorila je mr. Manja Skočir, istraživačica na Institutu za kriminologiju i doktorandica Pravnog fakulteta u Ljubljani. U svom uvodnom osvrtu, mr. Skočir navela je kako korisnički generirani sadržaj (*User-generated content*) na platforme unosi niz problematičnih sadržaja (od govora mržnje, preko različitih nezakonitih i manipulativnih sadržaja, do dječje pornografije). Na tom tragu, navela je i dva primjera: TikTok istrage ubistva i tzv. TikTok *blackout challenge*. Sve to postavlja pitanje upravljanja platformama i pravne odgovornosti posrednika. Razvojni put kretao se od samoregulacije do pravne regulative za sprečavanje širenja nezakonitih sadržaja (poput *The Digital Services Act* iz 2022. godine). Sadržaj koji nije nezakonit, ali je štetan, ostaje nereguliran. Platforme same odlučuju o uklanjanju sadržaja koji nije nezakonit, što dovodi i do uklanjanja legitimnih debata, poput kritika događaja u Gazi.

U nadi da će ubrzo moći provesti metodološki temeljitije istraživanje, temu: „Štetne prakse ušutkivanja kritičkih glasova na internetu: njemačko procesuiranje protivljenja genocidu u Gazi – studija slučaja“, prezentirala je mr. Iva Ramuš Cvetković, istraživačica i asistentica na Institutu za kriminologiju i doktorandica Pravnog fakulteta u Ljubljani. Prateći novinske članke, analizirala je mjere cenzurirajućeg i autocenzurirajućeg karaktera koje u Njemačkoj trpe kritički glasovi (brisanje profila zbog *online* objava, otkaze ugovora o radu, otkazivanje izložbi, pretresanje domova propalestinskih aktivista, odbijanje ulaska pojedincima u Evropsku uniju). Kako sudovi do ovog trenutka nisu odlučivali o svim *supra* navedenim mjerama, mr. Skočir ističe kako je preuranjeno donositi konačne i određene zaključke. Iz neformalnih razgovora s građanima Njemačke, navodi, proističe bijes i tuga zbog postupaka Vlade.

Izlaganja u okviru prvog panela potakla su i diskusiju. Dijelevći svoje iskustvo o doživljenom opstruiranju društvenih mreža Almina Selimbašić, mr. iur., asistentica s Pravnog fakulteta u Sarajevu inicirala je raspravu o dva pitanja. Prvo, metodološkog karaktera: zašto su u Milgramovom eksperimentu učestvovali samo muškarci? Drugo, da li u okvirima Slovenije i Bosne i Hercegovine može bit očekivana cenzura slična njemačkom slučaju?

Također, prof. dr. Džamna Duman Vranić s Pravnog fakulteta u Sarajevu pobudila je dalju diskusiju pitanjem da li je Milgramov eksperiment mogao voditi relativiziranju krivnje?

U okviru drugog panela, profesorica Duman Vranić prezentirala je temu: „Borba protiv digitalnog i seksualnog nasilja nad ženama i djevojčicama u Bosni i Hercegovini“. Pojasnila je GREVIO razumijevanje koncepta nasilja nad ženama u njegovoj digitalnoj dimenziji i na taj način ponudila terminološko određenje termina „digitalna dimenzija nasilja nad ženama“. Kako ne postoji univerzalna tipologija različitih obuhvata digitalnog nasilja nad ženama (zbog evoluirajuće prirode, razmjera počinjenja i amplitude posljedica), profesorica apostrofira važnost inkluzivnog pristupa. Konačno, izdvaja određene GREVIO preporuke za države potpisnice „Istanbulske konvencije“, poput inicijativa koje za cilj imaju iskorjenjivanje rodni stereotipa, razmatranje revizije zakona na snazi i donošenje novih zakona, promoviranje uključivanja digitalne pismenosti i *online* sigurnosti u obrazovne planove i programe.

Nakon izlaganja profesorice Duman Vranić, prof. em. dr. Hajrija Sijerčić-Čolić s Pravnog fakulteta u Sarajevu podsjetila je da se zakonodavne aktivnosti usmjerene na izmjene i dopune krivičnog zakonodavstva Federacije Bosne i Hercegovine očekuju u januaru 2025. godine, i trebalo bi da vode boljem usaglašavanju postojećeg pravnog okvira s međunarodnim standardima, naročito Istanbulskom i Lanzarote konvencijom.

O naslovu: „*Online* nasilje među mladima kroz lažno prijavljivanje o postavljenim bombama u školama“, govorila je prof. dr. Vildana Pleh s Pravnog fakulteta u Sarajevu. Na ozbiljnost teme ukazuju i zvanični statistički podaci. Naime, od 1. januara do 27. novembra 2024. godine zabilježeno je ukupno 397 lažnih prijava (97% putem *e-maila*), od kojih 330 samo u mjesecu oktobru. Sve se to odrazilo na kvalitet obrazovnog procesa i sistem ocjenjivanja učenika, te izazvalo ogromne troškove na ime KDZ pregleda (kontradiverziona zaštita – podrazumijeva postupak u kojem policijski službenici koriste specijalnu opremu za pregled prostora u slučaju dojave o eksplozivu). S obzirom da je *Lažno prijavljivanje* u zakonodavstvu propisano kao krivično djelo, od 25 prijavljenih, krivični postupak pokrenut je protiv 11 osoba. Procesuiranje maloljetnika u smislu (ne)pokretanja krivičnih postupaka doprinijelo je velikom smanjenju prijava u kasnijem periodu (u mjesecu novembru). U završnom dijelu, profesorica Pleh naglasila je važnost odgovornog roditeljstva i preventivnih djelovanja.

Na drugom panelu, viša asistentica Ena Gotovuša, mr. iur., s Pravnog fakulteta u Sarajevu prezentirala je temu: „Nasilje na internetu u Europskoj uniji – pravni okvir, stanje i izazovi“. Nedostatak usaglašene definicije

cyberbulling-a, ističe, kreira problem praćenja, zbog različitih oblika manifestiranja. Potom, navedeni su i elementi koji, prema literaturi, karakteriziraju *cyberbulling* (primjerice, korištenje elektroničkih ili digitalnih sredstava, neravnoteža moći, osjećaj anonimnosti i nedostatak odgovornosti). Uprkos nedostatku zajedničke definicije i specifičnih podataka o ovom fenomenu, studije ukazuju da je *cyberbulling* zabrinjavajuće rastuća pojava.

Posljednje izlaganje na drugom panelu pod naslovom: „Nasilje na internetu u svjetlu krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini *de lege lata* i *de lege ferenda*“ priredila je viša asistentica Kanita Pruščanović, mr. iur., s Pravnog fakulteta u Sarajevu. Govorila je o zajedničkim karakteristikama „tradicionalnog“ nasilja i nasilja na internetu, te o prijenosu „tradicionalnog“ nasilja u digitalni svijet (primjerice, snimanjem nasilja i objavljivanjem na internetu). U nastavku, prezentirala je studiju slučaja iz oktobra 2022. godine koji je polučio izmjenu Krivičnog zakonika Republike Srpske i uvođenje novog krivičnog djela pod nazivom „Neovlašteno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka“ (član 156a). U konkretnom slučaju, dvadesetdvogodišnji mladić izvršio je samoubistvo nakon što je na internetu objavljen videosnimak u kojem jedan od zaposlenika ismijava mladića dok aplicira za posao na jednoj benzinskoj pumpi. Zaključno, viša asistentica Pruščanović, govorila je o nužnosti uvođenja nove inkriminacije u krivično zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine (Neovlašteno prikazivanje ili objavljivanje videozapisa).

Sumirajući prezentirane teme i rezultate diskusije, nedvojbeno možemo nagovijestiti nekoliko zaključaka. Nasilje, naime, u svom mijenjajućem trajanju i različitim pojavnim oblicima¹ predmet je promišljanja profesionalaca različitih specijalnosti. U savremenom trenutku i suprotnomišljenici saglasni su u jednom: nasilje je povreda svega što je utemeljeno na humanosti i ljudskoj vrlini, osobito kad je vršeno prema najslabijim i najnezaštićenijim.

Kada pojedinac, bezmalo u svakom trenutku, virtualno može posvje-dočiti destruktiji, iskustvu nasilja i patnji drugoga, u svojoj savremenosti, (možda) više nego ikad, umnogoznačena je nužnost interdisciplinarnog pristupa pitanjima nasilja. Zakonom o VSTV-u BiH propisano je da VSTV u

¹ Nasilje mora biti određeno prema posljedicama po drugoga, a ne prema (ne)svjesnoj namjeri da se drugome nanase šteta. Zlo se nanosi i neuzimanjem drugoga u obzir, aktivnim neprihvatanjem bližnjeg, pretjeranom samousredsređenošću (str. 12), v. studiju fokusiranu na književne junake koji vrše ili trpe zlodjela, Ahmetagić, J. (2021). *Priče o narcisu zlostavljaču: zlostavljanje i književnost*. Beograd: Blum izdavaštvo, Nova Varoš.

PRIKAZ PROMJENE PRAKSE USTAVNOG SUDA BIH U PREDMETIMA OCJENJIVANJA RADA SUDIJA I TUŽITELJA

prikaz

Harun Išerić*

okviru svojih nadležnosti utvrđuje proceduru i kriterije za ocjenjivanje rada sudija i tužilaca (član 1. stav (1) tačka 22). Pravilnikom o postupku ocjenjivanja rada nosilaca pravosudnih funkcija („Službeni glasnik BiH“, broj 28/24 i 90/24) propisano je kako je odluka VSTV-a, donesena po prigovoru ocjenjivanog nosioca pravosudne funkcije konačna, te ne predstavlja upravni akt i protiv iste se ne može voditi upravni spor (član 9. stav (2)). Nasuprot tome, Preporuke Evropske komisije zasnovane na stručnoj analizi ocjenjivanja rada sudija i tužilaca u pravosuđu BiH, u tački 19., ukazuju da bi trebalo biti omogućeno sudsko preispitivanje odluke u slučaju da ocjenjivani nosilac pravosudne funkcije nije zadovoljan konačnom ocjenom VSTV-a.

Praksa Suda BiH ukazuje da su nezadovoljni ocijenjeni nosioci pravosudnih funkcija pokretali poseban postupak pred Sudom BiH i to postupak zaštite prava i sloboda zagarantovanih Ustavom BiH, iz člana 67. Zakona o upravnim sporovima BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 19/02, 88/07, 83/08 i 74/10). Tako je npr. Sud BiH rješenjem broj S1 3 U 017718 14 U od 16. decembra 2014. godine, odbio zahtjev kojim je podnositelj zahtjeva tražio da Sud BiH utvrdi da je povrijeđeno njegovo pravo na pravično suđenje (iz člana 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama), pravo na djelotvoran pravni lijek (iz člana 13. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama) i pravo na pravične i povoljne uslove u vezi s napredovanjem (iz člana 7. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima). Ustavni sud BiH je potom odlučivao po apelaciji izjavljenoj protiv odluke Suda BiH, koji ju je odbacio kao prima facie nedopustivu (apelacija broj AP-845/15).

* Viši asistent, Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet; h.iseric@pfsa.unsa.ba

Ranija praksa Ustavnog suda BiH

Ustavni sud BiH je u predmetu broj AP-1118/21 zaključio kako odluke VSTV-a po prigovorima na ocjene rada nisu odluke koje imaju svojstvo presude, bar ne u onoj mjeri da ih je donio bilo koji sud u BiH, odnosno nemaju svojstvo odluke u smislu članka 18. stavak (1) Pravila Ustavnoga suda. Takva odluka predstavlja odluku neovisnoga i samostalnoga organa BiH, donesenu u vršenju njegove nadležnosti. U konačnici, VSTV u datom slučaju nije postupao u svojstvu tribunala (AP-1118/21, para. 8).

Takve apelacije su odbacivane iz razloga nenadležnosti Ustavnog suda BiH za odlučivanje.

Ustavni sud BiH je u ranijim predmetima, koji se tiču npr. konačne odluke o izricanju disciplinske mjere u Oružanim snagama BiH, protiv koje se ne može pokrenuti upravni spor, niti parnični postupak, isticao da je morao iskoristiti pravni lijek – zaštite prava i sloboda iz Zakona o upravnim sporovima BiH (Odluka Ustavnog suda BiH o dopustivosti u predmetu broj AP-1085/21, para. 15).

Odluka Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Šerbečić protiv Bosne i Hercegovine

U predmetu Šerbečić (aplikacija broj 51661/21, odluka od 26. aprila .2022. godine) Evropski sud za ljudska prava je razmatrao aplikaciju koja je bila izjavljena zbog pristrasnosti ocjenjivača aplikantovog rada (koji je u dato vrijeme bio sudija) i propusta VSTV-a BiH da obrazloži svoju odluku po prigovoru aplikanta. Aplikant se pozvao na kršenje prava iz člana 6. i 13. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Evropski sud je istakao kako je aplikant mogao podnijeti zahtjev za zaštitu prava i sloboda zagwarantovanih Ustavom protiv odluke VSTV-a u skladu sa članom 67. Zakona o upravnim sporovima BiH. Štaviše, Evropski sud se izričito pozvao na praksu Suda BiH, ukazujući da je Sud BiH ranije postupao po sličnim zahtjevima podnesenim sličnim činjenicama (prethodno spomenuto rješenje Suda BiH broj S1 3 U 017718 14 U od 16. decembra 2014. godine).

Zaključno, Evropski sud za ljudska prava je apelaciju odbacio kao nedopustivu zbog neiscrpljivanja pravnih lijekova.

Promjena prakse Ustavnog suda BiH

Prema pravilu o iscrpljivanju pravnih lijekova, apelant mora da dođe do konačne odluke. Konačna odluka predstavlja odgovor na posljednji pravni

lijek, koji je djelotvoran i adekvatan da ispita nižestepenu odluku kako u činjeničnom, tako i u pravnom pogledu. Pri tome apelant odlučuje o tome da li će koristiti pravni lijek bez obzira na to da li je riječ o redovnom ili vanrednom pravnom lijeku. Takvo postupanje je u skladu sa principom supsidijarnosti.

Na sjednici koja je održana 19. decembra 2024. godine, Ustavni sud BiH je donio odluku o dopustivosti (u predmetu broj AP-2229/23) kojom je promijenio svoju dosadašnju praksu u predmetima ocjenjivanja rada sudija i tužitelja. U konkretnom predmetu, apelacija je odbačena jer apelanti nisu iscrpili pravne lijekove i to jer nisu podnijeli zahtjev za zaštitu prava i sloboda građana zagrantovanih Ustavom BiH iz člana 67. Zakona o upravnim sporovima BiH.

Zakonom o upravnim sporovima je propisano kako se zaštita prava i sloboda može zahtijevati protiv konačnih pojedinačnih akta kada nije obezbjeđena druga sudska zaštita. U ovom postupku se shodno primjenjuje odredbe članova 19–40. Zakona o upravnim sporovima BiH (koji uređuju postupak upravnog spora). Međutim, treba naglasiti da postupak zaštite prava i sloboda nije upravni spor, već poseban postupak, pa se npr. protiv odluke iz ovog postupka ne može izjaviti vanredni pravni lijek (Rješenje vijeća Apelacionog odjeljenja Suda BiH, broj: S1 3 U 016915 14 Uvp od 23. septembra 2014. godine. Sadržano u: Bilten Suda BiH broj 5/2015, str. 144-145).

Iako se radi o arhaičnom, i vjerovatno nedovoljno razjašnjenom pravnom lijeku, zahtjev za zaštitu prava i sloboda garantovanih Ustavom BiH, predstavlja pravni lijek koji mora biti iskorišten prije negoli se apelant obrati Ustavnom sudu BiH. Interesantno je primijetiti kako je Sud BiH prihvatao da odlučuje o takvim zahtjevima i prije odluke Šerbecić, pa je teret na advokatima da ulože dodatni teret u spoznaji sudske prakse i adekvatnoj primjeni pravnih sredstava radi zaštite zakonskih prava svojih klijenata.

USTAVNI SUD BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Pripremio: Miodrag N. Simović*

NADLEŽNOST USTAVNOG SUDA DA, U SMISLU ČLANA VI/3.A) USTAVA BOSNE I HERCEGOVINE, RJEŠAVA SPOROVE, *INTER ALIA*, DA LI JE BILO KOJA ODREDBA USTAVA ILI ZAKONA JEDNOG ENTITETA U SKLADU SA OVIM USTAVOM

Član 3. stav 2. i čl. 4., 6. i 7. Zakona o imunitetu Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 39/24).

Odredba člana 3. stav 2. Zakona o imunitetu RS u odnosu na riječ „krivično“ u suprotnosti je sa članom I/2. Ustava Bosne i Hercegovine jer davanje imuniteta od krivične odgovornosti nosiocima izvršne vlasti nije opravdano „preovlađujućim javnim interesom“ da bi se moglo odstupiti od jednog od osnovnih principa vladavine prava kojima je propisana jednakost učinilaca krivičnih djela.

Odredbe čl. 6. i 7. Zakona o imunitetu RS u suprotnosti su sa čl. I/2. i III/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine jer su tim odredbama redovni sudovi u potpunosti isključeni iz odlučivanja o pitanju imuniteta, te nije omogućena dvostepenost u odlučivanju, što je u suprotnosti sa Zakonom o imunitetu BiH.

Odredba člana 4. Zakona o imunitetu RS u skladu su sa čl. I/2. i III/3.b) Ustava Bosne i Hercegovine s obzirom na to da sporna činjenica da ta odredba ne sadrži identičan tekst kao relevantni dio Zakona o imunitetu BiH da se funkcije kojima je dat imunitet obavljaju prema definiciji iz Ustava Republike Srpske - ne dovodi do nepoštovanja „suštinskog zahtjeva“ iz Zakona o imunitetu BiH kao odluke institucija Bosne i Hercegovine.

Izobrazloženja:

U odnosu na postojanje „preovlađujućeg javnog interesa“ za propisivanje imuniteta od krivične odgovornosti za nosioce izvršne vlasti, Ustavni sud ne može uočiti postojanje „preovlađujućeg javnog interesa“ u

* Prof. em. dr. Miodrag Simović, redovni član Akademije nauka i umjetnosti BiH

tome da se bilo koji nosilac izvršne vlasti (predsjednik entiteta, premijer entiteta, ministri u entitetskoj vladi i sl.) zaštiti od krivične odgovornosti za eventualna krivična djela za koja postoji rizik da ih mogu počiniti obavljajući svoju funkciju. Na postojanje takvog javnog interesa nije ukazao ni donosilac osporenog zakona koji nije ni dostavio odgovor na zahtjev. Ustavni sud napominje da čak i ako bi imunitet bio problem nakon isteka mandata, on bi bio ograničen na radnje koje spadaju u djelokrug dužnosti tokom mandata. Osim toga, Ustavni sud smatra da je za zaštitu integriteta institucija izvršne vlasti dovoljno da nosioci izvršnih funkcija budu zaštićeni imunitetom od građanske odgovornosti, odnosno da budu zaštićeni od tužbi zbog postupaka koje u skladu sa zakonom obavljaju dok vrše funkciju.

Također, Ustavni sud smatra da se propisivanjem imuniteta i od krivične odgovornosti za nosioce izvršne vlasti narušava ravnoteža između potrebe za zaštitom integriteta institucija izvršne vlasti i potrebe da se osigura javna odgovornost lica koja obavljaju funkcije u izvršnoj vlasti za eventualne zloupotrebe. Zbog toga, Ustavni sud smatra da propisivanje takvog imuniteta prelazi okvire onoga što se može smatrati „neophodnim u demokratskom društvu“ jer zaštita od krivične odgovornosti u slučaju zloupotreba ovlaštenja nosilaca izvršne vlasti - ne može biti ni legitiman cilj demokratske vlasti, niti može biti razumno i objektivno opravdana. U prilog navedenom, Ustavni sud ističe da je zakonima koje je donio visoki predstavnik izmijenjen raniji normativni okvir o pitanju imuniteta tako što je ukinuto do tada postojeće pravo na imunitet od krivične odgovornosti nosilaca izvršne vlasti koje je bilo zagaranansirano ustavima entiteta.

U odnosu na usklađenost osporene odredbe člana 3. stav 2. Zakona o imunitetu Republike Srpske u odnosu na Zakon o imunitetu BiH (“Službeni glasnik BiH” br. 32/02, 37/03 i 75/09) kao „odluke institucija BiH“, Ustavni sud ukazuje da se već jezičkim tumačenjem i upoređivanjem osporene odredbe s odredbom člana 3. stav 2. Zakona o imunitetu BiH jasno uočava značajna razlika. Naime, član 3. stav 2. Zakona o imunitetu BiH ne propisuje imunitet od krivične odgovornosti za nosioce izvršne vlasti na državnom nivou, dok se osporenim odredbom takav imunitet propisuje za nosioce izvršne vlasti u entitetu. Ustavni sud smatra da je drugačijim regulisanjem tog pitanja u Zakonu o imunitetu Republike Srpske entitetski zakonodavac potpuno zanemario regulaciju iz Zakona o imunitetu BiH, te da je propisao različito postupanje prema nosiocima izvršne vlasti na entitetskom nivou u odnosu na one na državnom nivou. U vezi s tim, Ustavni sud je već ocijenio da

za takvo propisivanje ne postoji „preovlađujući javni interes“, niti je ono „neophodno u demokratskom društvu“.

Stoga, sama činjenica da je Zakonom o imunitetu Republike Srpske, za razliku od Zakona o imunitetu BiH, dat imunitet od krivične odgovornosti nosiocima izvršne vlasti u entitetu - dovoljna je Ustavnom sudu za zaključak da član 3. stav 2. Zakona o imunitetu Republike Srpske nije u saglasnosti s istim stavom i članom Zakona o imunitetu BiH. Slijedom toga, osporena odredba je u suprotnosti i sa članom III/3.b) Ustava BiH jer se entitetski zakonodavac nije „pridržavao odluka institucija BiH“ koje su sadržane u relevantnim odredbama člana 3. stav 2. Zakona o imunitetu BiH, prema kojima se izvršnoj vlasti može dodijeliti samo imunitet od građanske odgovornosti.

Ustavni sud smatra da se propisivanjem isključive nadležnosti Ustavnog suda Republike Srpske da o prigovoru imuniteta u krivičnom i parničnom postupku odlučuje u prvom stepenu i bez mogućnosti žalbe - narušava princip vladavine prava, kako zbog nedostatka pravnog lijeka u odnosu na to pitanje tako i zbog dovođenja u pitanje ukupne pravičnosti postupka. S obzirom na to, Ustavni sud smatra da su čl. 6. i 7. Zakona o imunitetu Republike Srpske u suprotnosti s principom vladavine prava i Zakonom o imunitetu BiH.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj U-14/24 od 14. novembra 2024. godine)*

NADLEŽNOST USTAVNOG SUDA U PITANJIMA KOJA MU JE PROSLIJEDIO BILO KOJI SUD U BOSNI I HERCEGOVINI U POGLEDU TOGA DA LI JE ZAKON, O ČIJEM VAŽENJU NJEGOVA ODLUKA ZAVISI, KOMPATIBILAN SA USTAVOM BIH, SA EVROPSKOM KONVENCIJOM ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA I NJENIM PROTOKOLIMA ILI SA ZAKONIMA BOSNE I HERCEGOVINE

Član 11. Zakona o platama i drugim naknadama u sudskim i tužilačkim institucijama na nivou Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ br. 90/05, 32/07, 17/13, 5/14, 40/14, 48/15, 77/20, 9/23 i 29/23).

Član 11. Zakona o platama i drugim naknadama u sudskim i tužilačkim institucijama na nivou BiH nije u skladu s odredbama člana II/4. Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1. Protokola broj 12 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda budući da

različit tretman sudija i tužilaca na nivou Bosne i Hercegovine u odnosu na sudije i tužioce na nivou Federacije BiH po pitanju visine otpremnine - predstavlja diskriminaciju zato što nema razumno i objektivno opravdanje.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud podsjeća da je Evropski sud za ljudska prava potvrdio da se pojmovi diskriminacije, koja je zabranjena na osnovu člana 14. Evropske konvencije i člana 1. Protokola broj 12, trebaju tumačiti na isti način (vidi Evropski sud, *Pilav protiv Bosne i Hercegovine*, presuda od 9. juna 2016. godine, predstavka broj 41939/07, tačka 40. s daljnjim referencama). U skladu s tim, pravo na nediskriminaciju prema članu 1. Protokola broj 12 pruža zaštitu od različitog postupanja prema pojedincima u analognim ili relevantno sličnim situacijama. Tretman je diskriminirajući ako „nema objektivno i razumno opravdanje”, odnosno ako ne teži „legitimnom cilju” ili ako ne postoji „razuman odnos proporcionalnosti” između upotrijebljenog sredstva i cilja koji se želi postići (vidi, *mutatis mutandis*, Evropski sud, *Pinkas protiv Bosne i Hercegovine*, presuda od 4. oktobra 2022. godine, predstavka broj 8701/21, tačka 58). Osim toga, „samo razlike u tretmanu zasnovane na prepoznatljivoj osobini ili 'statusu' mogu predstavljati diskriminaciju u smislu člana 14” (idem, tačka 59).

Dakle, da bi se ispitalo postojanje diskriminacije prema navedenoj odredbi, mora se prvo utvrditi postojanje adekvatne „uporedne grupe” i „analogne ili relevantno slične situacije” (vidi U-12/23, tačka 36). U konkretnom slučaju, Ustavni sud smatra da su sudije i tužioci u Federaciji BiH adekvatna uporedna grupa u odnosu na sudije i tužioce na nivou Bosne i Hercegovine.

Sljedeća pitanja koje se postavljaju za Ustavni sud su: da li postoji različit tretman tih uporednih grupa, pa ukoliko takav različit tretman postoji - da li za njega postoji objektivno i razumno opravdanje.

Ustavni sud primjećuje da je osporenim članom 11. Zakona o platama propisano da sudije i tužioci na nivou Bosne i Hercegovine imaju pravo na otpremninu u visini jedne osnovne mjesečne plate. S druge strane, članom 11. Zakona o platama i drugim naknadama sudija i tužilaca u Federaciji BiH propisano je da sudija, tužilac i stručni saradnik imaju pravo na otpremninu pri odlasku u penziju u visini svojih pet ostvarenih prosječnih neto plata isplaćenih u prethodnih pet mjeseci. Iz navedenog slijedi da postoji različit

tretman između sudija i tužilaca na nivou Bosne i Hercegovine i sudija i tužilaca na nivou Federacije BiH.

Pri tome, Ustavni sud smatra da iako otpremnina ima karakter socijalnog davanja i da države uživaju široko polje procjene kada su u pitanju generalne mjere koje se tiču ekonomske i socijalne politike (U-20/14, tač. 29. i 33), u konkretnom slučaju se radi o velikoj razlici u visini otpremnine između relevantnih uporednih grupa, koja bi morala biti potkrijepljena naročito opravdanim razlozima. Stoga, Ustavni sud smatra da se u ovom slučaju osporena zakonska odredba ne može opravdati isključivo načelom „širokog polja slobodne procjene“ prilikom odlučivanja o visini socijalnih davanja.

Razmatrajući pitanje da li za takav različit tretman postoji objektivno i razumno opravdanje, Ustavni sud primjećuje da se osporeni član 11. Zakona o platama nije mijenjao od donošenja zakona 2005. godine, tj. 19 godina, niti je eventualno usklađivan s političko-pravnim i socijalno-ekonomskim kretanjima u zemlji. S druge strane, visina otpremnine propisana Zakonom o platama i drugim naknadama sudija i tužilaca u Federaciji BiH se 2013. godine promijenila nakon odluke Ustavnog suda Federacije BiH.

Ustavni sud zapaža da je Dom naroda u odgovoru na zahtjev naveo da je odlučio „prepuštiti Ustavnom sudu odluku o zahtjevu“. Predstavnički dom je dostavio odgovor na zahtjev, ali u njemu, osim konstatacije da je član 11. Zakona o platama u skladu s relevantnim odredbama Ustava BiH i Evropske konvencije, nije ponudio bilo kakvo razumno opravdanje za takvo razlikovanje.

Imajući u vidu sve navedeno, Ustavni sud ne može u Zakonu o platama pronaći razumno i objektivno opravdanje za takvo različito postupanje u odnosu na sudije i tužioce na različitim nivoima vlasti. Stoga, Ustavni sud smatra da je osporena odredba diskriminirajuća jer propisuje značajno manji iznos otpremnine sudijama i tužiocima na nivou Bosne i Hercegovine u odnosu na sudije i tužioce u Federaciji BiH, a donosilac osporenog zakona nije dao razumno i objektivno opravdanje za postojanje takve razlike u odnosu na dvije uporedne grupe.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj U-9/24 od 19. septembra 2024. godine)*

PRAVO NA SLOBODU I SIGURNOST

Pritvor

Nije povrijeđeno apelantkinjino pravo na ličnu slobodu i bezbjednost iz člana II/3.d) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 5. stav 1. tačka c) u vezi sa stavom 3. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jer redovni sudovi nisu propustili da navedu konkretne razloge kako u vezi s postojanjem činjenica koje bi uvjerile objektivnog posmatrača da je apelantkinja mogla da poćini krivićno djelo, tako i u odnosu na postojanje okolnosti koje opravdavaju zaključak da bi njeno puštanje na slobodu rezultiralo iteracijskom opasnošću u smislu odredbi člana 197. stav (1) tačka v) Zakona o krivićnom postupku Republike Srpske.

Iz obrazloženja:

Kada je u pitanju zakonitost pritvora („u skladu s postupkom propisanim zakonom“), odnosno kompatibilnost apelantkinjinog pritvora s garancijama iz člana 5. stav 1. tačka c) i stav 3. Evropske konvencije, Ustavni sud zapaža da je apelantkinji pritvor produžen na osnovu odredbi člana 197. stav (1) tačka v) ZKPRS (Zakon o krivićnom postupku Republike Srpske - „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 53/12, 91/17, 66/18 i 15/21). Zaključeno je da u konkretnom slučaju postoje okolnosti koje ukazuju na iteracijsku opasnost, tj. da postoje naroćite okolnosti koje opravdavaju bojazan da će ona ponoviti ili dovršiti djelo.

Ustavni sud zapaža da su redovni sudovi u osporenim odlukama ukazali ne samo na težinu optužbi u apelantkinjinom slučaju, već su na osnovu izvedenih dokaza utvrdili i okolnosti koje se odnose na njenu lićnost i karakter u kontekstu postojanja iteracijske opasnosti. Pri tome, suprotno apelantkinjinim tvrdnjama, Ustavni sud smatra da za ocjenu zakonitosti pritvora nije od odlučnog znaćaja okolnost da je ona suspendovana s posla. Osim činjenice da se radi o mjeri privremenog karaktera, Ustavni sud istiće da takva mjera, sama po sebi, nije dovoljna za zaključak da je njenim nastupanjem u konkretnom slučaju otklonjena opravdana bojazan od ponavljanja krivićnog djela.

U obrazloženju prvostepenog rješenja je jasno ukazano na činjenice u vezi s postojanjem iteracijske opasnosti i van radnog mjesta u svjetlu apelantkinjine lićnosti i nemogućnosti da se takva opasnost otkloni izricanjem blaćih mjera. Zbog toga, Ustavni sud smatra da osporene odluke nisu bile

stereotipno formulisane ili sažete, odnosno da zaključci i obrazloženja redovnih sudova u vezi s iteracijskom opasnošću - ne ostavljaju dojam proizvoljnosti budući da ta opasnost nije ocijenjena *in abstracto*, već je potkrijepljena konkretnim činjenicama/dokazima. Stoga, Ustavni sud smatra da razlozi redovnih sudova opravdavaju produžavanje pritvora apelantkinji i predstavljaju relevantne i dovoljne razloge od javnog interesa koji, nezavisno od pretpostavke nevinosti, pretežu nad apelantkinjinim pravom na slobodu.

Pri ocjeni opravdanosti produženja mjere pritvora apelantkinji, redovni sudovi su imali u vidu, s jedne strane, značaj osnovnog prava na slobodu i bezbjednost i, s druge strane, posebne okolnosti koje su ispitane u svjetlu razloga „za“ i „protiv“, te ocijenjene u vezi s konkretnim okolnostima. S obzirom na navedeno, Ustavni sud smatra neosnovanim apelantkinjine navode o proizvoljnoj primjeni člana 197. stav (1) tačka v) ZKPRS. Pri tome, Ustavni sud napominje da je stvar ocjene redovnih sudova da u svakom konkretnom slučaju procijene relevantne okolnosti koje mogu da utiču na nesmetano vođenje krivičnog postupka. Isto tako, Ustavni sud smatra da su redovni sudovi ispoštovali zahtjev „posebne revnosti“ u postupku donošenja osporenih rješenja.

Konačno, suprotno apelantkinjinim navodima, redovni sudovi u osporenim odlukama nisu propustili da razmotre da li se svrha pritvora može ostvariti nekom drugom, blažom mjerom za obezbjeđenje apelantkinjinog prisustva suđenju i uspješno vođenje krivičnog postupka protiv nje, o čemu su takođe dali relevantne razloge. Imajući u vidu navedeno, Ustavni sud zaključuje da produženje pritvora apelantkinji na osnovu osporenih rješenja nije bilo „nezakonito“ i nije u suprotnosti sa standardima iz člana 5. Evropske konvencije.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-1921/23 od 30. maja 2024. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Pravo na pristup sudu

Došlo je do povrede apelantovog prava na pristup sudu kao segmenta prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda zbog toga što je Vrhovni sud prilikom donošenja osporene odluke, kojom je apelantovu reviziju odbacio kao neblagovremenu, propustio da primijeni odredbu člana 5. Uredba sa

zakonskom snagom o rokovima i postupanju u sudskim postupcima za vrijeme vanrednog stanja na teritoriju Republike Srpske koja je bila od uticaja na početak računanja roka iz člana 237. stav 1. Zakona o parničnom postupku.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud podsjeća da pravo na pristup sudu nije apsolutno i da može biti podvrgnuto ograničenjima; takva se ograničenja dopuštaju implicitno budući da pravo na pristup sudu po samoj svojoj naravi zahtijeva regulaciju države, a takva regulacija može da se razlikuje u smislu vremena i mjesta, zavisno od potreba i sredstava zajednice i pojedinaca (vidi Evropski sud za ljudska prava, *Zubac protiv Hrvatske*, presuda od 5. aprila 2018. godine, predstavka broj 40160/12, tačka 78. s daljnjim referencama). Kada je riječ o pristupu višim sudovima, Evropski sud ističe da član 6. Evropske konvencije ne obavezuje države ugovornice da uspostave žalbene ili kasacijske sudove. Ipak, tamo gdje takvi sudovi postoje, neophodno je pridržavati se garancija iz člana 6. Evropske konvencije te, na primjer, strankama u sporu jemčiti djelotvorno pravo pristupa sudovima radi odlučivanja o njihovim „građanskim pravima i obavezama” (ibidem, tačka 80).

Na povredu „prava na sud“, čiji je jedan aspekt pristup sudu, može se pozvati svako ko na dokazivom osnovu smatra da je miješanje u ostvarivanje njegovih građanskih prava nezakonito i ukazuje da mu nije pružena mogućnost podnošenja pritužbe sudu u skladu sa članom 6. stav 1. Evropske konvencije (vidi Evropski sud, *Maširević protiv Srbije*, presuda od 11. februara 2014. godine, predstavka broj 30671/08, tačka 46). Iz prakse Evropskog suda proizilazi da je prevashodno na domaćim organima, posebno sudovima, da tumače domaće pravo, pri čemu je zadatak Evropskog suda da razmotri usklađenost takvog tumačenja s Evropskom konvencijom. To posebno važi kada sudovi tumače pravila procesne prirode, s obzirom na to da njihovo posebno striktno tumačenje može podnosioca predstavke da liši prava na pristup sudu (ibidem, tačka 48. s daljnjim referencama).

Razmatrajući apelantove navode, Ustavni sud zapaža da iz relevantnih propisa proizilazi da je vanredno stanje, koje je na teritoriji Republike Srpske bilo proglašeno usljed pandemije virusa COVID-19, trajalo od 3. aprila do 22. maja 2020. godine. Ustavni sud dalje zapaža da je članom 5. Uredbe [predsjednika Republike Srpske] sa zakonskom snagom o rokovima i postupanju u sudskim postupcima za vrijeme vanrednog stanja na teritoriju

Republike Srpske („Službeni glasnik RS“ broj 32/20 od 6. aprila 2020. godine) propisano da rokovi za izjavljivanje redovnih i vanrednih pravnih lijekova u parničnom postupku „prestaju da teku za vrijeme vanrednog stanja“. Ustavni sud dalje zapaža da je odredbom člana 9. ove uredbe propisano da prestankom njenog važenja „nastavljaju da teku svi rokovi koji su prestali da teku stupanjem na snagu ove uredbe [...] i u njih se uračunava vrijeme koje je proteklo prije stupanja na snagu ove uredbe“.

Dovodeći izneseno u vezu s okolnostima konkretnog slučaja, Ustavni sud smatra da je očigledno da u periodu od 18. maja 2020. godine, kada je apelantu dostavljena pravosnažna presuda Okružnog suda, do 22. maja 2020. godine, kada je ukinuto vanredno stanje, u skladu sa članom 5. Uredbe s rokovima, nije tekao rok iz člana 237. stav 1. ZPP-a (Zakon o parničnom postupku - „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 58/03, 85/03, 74/05, 63/07, 105/08, 45/09, 49/09, 61/13 i 109/21) za izjavljivanje revizije. Prema tome, imajući u vidu da je Vrhovni sud prilikom razmatranja blagovremenosti revizije propustio da primijeni odredbu člana 5. Uredbe o rokovima koja je bila od uticaja na početak računanja roka iz člana 237. stav 1. ZPP-a, Ustavni sud smatra da ograničavanje apelantovog prava na pristup Vrhovnom sudu nije bilo u skladu sa zakonom.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-1149/21 od 30. novembra 2023. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Otkaz ugovora o radu

Nema kršenja prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada nema ništa što bi ukazivalo da je Kantonalni sud proizvoljno primijenio pravo kada je preinačio prvostepenu presudu i odbio apelantov tužbeni zahtjev, kada je i „starim“ i „novim“ zakonom iz istih razloga predviđena mogućnost davanja otkaza ugovora o radu bez ostavljanja otkaznog roka. Zato bi bilo nesvrishodno ukidati presudu Kantonalnog suda jer je primijenjen „stari“ zakon s obzirom na to da bi posljedice za apelanta bile iste. Pri tome je apelant unutar roka od šest mjeseci od pisanog obavještenja da bi mogao dobiti otkaz ugovora o radu ako ponovi povrede radne dužnosti - počinio više lakših povreda radne dužnosti, što je u konačnici rezultiralo otkazom ugovora o radu bez otkaznog roka.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud ukazuje da je u predmetnoj presudi Vrhovni sud dao jasno obrazloženje da se novi zakon ima primijeniti u situacijama kada se odnosi zasnovani na odredbama ranijeg zakona protežu i na vrijeme važenja novog zakona. Dakle, s obzirom na činjenicu da je u konkretnom slučaju apelant proglašen krivim za težu povredu radne dužnosti rješenjem od 18. decembra 2015. godine, kojim je upozoren na otkaz ugovora o radu bez otkaznog roka ako ponovo počini povredu radne dužnosti, da je apelant više lakših povreda radnih dužnosti počinio u toku aprila 2016. godine zbog čega mu je radni odnos prestao 26. aprila 2016. godine, dok je novi Zakon o radu („Službene novine FBiH“ br. 26/16, 89/18, 23/20, 31/20 i 19/22) stupio na snagu 14. aprila 2016. godine - shodno navedenoj praksi Vrhovnog suda, imao bi se primijeniti novi Zakon o radu. Međutim, kako je odredbama člana 97. st. 1. i 2. Zakona o radu, koji je stupio na snagu 14. aprila 2016. godine, pitanje otkaza ugovora o radu bez otkaznog roka riješeno na istovjetan način kako je bilo propisano i članom 88. st. 1. i 2. ranijeg Zakona o radu („Službene novine FBiH“ br. 3/99, 32/00 i 29/03) koji su sudovi u konkretnom slučaju primijenili, te kako je apelant, nesporno, ponovio povredu radnih dužnosti unutar roka od šest mjeseci od dana (18. decembra 2015. godine) kada je upozoren na mogućnost otkaza ugovora o radu bez otkaznog roka, Ustavni sud smatra nesvrishodnim ukidati osporenu presudu Kantonalnog suda i predmet vraćati tom sudu na ponovni postupak jer bi posljedice po apelanta bile iste.

Nadalje, Ustavni sud zapaža da, suprotno apelantovim navodima, iz činjenica predmeta proizilazi da se u konkretnom slučaju ne radi o otkazu ugovor o radu apelantu samo zbog lakše povrede radne dužnosti, već zbog sveukupnog ponašanja, pri čemu su i tuženi u svojim aktima, kao i Kantonalni sud u svojoj presudi argumentovano obrazložili o kakvim povredama i kada učinjenim se radi. Nadalje, Ustavni sud zapaža da, također suprotno apelantovim navodima, iz činjenica predmeta proizilazi da je tuženi dokazao koje je sve povredu radnih dužnosti apelant počinio, a apelant svojim tvrdnjama navedene zaključke nije doveo u pitanje. Zbog svega navedenog, Ustavni sud smatra da su apelantovi navodi neosnovani. Ustavni sud, konačno, naglašava da za razliku od redovnih sudova ne dosuđuje troškove postupka učesnicima u postupku pred Ustavnim sudom, kako je to apelant tražio.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-4179/20 od 6. jula 2022. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Izvršna isprava

Nema povrede prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada je Kantonalni sud, primjenom relevantnih odredbi Zakona o izvršnom postupku, zaključio da sporazum i rješenje na osnovu kojeg je zatraženo izvršenje, prema svom sadržaju, ne predstavljaju izvršnu ispravu, pri čemu je u obrazloženju dao jasne i potpune razloge u vezi s primjenom relevantnih odredbi ovog zakona na činjenice apelantčinog slučaja.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud takođe zapaža da je apelantica uz apelaciju dostavila i druge odluke. Uvidom u navedena rješenja Ustavni sud zapaža da se u tim predmetima radilo u upisu založnog prava na nekretninama koje nisu upisane u zemljišne knjige jer su uništene, te o upisu tog prava na nekretninama koje se nalaze u područjima za koja nisu osnovane zemljišne knjige. S obzirom na to, pravni stav iz navedenih odluka nije primjenjiv u predmetnom slučaju, tj. neosnovano je apelanticino pozivanje na pravni stav iz navedenih odluka. Naime, u konkretnom slučaju se ne radi o istoj činjeničnoj i pravnoj situaciji budući da je predmetna nekretnina, kao što je već navedeno, upisana u zemljišnu knjigu kao opštenarodna imovina, čiji je organ upravljanja Narodni odbor Srez – Grada Tuzla, te budući da je i sama apelantica, kako to proizilazi iz činjenica predmeta, navela „da je založno pravo zasnovano prema katastarskim podacima jer podaci u zemljišnim knjigama nisu bili sređeni“.

Ustavni sud podsjeća da samo postojanje protivrječnih sudskih odluka u okviru istog suda (u konkretnom slučaju Kantonalnog suda) u pogledu istog činjeničnog i pravnog pitanja ne dovodi nužno do povrede načela pravne sigurnosti kao neodvojivog elementa prava na pravično suđenje ukoliko takvim postojanjem nisu stvorene duboke i dugoročne razlike u praksi jednog suda (kontinuirana nesigurnost, vidi Odluku o dopustivosti broj AP-1745/14 od 7. marta 2017. godine), za šta apelantica u konkretnom predmetu nije predložila dokaze.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-3524/20 od 6. aprila 2022. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Troškovi advokatskih usluga

Ne postoji kršenje člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u situaciji kada je Vrhovni sud, koji je u konkretnom slučaju donio konačnu odluku, usvojio tužiteljev tužbeni zahtjev kojim je tužitelj tražio da se obaveže apelant da mu na ime izvršenih advokatskih usluga isplati utuženi iznos sa zakonskom zateznom kamatom, kao i troškove postupka, pri čemu je detaljno i jasno obrazložio svoju odluku uz pozivanje na relevantne propise materijalnog prava, a takvo obrazloženje Ustavni sud ne smatra proizvoljnim.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud zapaža da je Vrhovni sud u obrazloženju osporene presude zaključio da je ugovor o zastupanju pravno valjan bez obzira na to što nije zaključen u pisanoj formi, te da tužitelju pripada pravo na isplatu utuženog iznosa za izvršene radnje, kako proizilazi iz odredbe čl. 17., 73., 262. i 762. stav 1. ZOO-a (Zakon o obligacionim odnosima - „Službeni list SFRJ“ br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89, „Službeni list RBiH“ br. 2/92, 13/93 i 13/94 i „Službene novine Federacije BiH“ br. 29/03 i 42/11). U vezi s tim, Ustavni sud zapaža da je Vrhovni sud, suprotno apelacionim navodima, u obrazloženju osporene odluke eksplicitno obrazložio zašto u konkretnom slučaju nisu primijenjene odredbe Zakona o izmjeni i dopuni Zakona o advokaturi („Službene novine Federacije BiH“ broj 18/05) budući da tim zakonom nije propisana posebna forma za zaključivanje spornog ugovora, pa je valjan iako nije zaključen u pisanoj formi. U tom smislu, Ustavni sud podsjeća da je u svojoj praksi već rješavao slično činjenično i pravno pitanje, te da nije našao proizvoljnost u postupanju redovnog suda (vidi, između ostalih, Ustavni sud, Odluka o dopustivosti broj AP-2069/20 od 15. jula 2020. godine, dostupna na www.ustavnisud.ba). U presudi osporenoj tom apelacijom (koju je Ustavni sud odbacio kao *prima facie* neosnovanu) Vrhovni sud je, između ostalog, kao i u presudi koja je osporena apelacijom o kojoj Ustavni sud odlučuje ovom odlukom, istakao „da je neutemeljen apelantčin prigovor o pogrešnoj primjeni Zakona o izmjeni i dopuni Zakona o advokaturi Federacije BiH, odnosno navod da ugovor o besplatnom zastupanju nije zaključen budući da njime nije propisana posebna forma za zaključivanje ovog ugovora, te je samim time on valjan iako nije zaključen u pisanoj formi.

Vrhovni sud je istakao da ima u vidu odredbu člana 73. ZOO, kojom je propisano da se ugovor za čije se zaključenje zahtijeva pisana forma smatra punovažnim iako nije zaključen u toj formi, ako su ugovorne strane izvršile u cijelosti ili u pretežnom dijelu obaveze koje iz njega nastaju. Vrhovni sud je istakao da su u predmetnom slučaju parnične stranke u pretežnom dijelu izvršile svoje ugovorene obaveze, pa je stoga pravilan zaključak drugostepenog suda da je on pravno valjan u smislu odredbe člana 73. ZOO-a, bez obzira na činjenicu da nije zaključen u pisanoj formi. Vrhovni sud je, uz to, naglasio da je, osim navedenog, ugovor o zastupanju neformalan pravni posao, kao i ugovor o nalogu (u skladu sa članom 749. ZOO-a), koji se smatra da je sklopljen kada su se ugovarači dogovorili o bitnim elementima ugovora. Nadalje, Vrhovni sud je u predmetnoj odluci „naglasio da je stoga pravilan zaključak nižestepenih sudova da je ugovor o zastupanju pravno valjan bez obzira na to što nije zaključen u pisanoj formi [...]“.

Raspravljajući o navodima apelacije u tom predmetu, Ustavni sud je zaključio „da su redovni sudovi dovoljno jasno obrazložili svoje odluke, te da se ne može zaključiti da primjena relevantnih zakonskih odredaba u bilo kojem dijelu proizvoljna ili neprihvatljiva sama po sebi“. Dovodeći u vezu navedenu praksu sa obrazloženjem Vrhovnog suda u konkretnom slučaju, Ustavni sud zapaža da je dato obrazloženje saglasno sa zauzetom praksom Ustavnog suda.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-943/20 od 5. oktobra 2021. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Obrazloženje presude u krivičnom postupku

Ne postoji povreda prava iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda budući da su redovni sudovi za svoje odluke dali detaljno, jasno i argumentovano obrazloženje u pogledu činjeničnog stanja i primjene prava proisteklog iz izvedenih dokaza, uz njihovu pojedinačnu i međusobnu ocjenu, kao i o tome zašto su izveli zaključak da je apelant počinio krivično djelo za koje je osuđen.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud ističe da prvo pitanje koje treba razmotriti u ovom kontekstu jeste je li apelantu pružena prilika da ospori vjerodostojnost dokaza

pribavljenih posebnim istražnim radnjama i suprotstavi se njihovoj upotrebi. U vezi s tim, Ustavni sud primjećuje da je apelantova odbrana imala i djelotvorno koristila takvu mogućnost tokom predmetnog krivičnog postupka kako pred prvostepenim tako i pred drugostepenim sudom (u formi žalbe). Iz obrazloženja osporenih odluka proizilazi da su redovni sudovi meritorno razmotrili prigovore koji se tiču zakonitosti navedenih dokaza. Činjenica da je sud te prigovore odbio - ne mijenja činjenicu da je apelant imao učinkovitu priliku da ospori dokaze i suprotstavi se njihovoj upotrebi (*Schenk protiv Švajcarske*, presuda od 12. jula 1988. godine, st. 45–46, serija A, broj 140. stav 47. i *Khan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, broj aplikacije 35394/97, stav 38).

U pogledu apelantovih prigovora da su u postupku svjedočila tri svjedoka, službene osobe, za koje apelant tvrdi da se radi o naknadnim svjedocima o čijim optužbama, odnosno svjedočenjima nije bio obaviješten, niti su ti svjedoci neposredno učestvovali u realizaciji odobrenih posebnih istražnih radnji, Ustavni sud zapaža da iz obrazloženja osporenih odluka proizilazi istovjetan stav i prvostepenog i drugostepenog suda koji se odnosi na saslušanje tih svjedoka. Redovni sudovi su ukazali da su ti svjedoci svjedočili u ime institucije koja je provodila određene posebne istražne radnje prema naredbama suda i tužilaštva, te da su osnov za njihovo svjedočenje bili materijalni dokazi koje su sačinili oni ili njihove kolege, koji su bili sastavni dio dokazne građe uz optužnicu. Oni, dakle, nisu svjedočili o vlastitima opažanjima, nego su osnov za njihovo svjedočenje materijalni dokazi koji se odnose na primjenu posebnih istražnih radnji, odnosno vještačenja i analize oduzetih predmeta u kojim radnjama su učestvovali oni sami, kao i njihove kolege i koji materijali su kao dokazi navedeni u popisu priloženom uz optužnicu i odbrana imala u posjedu nakon primanja optužnice.

Nadalje, u pogledu izvještaja koje su sačinili policijski službenici Granične policije BiH pod kodnim nazivima, redovni sudovi su ukazali da se radi o izvještajima policijskih službenika Granične policije BiH koji su provodili posebne istražne radnje, postupajući pod uslovima i na način propisan ZKPBiH (Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine - „Službeni glasnik BiH“ br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, 49/17 i 42/18). Dakle, nije se radilo o prikrivenim istražiocima kao posebnoj istražnoj radnji, nego o policijskim službenicima koji su u skladu sa svojim ovlaštenjima i pravilima struke, pa i zaštiti identiteta, postupali i

sačinjavali izvještaje o provedenim aktivnostima prema naredbama suda. Takvo obrazloženje redovnih sudova se, u smislu tumačenja i primjene odredbe člana 119. stav 1. ZKPBiH, Ustavnom sudu ne čini proizvoljnim.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-3495/20 od 9. marta 2022. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Sticanje prava susvojinje

Ne postoji kršenje prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kada je Vrhovni sud u osporenoj odluci dao jasna i razumna obrazloženja u kojim nema proizvoljnosti kako u pogledu ocjene dokaza tako i u pogledu primjene materijalnog prava.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud smatra da je Vrhovni sud, suprotno apelantkinjinim navodima, detaljno i jasno obrazložio razloge zbog kojih je zaključio da apelantkinja nije mogla steći pravo susvojinje na osnovu predmetnog ugovora o diobi. Pri tome se Vrhovni sud pozvao na relevantne odredbe Zakona o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima („Službeni list SFRJ“ br. 6/80 i 36/90 i „Službeni glasnik RS“ broj 38/03), odnosno Zakona o stvarnim pravima („Službeni glasnik RS“ br. 124/08, 3/09, 58/09, 95/11, 60/15, 18/16, 107/19 i 1/21), te obrazložio i primjenu odredbe 48. Zakona o poljoprivrednim zadrugama („Službeni glasnik RS“ br. 73/08, 106/09 i 78/11) u kontekstu podnošenja zahtjeva da se pravo korišćenja pretvori u pravo svojine, koje se ne čini proizvoljnim. Pri tome, Ustavni sud podsjeća da je u svojoj Odluci broj U-21/18 od 31. januara 2019. godine (dostupna na www.ustavnisud.ba) utvrdio da je odredba člana 48. Zakona o poljoprivrednim zadrugama u skladu sa članom II/3k) Ustava Bosne i Hercegovine i članom 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju. Na osnovu izloženog, Ustavni sud smatra da je Vrhovni sud, suprotno apelacionim navodima, u obrazloženju osporene odluke dao detaljne, jasne i zadovoljavajuće razloge u pogledu ocjene provedenih dokaza, te u vezi s tim utvrđenog činjeničnog stanja i primijenjenog materijalnog prava, te da je na taj način ispoštovao garancije prava na pravično suđenje iz člana 6. stav 1. Evropske konvencije.

U pogledu apelantkinjinih navoda da pravnu sigurnost ugrožava okolnost da su isti sudovi priznali njenu aktivnu legitimaciju u drugoj parnici u pogledu predmetnih nepokretnosti, a u predmetnoj ne, Ustavni sud podsjeća da je postojanje suprotnih sudskih odluka stalna karakteristika pravnih sistema koji se zasnivaju na mreži sudećih i žalbenih sudova s nadležnošću na određenoj teritoriji. Takve razlike se mogu javiti u okviru istog suda. Ovo se, samo po sebi, ne može smatrati suprotno Evropskoj konvenciji (vidi Evropski sud za ljudska prava, *Santos Pinto protiv Portugalije*, broj 39005/04, stav 41, 20. maj 2008. godine; *Tudor Tudor protiv Rumunije* broj 21911/03, stav 29, 24. mart 2009. godine i *Svilengačćanin i drugi protiv Srbije*, broj 50104/10 i drugi, stav 79, odluka od 12. januara 2021. godine).

U konkretnom slučaju predmet apelacionog razmatranja je meritorna odluka Vrhovnog suda, koju je Ustavni sud u prethodnim stavovima ove odluke elaborirao i nije mogao utvrditi da je donesena uz proizvoljnu ocjenu dokaza i proizvoljnu primjenu materijalnog prava, pa se u takvim okolnostima čine neosnovanim ovi apelantkinjini prigovori. Razlog je što se stavovi suda nužno prilagođavaju tužbenom zahtjevu kojim su redovni sudovi vezani, te činjeničnim okolnostima i raspoloživim dokazima svakog konkretnog slučaja (vidi Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-2766/20 od 16. decembra 2021. godine, tačka 37., dostupna na www.ustavnisud.ba). Shodno tome, Ustavni sud ove apelacione prigovore smatra neosnovanim.

(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-3936/20 od 22. juna 2022. godine)

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Suđenje u razumnom roku

Došlo je do kršenja prava na pravično suđenje u razumnom roku iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda budući da je dužina izvršnog postupka pred Opštinskim sudom pretjerano duga, za šta taj sud nije dao objektivno prihvatljivo opravdanje.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud naglašava da je već u nizu svojih odluka utvrdio kršenje prava na suđenje u razumnom roku o pitanjima sličnim onima koja se postavljaju i u navedenoj apelaciji. Osim toga, Ustavni sud je već u nizu svojih odluka utvrdio da je prekomjerna dužina izvršnih postupaka pred sudovima u

Bosni i Hercegovini rezultat sistemskih nedostataka u organizovanju pravosuđa i efektivnom ostvarivanju nadležnosti iz ove oblasti, za šta ne postoji ni djelotvoran pravni lijek (vidi, Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-2395/15 od 10. maja 2017. godine, tač. 42. i 51. i 52. i druge odluke od 10. maja 2017. godine, sve dostupne na internetskoj stranici Ustavnog suda www.ustavnisud.ba).

Ustavni sud zapaža da ovaj postupak ukupno traje 24 godine, odnosno dvije godine i osam mjeseci od dana kada je apelant stupio u ovaj postupak kao novi tražitelj izvršenja. Nakon što je ispitao sve dokumente koji su mu podneseni u apelaciji, imajući u vidu svoju praksu o ovom pitanju, Ustavni sud smatra da je i pored niza procesnih smetnji koje utiču na tok ovog postupka, njegova dužina prekomjerna i ne zadovoljava kriterij „razumnog roka“.

Ustavni su zapaža da ovaj postupak, u odnosu na apelanta kao novog tražitelja izvršenja, traje oko dvije godine i osam mjeseci. S obzirom na odluku u ovom predmetu i svoju dosadašnju praksu (vidi, npr. Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP-2975/21 od 7. septembra 2022. godine, tač. 32–34), Ustavni sud smatra da apelantu, u smislu člana 74. Pravila Ustavnog suda, na ime naknade štete zbog nedonošenja odluke u razumnom roku treba isplatiti iznos od 300,00 KM. Ovu naknadu je dužna platiti Vlada Zeničko-dobojskog kantona u roku od tri mjeseca od dana dostavljanja ove odluke, uz obavezu da nakon isteka tog roka plati apelantu zakonsku zateznu kamatu na eventualno neisplaćeni iznos ili dio iznosa naknade određene ovom odlukom. Ova odluka Ustavnog suda u dijelu koji se odnosi na naknadu nematerijalne štete predstavlja izvršnu ispravu.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-4221/22 od 18. oktobra 2024. godine)*

PRAVO NA PRIVATNI I PORODIČNI ŽIVOT, DOM I PREPISKU

Zaštita od klevete

Nema kršenja prava iz člana II/3.f) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda budući da je Vrhovni sud u osporenoj presudi dao jasno obrazloženje svojih zaključaka o tome da sporno izražavanje ne predstavlja činjenice, već vrijednosni sud – mišljenje, te da je postignuta pravična ravnoteža između apelantovog prava na zaštitu ugleda i prava prvotuzenog na slobodu izražavanja.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud primjećuje da je Vrhovni sud, odlučujući o reviziji prvotuženog, uvažio reviziju i preinačio drugostepenu presudu tako što je žalbu prvotuženog uvažio i prvostepenu presudu preinačio tako što je u cijelosti odbio apelantov tužbeni zahtjev. Vrhovni sud je u bitnom zaključio da se u konkretnom slučaju radi o subjektivnoj procjeni događaja oko stečajnog i izvršnog postupka, a ne o činjenicama, kako su pogrešno zaključili nižestepeni sudovi. U odnosu na apelantove navode da je Vrhovni sud razmatrao samo izjavu prvotuženog, Ustavni sud podsjeća da je prvostepenom presudom djelimično usvojen apelantov tužbeni zahtjev, te zaključio da nemaju elemente klevete.

Ustavni sud zapaža da je prvostepena presuda postala pravosnažna, a apelant je nije pobijao revizijom. Slijedom navedenog, Ustavni sud zapaža da je u odnosu na pravosnažni dio presude odlučeno prvostepenom presudom od 23. januara 2015. godine, te da je Vrhovni sud, odlučujući o preostalom dijelu, usvojio reviziju prvotuženog, preinačio presudu Okružnog suda i apelantovu tužbu u cijelosti odbio, iz čega slijedi da nisu osnovani apelantovi navodi u ovom dijelu.

Osim toga, Ustavni sud zapaža da apelant ne tvrdi da mu je tokom postupka bilo uskraćeno neko procesno pravo da u postupku učestvuje ravnopravno sa prvotuženim, pa činjenica da se apelantov stav o osnovanosti njegovog tužbenog zahtjeva ne podudara sa stavom Vrhovnog suda - *per se* ne pokreće pitanje kršenja prava na pravično suđenje. Prema tome, sagledavajući predmetni postupak u cjelini, Ustavni sud u obrazloženju presude Vrhovnog suda ne zapaža proizvoljnost u pogledu primjene prava na način kako to apelant iznosi u apelaciji. Ustavni sud smatra da je Vrhovni sud dao jasno obrazloženje zbog čega je neosnovan apelantov tužbeni zahtjev, pri čemu iz datog obrazloženja ne proizilazi da je primjena prava bila proizvoljna i na apelantovu štetu.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-2640/18 od 26. marta 2020. godine)*

ZABRANA DISKRIMINACIJE

Radni odnosi

Došlo je do povrede prava na opštu zabranu diskriminacije po osnovu pola (trudnoća) iz člana 1. Protokola broj 12 uz Evropsku

konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jer se u obrazloženjima osporenih presuda nisu mogli naći razlozi koji bi mogli opravdati različito postupanje prema apelantici u okviru radnih odnosa, iz čega proizilazi da razlika u postupanju prema apelantici nije bila „nužna mjera u datim okolnostima“. S druge strane, Ustavni sud zaključuje da su apelantici navodi o mobingu neosnovani, jer su sudovi na tu okolnost proveli dokaze i dali zadovoljavajuće obrazloženje o tome zašto su zaključili da apelantica nije dokazala da ju je tuženi zlostavljao na radnom mjestu.

Iz obrazloženja:

Nakon apelanticinog odlaska na trudničko bolovanje tuženi je, kao zamjenu za apelanticu, primio S. K. u stalni radni odnos, iako je po važećem Pravilniku o unutrašnjoj organizaciji Nezavisnog operatora sistema u Bosni i Hercegovini s opisom radnih mjesta broj 23/11 od 12. jula 2011. godine, bilo predviđeno samo jedno radno mjesto za poziciju na kojoj je apelantica radila prije odlaska na bolovanje i uprkos eksplicitnoj odredbi člana 16. stav 3. Zakona o radu u institucijama BiH („Službeni glasnik BiH“ br. 26/04, 7/05, 48/05, 50/08, 60/10, 32/13, 93/17, 59/22 i 88/23), prema kojoj se u slučaju dužeg odsustva radnika - drugi radnik može zaposliti na određeno vrijeme. Dalje, nakon izmjene Pravilnika, tuženi je apelantici ponudio nižerangirano radno mjesto (samostalni računovođa) u odnosu na radno mjesto na kojem je radila prije odlaska na trudničko i porodiljsko odsustvo (glavni računovođa), dok je na apelanticino radno mjesto primio S. K. na neodređeno vrijeme. Na taj način je apelantici zadržao njen raniji koeficijent (3,0), dok je svim drugim radnicima povećan koeficijent na radnim mjestima na kojima su zatečeni.

Osim toga, ni tuženi niti sud u osporenim presudama nisu dali odgovor na drugo vrlo važno pitanje, a to je kako je bilo moguće da istovremeno dvije osobe budu u radnom odnosu na neodređeno vrijeme za radno mjesto glavnog računovođe, za koje je po tada važećem Pravilniku bilo propisano da radi samo jedan izvršilac. Ustavni sud kao posebno značajnu vidi činjenicu da tuženi, nakon donošenja novog Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji, nije prvo ni ponudio apelantici da se vrati na radno mjesto glavnog računovođe, na kojem je do tada radila i koje novim Pravilnikom nije ukinuto. Umjesto toga, ponuđen joj ugovor za nižerangirano i manje plaćeno radno mjesto koje je uspostavljeno tek donošenjem novog Pravilnika, nakon apelanticinog povratka s trudničkog bolovanja.

Uz to, apelanticino pravo da, nakon povratka s trudničkog bolovanja, radi pola radnog vremena na radnom mjestu glavnog računovođe, zakonom je bilo ograničeno na godinu dana. Poslije toga, apelantica bi na navedenom radnom mjestu morala raditi u punom radnom kapacitetu. Ništa u obrazloženju osporenih odluka ne ukazuje da je apelantica to odbila, odnosno da je pokazala da ne bi mogla nastaviti raditi na svom dosadašnjem radnom mjestu s punim radnim vremenom.

Prema svemu onome što je utvrđeno u presudama koje se osporavaju apelacijom, Ustavni sud smatra da sud nije dao objektivne i razumne razloge o tome da apelantica nije diskriminisana time što joj je ponuđeno da radi na nižerangiranom radnom mjestu, odnosno da tuženi nije dokazao da ovakvo postupanje prema apelantici ima objektivno i razumno opravdanje.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-2758/21 od 11. jula 2024. godine)*

PRAVO NA IMOVINU I PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE – PRETPOSTAVKA NEVINOSTI

Mjere zabrane

Nema povrede prava na imovinu iz člana II/3.k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jer je u okolnostima konkretnog slučaja miješanje u apelanticino pravo na imovinu bilo u skladu sa zakonom i u javnom interesu, pri čemu na apelanticu nije stavljen pretjeran teret u poređenju s javnim interesom koji se želi ostvariti jer apelantici nije zabranjen rad u cijelosti nego samo u jednom ogranku – spornoj apoteci, i to privremeno. Pored toga, nema povrede prava iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 2. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jer je redovni sud u osporenim rješenjima obrazlagao osnovanu sumnju da je apelantica počinila krivično djelo kao preduslov za određivanje mjere zabrane, pri čemu sud nije naveo bilo kakvu tvrdnju koja bi prejudicirala apelanticinu krivicu, osim što ju je označio kao „osumnjичenu“.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud ukazuje da su odredbama člana 140a. ZKPFBiH (Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine - „Službene novine

Federacije BiH“ br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10, 8/13, 59/14 i 74/20) propisane „ostale mjere zabrane“, i to „kada okolnosti slučaja na to ukazuju sud može izreći jednu ili više sljedećih mjera zabrane: a) zabranu preduzimanja određenih poslovnih aktivnosti ili službenih dužnosti. Dalje, Ustavni sud ukazuje i na odredbe člana 140.d stav 2. ZKPFBiH kojim je propisano da se „mjerama zabrane ne može [...] ograničiti pravo osumnjičenog [...] da obavlja svoju profesionalnu djelatnost, osim ako se postupak vodi zbog krivičnog djela učinjenog u vezi s obavljanjem te djelatnosti.“ Dovodeći u vezu citirane odredbe ZKPFBiH i činjenicu da se protiv apelantice i drugih lica provodi istraga zbog krivičnih djela iz čl. 389. (krivotvorenje isprave) i 383. (zloupotrebe položaja i ovlaštenja) Krivičnog zakona Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“ br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17 i 31/23) s konkretnim slučajem, Ustavni sud smatra da je osporena odluka donesena „u skladu sa zakonom“.

Ustavni sud ima u vidu, prema stanju spisa predmeta, da se krivični postupak protiv apelantice, u vrijeme donošenja osporenih odluka, nalazi u fazi istrage, u kojoj tužilaštvo preduzima potrebne procesne aktivnosti radi prikupljanja dokaza da su (ili nisu) učinjena krivična djela za koje se provodi istraga. Zatim, istaknuto je da od rezultata istrage i prikupljenih kompletnih dokaza zavisi daljnji tok postupka (eventualno obustavljanje istrage ili podizanje optužnice). U tom smislu, Ustavni sud zapaža da je redovni sud naveo da je „utvrdio da je tužilaštvo procesnim radnjama prekinulo zastarni rok od 10 godina“ za krivično djelo krivotvorenja službene isprave. Također, sud je u rješenju kojim su mjere zabrane produžene naveo da će prigovore zastare krivičnog gonjenja u određenim fazama postupka cijeniti postupajuće sudije, kao i kantonalni tužilac.

Ustavni sud zaključuje da je miješanje u apelanticino pravo na imovinu preduzeto zbog efikasnog vođenja krivičnog postupka i onemogućavanja eventualnog ponovnog izvršenja krivičnih djela, što znači da je bilo u javnom interesu.

Odgovarajući dalje na pitanje da li je miješanje u apelanticinu imovinu bilo proporcionalno legitimnom cilju, Ustavni sud zapaža da je nametnutom mjerom, kako je to i sud obrazložio, izrečena zabrana rada samo jednom od pravnih subjekta koji je u apelanticinom vlasništvu, dok ostalim njenim ograncima – apotekama nije zabranjen rad. Osim toga, zabrana rada jedne apoteke u apelanticinom vlasništvu ima privremeni karakter; uz obaveznu dvomjesečnu kontrolu daljnje potrebe trajanja određene mjere. Imajući to u

vidu, Ustavni sud smatra da se mjerom zabrane rada sporne apoteke ne stavlja pretjeran pojedinačni teret na apelanticu u poređenju s javnim interesom koji se želi ostvariti, čime je postignuta pravična ravnoteža između zahtjeva opšteg interesa zajednice i zahtjeva za zaštitu osnovnih prava pojedinaca.

U konkretnom slučaju Ustavni sud zapaža da redovni sud nigdje u rješenjima nije naveo bilo kakvu tvrdnju u vezi s apelanticom, a da prije nje nije postojala odrednica „osumnjičeni“ ili „osnovana sumnja da je [...]“, ili „kako se osnovano sumnja“. Na osnovu toga, Ustavni sud zaključuje da navedenim izražavanjem redovni sud nije prejudicirao apelanticinu krivicu na bilo koji način. Ustavni sud ukazuje i da se konkretni postupak nalazi u fazi istrage i da su citirane fraze navedene u rješenjima kojima se utvrđuje postojanje osnovane sumnje da je apelantica kao osumnjičena počinila krivična djela koja joj se u ovoj fazi stavljaju na teret. Imajući u vidu navedeno, Ustavni sud smatra da su neosnovani apelantini navodi o povredi prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 2. Evropske konvencije.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-3579/22 od 30. novembra 2023. godine)*

PRAVO NA SLOBODNE IZBORE

Efektivno učešće u izbornom procesu

Postoji povreda apelantovog prava na slobodne izbore iz člana 3. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, njegovog „pasivnog“ aspekta, kada apelantu nije omogućeno da efektivno učestvuje tokom cijelog postupka u kojem se odlučivalo o njegovim izbornim pravima.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud smatra da je u okolnostima konkretnog slučaja apelantu trebalo omogućiti da učestvuje u postupku pred sudom kao zainteresovano lice. U takvom slučaju i apelant bi morao da poštuje stroge rokove koji su određeni relevantnim zakonima, a svako eventualno odugovlačenje izbornog procesa išlo bi na njegovu štetu. To dalje znači da Ustavni sud ne može da prihvati da je potreba da se obezbijedi efikasnost izbornog procesa dovoljan razlog da se apelantu onemogući učešće u postupku koji se tiče njegovih izbornih prava, bez ikakvih objektivnih znakova da će apelant taj proces zaista odugovlačiti.

Ustavni sud naglašava da su ranije odluke CIK-a (Centralna izborna komisija BiH) poništene rješenjima Suda BiH, tako da obrazloženje iz ranijih odluka ne može zamijeniti obrazloženje u konačnoj odluci CIK-a, pogotovo ako se ima u vidu da je CIK u ranijim odlukama utvrdio drugačiji rezultat posrednih izbora u Domu narodu nego u konačnoj odluci. Kada se ima u vidu izneseno, kao i činjenica da je Sud BiH u osporenom rješenju šturo naveo da je CIK za svoju odluku dao „potpuno i jasno obrazloženje“, Ustavni sud smatra da apelantu nije omogućeno da djelotvorno učestvuje u konkretnom postupku. Naime, Ustavni sud smatra da je apelantovo pravo na podnošenje izborne žalbe Sudu BiH bilo samo formalno, tj. „teorijsko ili iluzorno“, bez mogućnosti da djelotvorno zaštiti svoja izborna prava, ako se ima u vidu da mu u ranijim fazama postupka nije omogućeno da učestvuje u postupcima o izbornim žalbama koje su podnijeli drugi politički subjekti.

S obzirom na navedeni zaključak, Ustavni sud smatra da nije potrebno razmatrati ostale apelantove prigovore vezano za povredu prava na slobodne izbore. Naime, prvo je potrebno apelantu omogućiti da djelotvorno učestvuje u postupku, dok Sud BiH treba da donese novu odluku i obrazloži apelantove prigovore. Tek nakon toga, ukoliko bude potrebe, biće moguće ispitivati ostale prigovore na koje je ukazano.

Zbog svega navedenog, Ustavni sud smatra da je potrebno ukinuti osporena rješenja Suda BiH i predmet vratiti tom sudu na ponovni postupak u skladu sa stavovima Ustavnog suda izraženim u ovoj odluci.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP-81/23 od 21. marta 2024. godine)*

EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

sudska praksa

Pripremio: **Harun Išerić***

Novi pregled novosti iz prakse Evropskog suda za ljudska prava (Sud) obuhvatit će presude i odluke donesene od 16. decembra 2024. do 16. februara 2025. godine, a povodom navoda o kršenju Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Konvencija). Ovaj pregled sadrži samo osnovne informacije o stavovima Suda u predmetima koji su zadobili pažnju stručne i šire javnosti, dok su odluke u cjelini dostupne na web stranici Suda.¹

Na početku ćemo se kratko osvrnuti na rad Suda u 2024. godini. Statistika je sljedeća: preko 60.000 aplikacija čeka sudijsko odlučivanje (što je smanjenje od 12% u odnosu na prethodnu godinu); skoro 26.000 aplikacija je odbačeno kao nedopustivo; doneseno je preko 1.000 presuda Vijeća i Komiteta, a Veliko vijeće je donijelo pet presuda (i dvije odluke o dopustivosti), dok je pred Velikim vijećem na kraju 2024. godine, 17 predmeta čekalo odlučivanje (uključujući predmet *Kovačević protiv BiH*). Sud je u 2024. godini imao 650 zaposlenih, s budžetom od 85 miliona eura. Protekla godina je donijela nekoliko različitih procesnih reformi u radu Suda, uključujući kodifikaciju i detaljnije uređenje pitanja izuzeća sudija; razlozi za izdavanje privremenih mjera; uklanjanje birokratskih prepreka za ulaganje aplikacije Sudu. U pogledu utvrđenih povreda ljudskih prava i sloboda, u 2024. godini, dominante povrede prava su iz člana 6., člana 5. i člana 3. Konvencije (utvrđene preko 1300 puta), dok ostatak povreda pripada povredi prava iz člana 13., člana 1. Protokola broj 1, člana 2. i ostalih članova Konvencije i dodatnih protokola (utvrđene preko 1200 puta).

U decembru 2024. godine Sud je odlučio da uspostavi Etičko vijeće, koje će savjetovati predsjednika Suda u pitanjima sudijske etike. Ovaj razvoj događaja označava još jedan važan korak koji je Sud preduzeo kako bi pokazao

* Viši asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu,
h.iseric@pfsa.unsa.ba

¹ Odluke i presude Suda su dostupne na web stranici: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:\[%22JUDGMENTS%22,%22DECISIONS%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:[%22JUDGMENTS%22,%22DECISIONS%22]}).

svoju posvećenost sudskoj etici i pridržavanju sudskih etičkih standarda. Predsjednik Suda će konsultovati Etičko vijeće kad god on ili ona smatra da je potrebno dati smjernice sudiji koji traži savjet o usklađenosti s etičkim standardima, u datoj situaciji. Etičko vijeće će imati nadležnost da daje smjernice u vezi s trenutnim, *ad hoc* i bivšim sudijama. Smjernice se mogu odnositi i na sam Sud, kao instituciju. Etičko vijeće će se sastojati od pet članova: najstarijeg potpredsjednika Suda, najstarijeg predsjednika Odjeljenja i troje najstarijih sudija.

U slučaju BiH, 142 predmeta su okončana u 2024. godini, dok se čeka odlučivanje u njih 43. Protiv BiH su donesene dvije presude. U jednoj je utvrđena povreda prava iz člana 6., a u drugoj povreda prava iz člana 13. Konvencije.

Podsjetimo da je u decembru 2021. godine istekao mandat bh. sudiji Farisu Vehaboviću, te da Predsjedništvo BiH, nakon dva poništena konukursa i provođenja trećeg u okviru kojeg su jedino zaprimljene prijave kandidata, još uvijek nije u stanju da predloži troje kandidata za ovu funkciju, pa sudija Vehabović već četvrtu godinu zaredom obnaša funkciju van svog mandata.

PRAVO NA ŽIVOT

Ignoriranje prakse rasprostranjenog odlaganja otpada

U presudi Vijeća u predmetu *Cannavacciuolo i drugi protiv Italije* (aplikacija broj 51567/14 i tri druge) Sud je zaključio da postoji kršenje prava iz člana 2. Konvencije. Slučaj se ticao odlaganja, zakopavanja ili spaljivanja otpada na privatnom zemljištu, koje su često vršile organizirane kriminalne grupe, u dijelovima regije Kampanije poznatim kao Terra dei Fuochi, gdje živi oko 2,9 miliona ljudi. To je za posljedicu imalo povećanje stope raka i zagađenja podzemnih voda na tom području. Sud je posebno utvrdio da se italijanska država nije pozabavila tako ozbiljnom situacijom s potrebnom marljivošću i brzinom – uprkos tome što su mnogi godinama znali za problem – posebno u procjeni problema, sprečavanju njegovog rasta i komuniciranja s pogođenom javnošću. Sud je zaključio, na osnovu člana 46. Konvencije (pravosnažnost i izvršenje presuda), da država mora izraditi sveobuhvatnu strategiju za rješavanje datog problema, potom uspostaviti nezavisni mehanizam za praćenje i platformu za javno informisanje. Vremensko ograničenje za ove radnje je dvije godine, tokom kojih će 36 neriješenih, povezanih, aplikacija, koje je uložilo oko 4.700 aplikanata, biti na čekanju.

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Zabrana ostvarivanja kontakta majke i djeteta

U predmetu *X i drugi protiv Slovenije* (aplikacije broj 27746/22 i 28291/22) Sud je utvrdio povredu prava iz člana 6. i člana 8. Konvencije. Predmet se ticao odluke o starateljstvu i prava na kontakt roditelja i djeteta, nakon razdvajanja X od supruge – oca njenog djeteta – u 2018. godini. Također se ticao preraspodjele X-ovog predmeta jednom sudiji. Sud je zaključio da je povrijeđeno pravo na sud ustanovljen zakonom iz člana 6. stava 1. Konvencije, jer je predsjednik Okružnog suda, dodjeljivanjem aplikantinog predmeta tačno određenom sudiji, suprotno objektivnim i unaprijed utvrđenim kriterijumima i jasnoj svrsi pravila – da se osigura slučajnost/lutrija u dodjeli predmeta. U pogledu člana 8. Konvencije, Sud je utvrdio povredu ovog prava kako u pogledu aplikanticine djece, jer nisu bila zastupana u postupku određivanja starateljstva i ostvarivanja kontakta kao i jer im nije bio dozvoljen kontakt sa majkom. Sud je također utvrdio povredu prava iz člana 8. u pogledu X, jer joj nije bio dozvoljen kontakt s djecom. Sud je smatrao da dvije privremene naredbe i presuda kojom se zabranjuje kontakt između djece i njihove majke nisu bile opravdane i da razdvajanje djece od X nije bilo potkrijepljeno relevantnim i dovoljnim razlozima. Štaviše, propust domaćih sudova da osiguraju propisno zastupanje interesa djece tokom postupka odlučivanja o kontaktu s roditeljem i o starateljstvu, samo po sebi predstavljalo je kršenje prava djece na poštovanje njihovog porodičnog života.

Nemogućnost direktnog ispitivanja svjedoka

U predmetu *Vasile Pruteanu i drugi protiv Rumunije* (aplikacija broj 9308/18) Sud je zaključio da nije došlo do povrede prava iz člana 6. stav 1. i 3. (d) Konvencije. Slučaj se odnosio na postupak koji je pokrenut protiv aplikanata, koji su posjedovali tri salona za masažu u Rumuniji, zbog podvođenja i trgovine ljudima. Naveli su da sudski postupak nije bio fer, jer ključni svjedoci – žene koje su regrutirale u Republici Moldaviji – nikada nisu bile direktno ispitane na rumunskim sudovima. Sud je utvrdio da je postojalo dovoljno faktora ravnoteže da se nadoknadi nedostatak mogućnosti da se određeni svjedoci direktno ispituju na suđenju. Konkretno, postojali su drugi dokazi koji potvrđuju činjenicu da su aplikanti omogućavali seksualne usluge u svojim salonima za masažu, posebno da su prevozili svoje moldavske žrtve u Rumuniju pod izgovorom zakonitog zapošljavanja i da su im prijetili

prostitucijom. Štaviše, odluke nacionalnih sudova da prihvate izjave odsutnih svjedoka bile su temeljite i zasnovane na iscrpnom ispitivanju dokaza i svih iznesenih argumenata. Sve u svemu, postupak protiv aplikanata je bio fer.

Nepriistrasnost suda u disciplinskom postupku protiv sudije

Predmet *Suren Antonyan protiv Armenije* (aplikacija broj 20140/23) odnosio se na razrješenje aplikanta s njegove pozicije sudije od strane Vrhovnog sudskog vijeća, u januaru 2023. godine. Aplikant je imenovan za sudiju Građansko-upravnog vijeća Kasacionog suda 2009. godine, s mandatom do 65. godine života. Sud je utvrdio da je došlo do povrede prava iz člana 6. stav 1. Konvencije, u pogledu navodnog nedostatka nepriistrasnosti predsjedavajućeg Vrhovnog sudskog vijeća, kao i da nema povrede prava iz člana 6. stav 1., u vezi s navodnim izostankom nepriistrasnosti Vrhovnog sudskog vijeća i u vezi s navodnim nedostacima u ostvarivanju aplikantovog prava na pristup sudu. Sud je posebno utvrdio da se ne može reći da je način na koji su članovi Vrhovnog sudskog vijeća, koji ne pripadaju sudskoj zajednici (njih pet od deset ukupnih članova ovog tijela bira parlament, na prijedlog političkih skupina na neobnovljivi mandat od pet godina) ugrozio njegovu nezavisnost. Konkretno, uspostavljeni institucionalni i operativni aranžmani pružili su dovoljne garancije kako bi se osiguralo da je izbor pet nesudijskih članova temeljen na njihovom kvalitetu i da je transparentan. Takve garancije nisu bile formalne, već praktične i primjenjive. Sud je također zaključio kako je Vrhovno sudsko vijeće djelovalo kao „sud“ u smislu člana 6. stava 1. Konvencije. U isto vrijeme, Sud je utvrdio da Vrhovno sudsko vijeće nije uspjelo da otkloni opravdane aplikantove sumnje u pogledu nepriistrasnosti njegovog predsjedavajućeg (koja se temeljila na sljedećem: inicijator disciplinskog postupka protiv aplikanta i predsjedavajućeg su bili prijatelji i bivše kolege, s obzirom da kada je predsjedavajući bio ministar pravde, imenovao je inicijatora za svog zamjenika; supruga predsjedavajućeg i inicijator su bili ekonomski povezani vlasništvom nad dionicama u lokalnoj advokatskoj kancelariji) i da mu u tom pogledu nisu pružene dovoljne proceduralne garancije.

PRAVO NA PRIVATNI I PORODIČNI ŽIVOT, DOM I PREPISKU

Sudbina navodno otetih beba u hrvatskim bolnicama 1980-ih i 1990-ih

U predmetu *Petrović i drugi protiv Hrvatske* (aplikacije broj 32514/22, 33284/22 i 15910/23) Sud je utvrdio povredu prava iz člana 8. Konvencije. Slučaj se odnosio na sumnje tri majke da se njihova novorođena djeca, rođena između 1986. i 1994. godine, nisu razbolila i umrla, kako navode državne bolnice, već da su bila oteta i nezakonito data na usvajanje. Sud je uočio sličnosti između ovog slučaja i slučaja *Zorica Jovanović protiv Srbije*. Sud je posebno utvrdio da Hrvatska nije ispunila svoje pozitivne obaveze iz članu 8. Konvencije u vezi s navodima aplikanata da su njihove bebe otete iz porodilišta i date na nezakonito usvajanje. U skladu s članom 46. Konvencije (pravosnažnost i izvršenje presuda) Sud je zaključio da je bilo nužno donijeti opće mjere na nacionalnom nivou. Sud je pozvao Hrvatsku da uspostavi mehanizam s ciljem individualnog pristupa i rješavanja problema svih roditelja u sličnoj situaciji. Ovaj mehanizam bi trebao biti pod nadzorom nezavisnog tijela s adekvatnim ovlaštenjima, sposobnog da pruži vjerodostojne odgovore u vezi sa sudbinom svakog djeteta i dodjeljivanjem adekvatne naknade po potrebi.

Domaći zakonodavni okvir o poreznim inspekcijama i reviziji poslovnih prostorija

Sud je u predmetu *Italgomme Pneumatici S.r.l. protiv Italije* (aplikacija broj 36617/18 i 12 drugih) utvrdio povredu prava iz člana 8. Konvencije. Predmet se odnosio na pristup i pregled poslovnih prostorija, registrovanih ureda ili prostorija koje se koriste za obavljanje profesionalne djelatnosti. Inspekcije su uključivale pregled, kopiranje i oduzimanje (u nekim slučajevima) računovodstvenih evidencija, poslovnih knjiga, faktura i druge obavezne računovodstvene dokumentacije, kao i više različitih vrsta dokumenata relevantnih za potrebe utvrđivanja poreza. To su izvršili službenici ili agenti Porezne policije (Guardia di Finanza) militarizirane policijske snage pri Ministarstvu ekonomije i finansija ili iz Porezne vlasti (Agenzia delle Entrate), kako bi procijenili usklađenost postupanja sa poreznim obavezama. Sud je posebno utvrdio da, iako u italijanskom zakonu postoji opći pravni osnov za dotične mjere, taj zakon nije ispunio zahtjev „kvaliteta zakona“ iz člana 8. Konvencije. Čak i uzimajući u obzir široko diskreciono pravo koje su države imale u ovom pogledu, Sud je smatrao da nacionalni pravni okvir daje domaćim vlastima neograničenu slobodu koja se odnosi na obim mjera i način na koji bi se one mogle implementirati. Štaviše, nisu pružene dovoljne proceduralne garancije, jer zakonitost, neophodnost i

proporcionalnost mjere nisu bile predmet dovoljnog ispitivanja. Sve u svemu, aplikantu nije pružen minimalni stepen zaštite na koji su imali pravo prema Konvenciji. Prema članu 46. Konvencije (pravosnažnost i izvršenje presuda) Sud je utvrdio da je potrebno donijeti opšte mjere na nacionalnom nivou.

Odgovornost za razvod isključivo zbog neizvršavanja bračnih dužnosti

U predmetu *H.W. protiv Francuske* (aplikacija broj 13805/21) Sud je zaključio da je došlo do kršenja prava iz člana 8. Konvencije. Predmet se ticao razvoda braka zasnovanog na krivnji, u kojem je krivica pripisana isključivo aplikantici, uz obrazloženje da je prestala da ima seksualne odnose sa svojim mužem. Aplikantica se nije žalila na sam razvod braka (koji je ona također tražila) već na razloge temeljem kojih je bio odobren. Sud je primijetio da je koncept „bračnih obaveza“, kako je predviđen u domaćem pravnom poretku i ponovo potvrđen u ovom predmetu, nije uzeo u obzir pristanak na seksualne odnose. Neispunjavanje bračne dužnosti moglo bi se, pod uslovima iz člana 242. Građanskog zakonika, smatrati razlogom koji opravdava odobravanje razvoda. To također može uključivati materijalne posljedice i, u određenim okolnostima, služi kao osnov za zahtjevanje naknade štete. Sud je zaključio da je samo postojanje takve bračne obaveze u suprotnosti sa seksualnom slobodom, pravom na tjelesnu autonomiju i državnu pozitivnu obavezu prevencije, u kontekstu borbe protiv porodičnog i seksualnog nasilja. U ovom slučaju, Sud nije mogao identifikovati nijedan razlog koji bi mogao opravdati ovo miješanje javne vlasti u polje seksualnosti. Zapaženo je da je aplikantičin muž mogao podnijeti zahtjev za razvod, pozivajući se na nepovratni raspad braka kao glavnu osnovu, a ne, kao što je to učinio, kao alternativnu osnovu. Sud je zaključio da je reafirmacija principa bračnih obaveza i odobravanje razvoda na osnovu isključive krivice aplikantice, nije bilo zasnovano na relevantnim i dovoljnim razlozima, te da domaći sudovi nisu uspostavili pravičnu ravnotežu između suprotstavljenih interesa u ovom predmetu.

Pobijanje pretpostavke maloljetstva

Predmet *A.C. protiv Francuske* (aplikacija broj 15457/20) se odnosio na državljanina Gvineje koji je tvrdio da je bio maloljetnik bez pratnje kada je stigao u Francusku, dok mu je njega predviđena francuskim zakonom o zaštiti djece bila uskraćena jer su domaći organi osporili njegovo maloljetstvo. Sud je prvo primijetio da je aplikantu pružena privremena njega, tokom procesa

procjene starosti, u skladu sa pretpostavkom njegovog maloljetstva. Rezultati administrativnog postupka i medicinskog pregleda doveli su do pobijanja pretpostavke o aplikantu kao maloljetniku i ukidanja zaštite koja mu je pružana kao maloljetniku bez pratnje. Sudovi su kasnije priznali aplikantu status maloljetnika. Sud je konstatovao postojanje nacionalnog zakonodavnog okvira koji je u principu pružao potrebne, minimalne, proceduralne garancije. Usljed nepotpunih i nepreciznih informacija dostavljenih aplikantu u ovom predmetu, dok je njegov maloljetni status bio provjeravan, pretpostavka njegovog maloljetstva je pobijena na način da ga je lišila adekvatnih proceduralnih zaštitnih mjera. Nadležni organi nisu postupali s razumnom marljivošću i nisu ispoštovali svoju pozitivnu obavezu da osiguraju pravo aplikanta na poštovanje njegovog privatnog života. Stoga je došlo do povrede prava iz člana 8. Konvencija. S druge strane, Sud je smatrao da su aplikantu bili dostupni efikasni pravni lijekovi glede navodne povrede prava iz člana 8. Konvencije. Sud je stoga utvrdio da nije došlo do povrede prava iz člana 13. Konvencije u vezi sa članom 8.

SLOBODA OKUPLJANJA I UDRUŽIVANJA

Krivična osuda članova sindikata zbog zlonamjernog ometanja saobraćaja na putevima

U predmetu *Bodson i drugi protiv Belgije* (aplikacija broj 35834/22 i 15 drugih) Sud je utvrdio da nije došlo do kršenja prava iz člana 11. Konvencije. Predmet se odnosio na krivičnu osudu aplikanata zbog zlonamjernog ometanja saobraćaja, blokiranje autoputa A3/E40, na mostu Cheratte kod Liègea, u periodu od oko pet sati, bez prethodne dozvole. Njihovo postupanje dovelo je do zastoja u saobraćaju u dužini od oko 400 kilometara i stvorilo općenito napeto okruženje, obilježeno raznim incidentima. Sud je primijetio da aplikanti nisu osuđeni ni zbog štrajka ni zbog izražavanja mišljenja. Umjesto toga, proglašeni su krivim za učešće u ometanju saobraćaja koje je dovelo do potencijalno opasne situacije, a što predstavlja krivično djelo. Nacionalni sud je posebno smatrao da su aplikanti ostali na licu mjesta, iako su bili potpuno svjesni blokade, pa zbog toga je irelevantno to što neki od njih nisu bili organizatori blokade. Nadalje, utvrđeno je da kada su aplikanti svjesno i voljno odbili da preduzmu akciju, dali bitan doprinos izvršenju krivičnog djela zlonamjernog ometanja saobraćajnog puta. Neki od njih su, s

obzirom na svoje sindikalne obaveze, čak i igrali glavnu, ako ne i ključnu ulogu u blokadi. Sud je precizirao da ne može bezrezervno prihvatiti argument da je pravo na štrajk uključivalo pravo sindikata ili njegovih članova da bez prethodne dozvole ometaju javni saobraćaj. Takva akcija bi mogla nekoliko puta zaustaviti saobraćaj na glavnoj trasi autoputa satima, znatno ometajući svakodnevni život i zakonite aktivnosti drugih lica, stvarajući opasno okruženje za učesnike u saobraćaju. Sud je zaključio da su, osuđujući aplikante za zlonamjerno ometanje saobraćaja, domaći sudovi svoje odluke zasnivali na prihvatljivoj ocjeni činjenica i na razlozima koji su bili relevantni i dovoljni. Dakle, nacionalne vlasti nisu prekoračile svoju marginu slobodne procjene.

SLOBODA IZRAŽAVANJA

Građanska presuda protiv aplikanta za objavljivanje i zadržavanje izjava na njegovoj Facebook stranici

U predmetu *Alexandru Pătrașcu protiv Rumunije* (aplikacija broj 1847/21) Sud je utvrdio povredu prava iz člana 10. Konvencije, zbog osude aplikanta za izjave koje je dao na svojoj Facebook stranici, i kršenje člana 10. Konvencije u vezi sa osudom aplikanta zbog komentara trećih lica na njegovoj Facebook stranici. Predmet se odnosio na odgovornost aplikanta za izjave i komentare objavljene na njegovoj Facebook stranici. Kao strastveni ljubitelj opere i klasične muzike, aplikant je pratio skandal u vezi sa Nacionalnom operom u Bukureštu, koji je izazvao izuzetno emotivno nabijene komentare i diskusije. Skandal je pratila peticija zaposlenika Nacionalne opera da se deportiraju strani zaposlenici ove opere. Aplikantu je naređeno da plati odštetu za štetu uzrokovanu brojnim objavama na njegovoj Facebook stranici u periodu od aprila do juna 2016. godine. Apelacioni sud je utvrdio da su 22 komentara prekoračila granice slobode izražavanja i da ih treba kazniti, te da su četiri poruke koje je napisao aplikant ("ljudi koji rade niskokvalitetne poslove u parkovima", „vojska nacionalističkih majmuna“, „četiri stotine čimpanzi koji su naučili znakovni jezik“ i „ksenofobi“) ugrozile prava i legitimne interese drugih. Sud je primijetio da se činjenični kontekst slučaja mogao koristiti za procjenu da li je svaka od osporenih izjava aplikanta doprinijela raspravi od javnog interesa. Sud je smatrao da su nacionalne vlasti propustile da sprovedu odgovarajuću vježbu balansiranja prava, s ciljem dokazivanja da je za donošenje građanske presude protiv aplikanta postojala

hitna društvena potreba. Što se tiče građanske presude protiv aplikanta zbog komentara trećih lica na njegovoj Facebook stranici, Sud je smatrao da se zakonske odredbe na koje su se oslonile i tumačile sudske vlasti u ovom predmetu, nisu bile dovoljne jasne i precizne da pruže odgovarajuću zaštitu od uplitanja vlasti u pravo aplikanta na slobodu izražavanja.

Rusko zakonodavstvo s ciljem suzbijanja suprotnog govora o agresiji na Ukrajinu

Predmet *Novaya Gazeta i drugi protiv Rusije* (aplikacije broj 11884/22 i 161 drugi) se ticao zakona usvojenog u Rusiji, nakon njene invazije na Ukrajinu 2022. godine, kojim su uvedena nova krivična djela: “diskreditiranja vojske” i širenja “lažnih vijesti” o njenim postupcima. Ukupno 178 pojedinačnih aplikanata je u ovom slučaju osuđeno na osnovu ovog novog zakonodavstva u krivičnom ili upravnom postupku, dok su dvije nezavisne medijske organizacije - *Novaya Gazeta* i *Dozhd TV* - ugašene. Sud je u ovom predmetu utvrdio povredu prava iz člana 10. Konvencije. Zaključeno je da je postojao sistemski i široko rasprostranjeni obrazac ograničenja izvještavanja o ratu u Ukrajini, što ukazuje na koordinirane napore da se prvenstveno suzbiju suprotni i neslagajući glasovi o ratu u Ukrajini, a ne da se suprotstavi prijetnji nacionalnoj sigurnosti. U suštini, nacionalni sudovi su kriminalizirali izvještaje/izjave koje su u suprotnosti sa službenim narativom koji opisuje invaziju na Ukrajinu kao “specijalnu vojnu operaciju”. Nije učinjen nikakav napor da se izbalansiraju suprotstavljeni interesi koji su u pitanju, posebno da se uzme u obzir pitanje od ključnog interesa za javnost, odnosno veliki oružani sukob i optužbe za ratne zločine. Također je jednoglasno zaključeno da je došlo do povrede člana 34. Konvencije (pravo na pojedinačnu aplikaciju), zbog prestanka dozvole za objavljivanje novina *Novaya Gazeta* i blokiranje pristupa njenoj web stranici, uprkos privremenim mjerama koje je izdao Sud. Konačno, utvrđeno je kršenje i drugih konvencijskih prava u odnosu na pet pojedinačnih aplikanata, i to: iz člana 3., u pogledu zatvaranja u metalni kavez i usku staklenu kabinu tokom saslušanja o pritvoru; iz člana 5. stavova 1., 3. i 4., kada su u pitanju hapšenja, pritvor i kašnjenja u razmatranju žalbi protiv odluke o pritvoru; iz člana 8. u pogledu neopravdanih pretresa nekretnina u kojima su aplikanti živjeli.

PRAVO NA IMOVINU

Propust Rusije da osigura imovinska prava raseljenih lica u Abhaziji

Predmet *Taganova i drugi protiv Gruzije i Rusije* (aplikacija broj 18102/04) ticao se pritužbi u vezi sa imovinom koju su aplikanti morali da ostave ili nisu mogli da koriste u Abhaziji (Gruzija) nakon što su započela neprijateljstva prije oružanog sukoba između Gruzije i Rusije 2008. godine. Sud je zaključio da je u odnosu na pet od šest aplikanta došlo do povrede prava iz člana 1. Protokola broj 1 i člana 8. Konvencije. Sud je ponovio da je Abhazija teritorija nad kojom Rusija ima *de facto* kontrolu. Aplikanti su imali domove u Abhaziji, ali nisu imali efikasne domaće pravne lijekove na raspolaganju ni u Gruziji ni u Rusiji kako bi osigurali pristup toj imovini. Zbog ruske kontrole nad teritorijom i nedostatka njenog napora da osigura imovinska prava, posebno za gruzijske državljane, Sud je smatrao da je samo Rusija odgovorna za kontinuirana kršenja prava u ovom predmetu.

Neplaćanje zakupnine za nekretnine korištene od strane mirovnih snaga

Predmet *Ioannides protiv Kipra* (aplikacija broj 32879/18) ticao se pritužbe aplikantice da su kuću koju je posjedovala u Nikoziji koristile mirovne snage, bez plaćanja kirije. Kuća se nalazila u tampon zoni, nakon sukoba Turske i Kipra 1974. godine. Sud je utvrdio da nije došlo do povrede prava iz člana 1. Protokola broj 1, u pogledu ograničenja pristupa javnosti tampon zoni, u kojoj se nalazila kuća aplikantice. Kipar nije imao efektivnu kontrolu nad određenim sektorima tampon zone, a aplikanticina imovina nalazila se u nepristupačnom dijelu te zone. Kipar je ipak poduzeo sve mjere u njegovoj moći u odnosu na pravo aplikantice na pristup svojoj kući, u skladu sa svojim obavezama prema međunarodnom pravu – posebno kroz saradnju sa mirovnim snagama. Međutim, Sud je zaključio da je došlo do povrede prava na imovinu, zbog odbijanja Kipra da aplikantici plati zakupninu za korištenje njene kuće od strane mirovnih snaga. Konkretno, utvrđeno je da su nacionalni sudovi ograničili svoje ispitivanje zahtjeva aplikantice na jedan aspekt, odnosno uskraćivanje pristupa njenoj kući zbog sigurnosnih ograničenja, ne uzimajući u obzir kako je dobijen njen „pristanak“ na korištenje kuće, uslove koje je postavila za to korištenje ili kolika će biti plaćena zakupnina.

SUD EVROPSKE UNIJE

sudska praksa

Pripremio: **Nasir Muftić***

Pregled novosti iz sudske prakse Suda Evropske unije obuhvatit će presude i mišljenja Suda Evropske unije koje su donesene u januaru i februaru 2025. godine.¹ Ovaj pregled ne obuhvata nužno sve presude i mišljenja koji su doneseni u ovom periodu, nego se fokusira na one najvažnije, određujući ih na temelju pažnje koju su zadobile u stručnoj javnosti. Također, ovaj pregled je ograničen na osnovne podatke o predstavljenim presudama i mišljenjima, pa se čitaoci pozivaju da za više informacija o njima posjete internetsku stranicu Suda Evropske unije, gdje su one dostupne u cjelini.

C-253/23 – Onemogućavanje kolektivne tužbe za naknadu štete prouzrokovane kartelom može prouzrokovati povredu prava EU

Trideset i dvije pilane iz Njemačke, Belgije i Luksemburga su smatrale da su pretrpjele štetu zbog kartela kojim je savezna država Sjeverna Rajna-Vestfalija od 2005. do 2019. godine prodavala oblovinu po previsokim cijenama. Pilane su svoja prava na naknadu štete ustupile društvu ASG 2, koje je kao pružatelj pravnih usluga podnijelo kolektivnu tužbu protiv savezne zemlje, djelujući u svoje ime, ali za račun pilana, uz proviziju u slučaju uspjeha.

Savezna država je osporavala procesnu legitimaciju ASG 2, tvrdeći da njemačko pravo ne dopušta ovakvu tužbu u kontekstu tržišnog natjecanja. Njemački sud ističe da je skupna tužba jedini učinkovit mehanizam za naknadu štete u kartelnim slučajevima i traži od Suda Evropske unije tumačenje usklađenosti nacionalne zabrane s pravom EU-a.

** Docent, Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet*

¹ Praksa Suda Evropske unije je dostupna na: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/en/

Sud je istakao da svaka osoba oštećena povredom prava konkurencije ima pravo na punu naknadu štete, koju može zahtijevati sama ili putem treće osobe kojoj je ustupila to pravo. Međutim, države članice same uređuju postupke naknade štete uz poštovanje načela efikasnosti. Njemački sud mora provjeriti da li je zabrana kolektivne tužbe protivna tom načelu. Ako njemačko pravo ne osigurava drugo efikasno pravno sredstvo i ako individualna tužba previše otežava ostvarenje prava, taj sud bi trebao zaključiti da je došlo do povrede prava EU. U tom slučaju, nacionalne odredbe treba tumačiti u skladu s pravom Unije, a ako to nije moguće, isključiti njihovu primjenu.

C-394/23 – Podaci o rodnom identitetu nisu nužni za kupovinu karte za željeznički saobraćaj

Udruženje Mousse podnijelo je pritužbu francuskoj Agenciji za zaštitu podataka (CNIL) protiv prakse željezničke kompanije SNCF Connect, koja prilikom online kupovine karata zahtijeva da putnici obavezno navedu naslov o rodnom identitetu – gospodin ili gospođa („Monsieur” ili „Madame”). Udruženje smatra da ovaj zahtjev krši Opću uredbu o zaštiti ličnih podataka², posebno načelo minimizacije podataka, jer informacija o naslovu, koja se odnosi na rodni identitet, nije nužna za kupovinu karte.

CNIL je 2021. godine odbio pritužbu, zaključivši da ova praksa ne krši Opću uredbu o zaštiti ličnih podataka. Udruženje Mousse osporilo je tu odluku pred Državnim vijećem Francuske, koje je zatražilo od Suda Evropske unije da se izjasni o zakonitosti prikupljanja podataka o naslovima kupaca u svrhu personalizirane komercijalne komunikacije. Sud podsjeća da načelo minimizacije podataka, kao izraz načela proporcionalnosti, zahtijeva da se prikupljeni podaci ograniče na ono što je nužno za svrhu obrade. Prema Općoj uredbi o zaštiti ličnih podataka, obrada ličnih podataka je zakonita samo ako je (i) nužna za izvršenje ugovora ili (ii) opravdana legitimnim interesom voditelja obrade ili treće strane.

Sud ističe da personalizacija komunikacije na osnovu pretpostavljenog rodno identiteta nije objektivno neophodna za izvršenje ugovora o prevozu. Kompanija može koristiti rodno neutralne izraze, čime bi se postigla ista svrha

² Uredba (EU) 2016/679 Evropskog parlamenta i Vijeća od 27. aprila 2016. godine o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom ličnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju van snage Direktive 95/46/EZ

uz manje narušavanje privatnosti. Što se tiče legitimnog interesa, obrada podataka o naslovu nije opravdana ako putnici nisu informirani o svrsi obrade, ako obrada nije strogo neophodna ili ako prava i slobode putnika, posebno zaštita od diskriminacije, imaju prednost nad komercijalnim interesima kompanije.

C-472/23 – Ako banka ne poštuje obavezu obavješćavanja u okviru potrošačkog kredita, ona može izgubiti pravo na kamate

Poljsko društvo Lexitor pokrenulo je postupak protiv banke tvrdeći da nije ispunila obavezu obavješćavanja potrošača prilikom sklapanja ugovora o kreditu. Potrošač je ustupio svoja prava Lexitoru, koji sada traži povrat kamata i naknada plaćenih banci. Lexitor navodi dva glavna razloga za tužbu. Prvo, tvrdi da je efektivna kamatna stopa (EKS) bila precijenjena jer je jedna ugovorna odredba, koja je korištena u njenom izračunu, nepoštena i ne obavezuje potrošača. Drugo, ugovor ne sadrži jasno objašnjenje razloga i načina povećanja troškova povezanih s njegovim izvršenjem. Lexitor smatra da bi zbog ovih nepravilnosti kredit trebao biti oslobođen kamata i naknada. Poljski sud se obratio Sudu Evropske unije kako bi utvrdio da li je banka prekršila obavezu obavješćavanja prema pravu EU i da li je kazna gubitka prava na kamate i naknade u skladu s pravom Unije.

Sud je utvrdio da EKS mora biti jasno definisan prilikom sklapanja ugovora, ali njegov kasniji obračun temelji se na pretpostavci da će ugovor ostati na snazi. Precijenjena EKS zbog nepoštenih odredbi ne znači nužno povredu obaveze obavješćavanja. Dalje, ugovor o potrošačkom kreditu mora ponuditi jasno i razumljivo objašnjenje uslova za izmjenu naknade. Ako se temelji na pokazateljima koje potrošač teško može provjeriti, može doći do povrede obaveze obavješćavanja. U slučaju povrede obaveze obavješćavanja, banka može izgubiti pravo na kamate i naknade ako potrošač nije mogao jasno sagledati svoje obaveze. Nacionalni sud treba provjeriti da li je ova sankcija proporcionalna konkretnom slučaju.

Case T-743/21 – Državna pomoć nacionalnoj aviokompaniji u Portugalu ne krši pravo EU

U junu 2020. godine, Portugal je obavijestio Evropsku komisiju o planu državne pomoći za Transportes Aéreos Portugueses SGPS (TAP SGPS),

matičnu kompaniju i 100% vlasnika aviokompanije TAP Air Portugal. Pomoć, u iznosu do 1,2 milijarde eura, obuhvatala je kreditni ugovor između Portugala kao zajmodavca, TAP Air Portugal kao dužnika i TAP SGPS kao garanta, s ciljem održavanja operacija od jula do decembra 2020. godine.

Komisija je 10. juna 2020. godine donijela odluku kojom je potvrdila da mjera predstavlja državnu pomoć, ali ju je proglasila kompatibilnom s unutrašnjim tržištem. Aviokompanija Ryanair je osporila tu odluku pred Opštim sudom Evropske unije, koji je 19. maja 2021. godine poništio odluku jer Komisija nije utvrdila da li TAP SGPS pripada većoj poslovnoj grupi, što je ključno za ispunjavanje uslova za pomoć u restrukturiranju. Sud je dao Komisiji dva mjeseca da donese novu odluku i privremeno suspendovao efekt poništenja. Komisija je 16. jula 2021. godine donijela novu odluku kojom je ponovo odobrila pomoć, zaključivši da TAP SGPS ispunjava uslove za pomoć. Ryanair je i ovu odluku osporio pred Opštim sudom, ali je njegov zahtjev odbijen.

Opšti sud je utvrdio da je Komisija pravilno primijenila uslove za dodjelu pomoći te da je mjera imala cilj od zajedničkog interesa, bila primjerena i proporcionalna. Sud je odbacio tvrdnje da je Komisija nepotpuno ispitala negativne posljedice pomoći ili da su prekršeni principi nediskriminacije, slobode pružanja usluga i poslovnog nastanjivanja. Također, Sud je odbio tvrdnje da je Komisija donijela nedovoljno obrazloženu odluku.

T-830/22, T-156/23 i T-1033/23: Poljska mora platiti skoro 320.200.000 eura zbog kazni koje je Sud izrekao u vezi s reformom poljskog pravosudnog sistema

Evropska komisija je 1. aprila 2021. godine pokrenula postupak pred Sudom pravde Evropske unije protiv Poljske, tvrdeći da su reforme poljskog pravosudnog sistema iz decembra 2019. godine prekršile pravo EU. Tokom postupka, Sud je naložio Poljskoj da obustavi primjenu određenih odredbi u vezi sa ovim, što Poljska nije učinila. Zbog toga joj je 27. oktobra 2021. godine izrečena kazna od milion eura dnevno, počevši od 3. novembra 2021. godine. Poljska je 9. juna 2022. godine usvojila zakon kako bi djelimično ispunila zahtjeve Suda. Sud je 21. aprila 2023. godine zaključio da je zakon značajno doprinio izvršenju mjere, te smanjio dnevnu kaznu na 500.000 eura, ali tek od tog datuma.

Pošto Poljska nije plaćala kazne, Komisija je dug naplaćivala kroz kompenzaciju, odbijajući iznose od potraživanja Poljske prema EU. Poljska je

podnijela tužbu Opštem sudu EU, tražeći poništenje šest odluka o prebijanju dugovanja za period od 15. jula 2022. do 4. juna 2023. godine, čime je Komisija naplatila oko 320,2 miliona eura. Alternativno, Poljska je tvrdila da je kazna trebala biti smanjena još od 15. jula 2022. godine te da Komisija nije smjela naplaćivati milion eura dnevno do 21. aprila 2023. godine. Opšti sud je odbio sve tužbene zahtjeve.

Sud je zaključio da Komisija nije prekršila pravo EU, jer je obaveza plaćanja kazne ostala na snazi do 21. aprila 2023. godine, Također, da je Komisija imala pravo sama prilagoditi kaznu, to bi narušilo autoritet obaveze od 27. oktobra 2021. godine. Zbog svega, Poljska mora platiti skoro 320.200.000 eura zbog kazni koje je Sud izrekao u vezi s reformom poljskog pravosudnog sistema.

C-158/23 – Pravo EU ne zabranjuje da korisnici međunarodne zaštite moraju položiti ispit građanske integracije

Državljanin Eritreje stigao je u Nizozemsku sa 17 godina i dobio status korisnika međunarodne zaštite. Nakon što je navršio 18 godina, nizozemske vlasti su ga obavezale da u roku od tri godine položi ispit građanske integracije, što je produženo za još jednu godinu zbog njegovog boravka u prihvatnom centru za azilante. Međutim, nije redovno prisustvovao kursevima niti položio ispite, pa mu je izrečena kazna od 500 eura i naložena otplata zajma od 10.000 eura za troškove programa. Iako je kasnije oslobođen obaveze polaganja ispita jer je uložio dovoljno truda, kazna i dug su ostali na snazi. Pokrenuo je postupak pred nizozemskim sudovima, a Državno vijeće Nizozemske uputilo je Sud pravde EU pitanje o usklađenosti tog sistema s Direktivom o međunarodnoj zaštiti³.

Sud je presudio da države članice mogu zahtijevati od korisnika međunarodne zaštite polaganje ispita građanske integracije, jer poznavanje jezika i društva olakšava integraciju i pristup tržištu rada. Međutim, države moraju uzeti u obzir posebne okolnosti korisnika, poput dobi, obrazovanja,

³ Direktiva 2011/95/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 13. decembra 2011. o standardima za kvalifikaciju državljana trećih zemalja ili osoba bez državljanstva za ostvarivanje međunarodne zaštite, za jedinstveni status izbjeglica ili osoba koje ispunjavaju uslove za supsidijarnu zaštitu te sadržaj odobrene zaštite.

finansijske situacije i zdravlja. Također, znanje potrebno za ispit mora biti osnovnog nivoa i ne smije nametati prekomjeran teret korisnicima koji još nisu trajno nastanjeni. Sud je zaključio da novčane kazne ne smiju biti sistematske, već se mogu izricati samo u izuzetnim slučajevima očite nezainteresovanosti za integraciju. Također, obaveza snositi sve troškove kursa i ispita može otežati stvarnu integraciju i onemogućiti ostvarivanje prava iz Direktive 2011/95. U ovom slučaju, nizozemski sistem nameće neproporcionalne finansijske obaveze, čime se ugrožava integracija korisnika međunarodne zaštite.

PREGLED SADRŽAJA ČASOPISA "PRAVNA MISAO" U 2024. GODINI

SADRŽAJ 1-2/24

Uvodna riječ glavne urednice

PRAVNA MISAO - 55 GODINA ČASOPISA

Vedran Škobić

Uvodna riječ ministra Federalnog ministarstva pravde

Uvodna riječ Redakcionog odbora časopisa *Pravna misao* (1-2/69)

Uvodna riječ Redakcionog odbora časopisa *Narodna uprava* (1-2/50)

Hajrija Sijerčić-Čolić

Povodom 55. godišnjice časopisa *Pravna misao*

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Nedžad Smailagić

Napomene o uređenju prekršajnog pravnog sistema

Bosne i Hercegovine i procesnim implikacijama

(ne)razgraničenja kažnjivih djela

STRUČNI RAD

Dušan Đuričić

Nepriistrasnost sudije kao osnovna moralna vrijednost

pravosudnog sistema

S MEĐUNARODNE KONFERENCIJE

Darko Soldat

Zakonitost kriptovanih komunikacija kao dokaza

u krivičnom postupku

PRIKAZ

Marija Čičić

Prikaz Konferencije povodom 20. godišnjice reforme

krivičnog pravosuđa u Bosni i Hercegovini

Enida Dučić

Međunarodni memorijalni skup Marko Petrak
“Roman Legal Tradition and Contemporary Legal Systems”
(Dubrovnik, 16 - 18. 10. 2023.)

Sead Bandžović

Između Orijenta i Okcidenta: Recepcija Općeg građanskog
zakonika u Bosni i Hercegovini (Mehmed Bečić,
Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, Sarajevo, 2022., str. 249)

Đemaludin Mutapčić

Bosna i Hercegovina dobila status pridruženog člana
u Vijeću advokatskih komora Evrope

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine

(Miodrag N. Simović
Vladimir M. Simović)

Evropski sud za ljudska prava

(Harun Išerić)

Sud Evropske unije

(Nasir Muftić)

Pregled sadržaja časopisa „Pravna misao“ u 2023. godini

Registar autora – suradnika časopisa „Pravna misao“ u 2023. godini

Upute za autore

SADRŽAJ 3-4/24

Uvodna riječ glavne urednice

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Filip Novaković

Inkriminacija klevete u poredbenom svjetlu

STRUČNI RAD

Emir Kadrić

Položaj javnih preduzeća u okviru javne uprave
s osvrtom na pravni okvir u Bosni i Hercegovini

PRIKAZ

Miloš Davidović, Tarik Velić

Osvrt na XVI stručno savjetovanje tužilaca u Bosni i
Hercegovini „20 godina primjene krivičnih zakona
i zakona o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini“

Majda Halilović

Prikaz studije „Analiza sudske prakse u predmetima
govora mržnje i zločina iz mržnje u Bosni i Hercegovini“

Arben Murtezić

Prikaz seminara „Umjetna inteligencija i krivično pravosuđe“

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine

(Miodrag N. Simović
Vladimir M. Simović)

Evropski sud za ljudska prava

(Harun Išerić)

Sud Evropske unije

(Nasir Muftić)

Upute za autore

SADRŽAJ 5-6/24

Uvodna riječ glavne urednice

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Almir Jašarević

Promijenjene okolnosti u Zakonu o javnim nabavkama
Bosne i Hercegovine

Sead Bandžović

Mehanizam pojedinačnih žalbi po Međunarodnom paktu o
građanskim i političkim pravima: primjer Bosne i Hercegovine

STRUČNI RAD

Elmedin Ahmić

Pravni osnov upisa vlasništva u postupku
harmonizacije nekretnina u Općinskom sudu u Travniku

PRIKAZ

Medina Fazlić

Holokaust i genocidi: nepodnošljiva lakoća ponavljanja
(Zarije Seizović, Studije holokausta i genocida,
Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka, 2021.)

Mirza Buljubašić

Kriminologija i ratni zločini.
The Oxford Handbook of Criminology, 2024

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine
(Miodrag N. Simović)

Evropski sud za ljudska prava
(Harun Išerić)

Sud Evropske unije
(Nasir Muftić)

Upute za autore

SADRŽAJ 7-8/24

Uvodna riječ glavne urednice

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Svjetlana Ivanović

Razvoj zajedničkih istražnih timova u okviru Evropske unije

Senad Hasanspahić, Maja Pločo

Priznanje i izvršenje strane krivične presude

STRUČNI RAD

Nedžad Baković

Odgovornost osobe zadužene za provođenje mjera
zaštite i sigurnosti na radu

PRIKAZ

Đemaludin Mutapčić

Izveštaj o održanom sastanku na temu „Promocija medijacije
u pravosuđu Bosne i Hercegovine u skladu sa CEPEJ
metodama medijacije i najboljim evropskim praksama“

Filip Novaković

Osvrt na IX međunarodnu naučnu konferenciju „Društvene
devijacije“, Centar modernih znanja, Banja Luka, 2024.

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine

(Miodrag N. Simović)

Evropski sud za ljudska prava

(Harun Išerić)

Sud Evropske unije

(Nasir Muftić)

Upute za autore

SADRŽAJ 9-10/24

Uvodna riječ glavne urednice

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Samir Sabljica i Rijad Delić

Načelo otvorenosti kao dio doktrine „dobro upravljanje“ u
Bosni i Hercegovini

Mirsad Čizmić

Normativno i praktično određenje ugovornog organa
u pravu javnih nabavki

STRUČNI RAD

Naida Gačanović

Budućnost notarijata u BiH?

S MEĐUNARODNE KONFERENCIJE

Tamara Marić

Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici
i nasilje nad ženama u BiH

PRIKAZ

Đemaludin Mutapčić

Pismeni sporazum stranaka o nagodbi u postupku
medijacije kao izvršna javna isprava medijatora
za provođenje promjena u katastru nekretnina

Hajrija Sijerčić-Čolić

70 godina Instituta za kriminologiju
pri Pravnom fakultetu u Ljubljani

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine

(Miodrag N. Simović)

Evropski sud za ljudska prava

(Harun Išerić)

Sud Evropske unije

(Nasir Muftić)

Upute za autore

SADRŽAJ 11-12/24

Uvodna riječ glavne urednice

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Neira Raković

Uloga i značaj privilegije protiv samooptuživanja
u krivičnom postupku

ZAKONODAVNE AKTIVNOSTI

Damir Šapina

Implementacija Istanbulske i Lanzarote konvencije u
zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine

S MEĐUNARODNE KONFERENCIJE

Irma Kovčo Vukadin

Femicid: Prikaz i ocjena hrvatskog zakonskog rješenja

PRIKAZ

Đemaludin Mutapčić

Obilježavanje 141 godine postojanja i rada
advokature/odvjetništva u Bosni i Hercegovini

Išerić Harun

Održana IV škola medijskog prava:
„SLAPP postupci i opasnosti po slobodu izražavanja“

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine

(Miodrag N. Simović)

Evropski sud za ljudska prava

(Harun Išerić)

Sud Evropske unije

(Nasir Muftić)

Upute za autore

REGISTAR AUTORA - SURADNIKA ČASOPISA "PRAVNA MISAO" U 2024. GODINI

A		K	
Ahmić, Elmedin	5-6	Kadrić, Emir	3-4
B		Kovčo Vukadin, Irma	11-12
Baković, Nedžad	7-8	M	
Bandžović, Sead	1-2, 5-6	Marić, Tamara	9-10
Buljubašić, Mirza	5-6	Muftić, Nasir	1-2, 3-4, 5-6, 9-10, 11-12
Č		Murtezić, Arben	3-4
Čizmić, Mirsad	9-10	Mutapčić, Đemaludin	1-2, 7-8, 9-10, 11-12
D		N	
Davidović, Miloš	3-4	Novaković, Filip	3-4, 7-8
Delić, Rijad	9-10	P	
Dučić,Enida	1-2	Pločo, Maja	7-8
Đ		R	
Đurić, Dušan	1-2	Raković,Neira	11-12
F		S	
Fazlić, Medina	5-6	Sabljica, Samir	9-10
G		Sijerčić-Čolić, Hajrija	1-2, 9-10
Gaćanović, Naida	9-10	Simović, N. Miodrag	1-2, 3-4, 5-6, 7-8, 9-10, 11-12
H		Simović, M. Vladimir	1-2, 3-4
Halilović, Majda	3-4	Smailagić, Nedžad	1-2
Hasanspahić, Senad	7-8	Soldat, Darko	1-2
I		Š	
Išerić, Harun	1-2, 3-4, 5-6, 7-8, 9-10, 11-12	Šapina, Damir	11-12
Ivanović, Svjetlana	7-8	Škobić, Vedran	1-2
J		V	
Jašarević, Almir	5-6	Velić, Tarik	3-4

UPUTE ZA AUTORE

Radovi se objavljuju na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku (u latiničnom ili ćiriličnom pismu) ili engleskom jeziku.

Ukoliko rukopis zadovoljava kriterije časopisa „Pravna misao“, upućuje se na recenziju.

Svaki rukopis ocjenjuju najmanje dva nepristrana recenzenta, pri čemu identitet autora i recenzenta ostaje obostrano nepoznat. Nakon ocjene recenzenta i članova Redakcije, rukopis se vraća autoru s obrazloženjem i zahtjevima za doradu i ispravak rada, ukoliko se to smatra potrebnim. Ispravljene rukopise autori trebaju vratiti Redakciji u roku od osam dana od primitka.

Pretpostavlja se da članci i ostali prilozi nisu i neće biti objavljeni u drugim publikacijama, osim uz posebno odobrenje Redakcije kada se to jasno naznačuje u objavi.

Autori dopuštaju postavljanje svojih radova na web stranicu Časopisa.

Časopis zadržava i sva ostala prava, osim ukoliko nije drugačije dogovoreno s autorom.

Radovi koje ovaj časopis objavljuje su:

- Uvodna riječ glavnog urednika
- Izvorni znanstveni rad
- Prethodno saopćenje
- Pregledni znanstveni rad
- Stručni članak
- Sudska praksa
- Ostali radovi kao što su prikaz knjige, izvještaji o znanstvenim i stručnim skupovima i dr.
- Obavijesti o nadolazećim stručnim i znanstvenim skupovima
- Domaći autori u međunarodnim publikacijama
- Pismo uredniku

Radovi se šalju Redakciji časopisa elektronskom poštom na adresu:
Pravna.Misao@fmp.gov.ba

Dokument treba biti načinjen u programu Microsoft Word. U njemu ne smiju postojati nikakve indikacije osobnoga identiteta autora ili institucije u kojoj bilo koji od autora radi, kako u samom radu, tako ni u karakteristikama (properties) elektroničkog dokumenta.

Radovi koji se dostavljaju Redakciji moraju biti lektorirani. Lektori koje odredi Redakcija vrše superviziju.

U Časopisu se objavljuju znanstveni i stručni radovi koji ne prelaze dužinu od 10.000 riječi, uključujući sve dijelove rada. Svaki rad mora sadržavati sažetak od 150 do 200 riječi i izbor ključnih riječi na jednom od službenih jezika u Bosni i Hercegovini i na engleskom jeziku iste dužine. Ostali radovi ne mogu prelaziti dužinu od 2.000 riječi.

Izuzetno, Redakcija može odobriti objavljivanje radova izvan navedenih kategorija i s dužinom koja prelazi navedeni broj riječi, ukoliko je rad značajan za razvoj pravne teorije i prakse.

Svaki rukopis mora biti priložen zajedno s popratnim pismom, u kojem je nužno navesti sljedeće:

- kratki opis sadržaja članka u dvije do tri rečenice, kao i sve dodatne informacije o rukopisu koje bi Redakciji mogle biti od koristi;
- razloge zbog kojih autori drže da je njihov rad zanimljiv čitateljstvu časopisa (novost koju rad donosi);
- kratku biografiju autora (25-30 riječi),
- osobne podatke:
 - jedinstveni matični broj
 - adresa stanovanja i općina
 - kontakt telefon
 - naziv banke
 - transakcijski račun banke
 - broj žiro računa

Svaki autor će uz popratno pismo dostaviti i izjavu da rad nije prethodno objavljivan.

Prva stranica rukopisa treba sadržavati:

- Naslov
- Datum

- Broj riječi u članku
- Ime autora i profesija
- Nazivi ustanova u kojima rade
- E-mail adrese
- Kategorizaciju
- Sažetak i ključne riječi na izvornom jeziku rada
- Naslov, sažetak i ključne riječi i naslov na engleskom jeziku (summary, key words)

Sažetak rada treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i zaključak.

Ključne riječi sadrže pojmove koji se pojavljuju u tekstu, ali ne opće i preširoke pojmove niti preuske pojmove opisane s puno riječi.

Tablice i grafikoni trebaju biti prezentirani u programima kao što su MS Word, s jasno iskazanim naslovima. Sve tablice i grafikoni bit će tiskani isključivo u crno-bijeloj boji.

Napomene u radu se navode u obliku fusnote (footnote). U pravilu su objašnjavajućeg karaktera.

U fusnoti treba navoditi samo objavljene podatke (ili staviti posebnu bilješku s objašnjenjem).

U fusnoti treba navoditi samo literaturu koja je navedena u popisu literature na kraju članka.

U fusnoti treba ujednačeno navoditi sve izvore. Poželjno je staviti broj stranice.

Molimo autore da se pridržavaju sljedećih naputaka za navođenje literature i fusnota:

Ukoliko je riječ o navođenoj knjizi:

Josipović, I. (2000) Haaško implementacijsko kazneno pravo. Zagreb: Informator i Hrvatski Pravni Centar.

Ukoliko je riječ o navođenom članku:

Tschudi, F. (2008) "Dealing with violent conflicts and mass victimisation: a human dignity approach", str. 46-69. U: I. Aertsen et al.: Restoring Justice after Large-scale Violent Conflicts. Portland. Willan Publishing.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u časopisu:

Sijerčić-Čolić, H. (1999) "Reforma krivičnog zakonodavstva u Federaciji Bosne i Hercegovine: karakteristike federalnog procesnog krivičnog prava", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, Vol. 6 – br. 1/1999, str. 251-268.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u elektroničkom časopisu:

Lendvai, N., 2005. "Central and Eastern European Social Policy and European Accession – Time for Reflections" (online). Financial Theory and Practice, 29 (1), str. 1-12. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/eng/FTP/2005/1/lendvai.pdf>.

Ukoliko je riječ o navođenoj Web adresi:

World Bank, 2004. Corruption: how the World Bank Fights Corruption (online). Washington: The World Bank. Dostupno na: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0>.

Rad treba oblikovati prema sljedećim uputama:

- dokument pohraniti u programu MS Word (*.doc format);
- stranica standardne veličine (A4);
- obični prored za cijeli rukopis
- font Arial, 12 pt;
- sve margine 2,5 cm;
- ne uređivati zaglavlje (Header) niti podnožje (Footer) dokumenta;
- obavezno brojčano označiti stranice;
- slike ili fotografije prilažu se u jednom od formata: *.jpg, *.bmp, *.tiff.

Pozivamo sve autore da na adresu redakcije šalju sažetke svojih stručnih i znanstvenih radova objavljenih u međunarodnim publikacijama indeksiranim u literaturnim bazama podataka. Redakcija će objaviti sve pristigle sažetke izvornih radova domaćih autora.

Radujemo se Vašim priložima!

Redakcija